

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Міністерство освіти і науки України

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РОЗВОД Еліна Вадимівна

УДК 811.111'27:303.688(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

Вербалізація концепту SUN : лінгвокультурний аспект
(на матеріалі американського варіанта англійської мови)

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Е. В. Розвод

Науковий керівник

Рогач Оксана Олексіївна,
кандидат філологічних наук, доцент

Луцьк – 2017

АНОТАЦІЯ

Розвод Е. В. Вербалізація концепту SUN: лінгвокультурний аспект (на матеріалі американського варіанта англійської мови). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 «Германські мови». – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки; Львівський національний університет імені Івана Франка, Луцьк – Львів, 2017.

Дисертацію присвячено дослідженню репрезентації лінгвокультурного концепту SUN як одиниці концептосфери американців – носіїв англійської мови. У праці використовується комплексний методологічний підхід із залученням трьох моделей концепту: тривимірна модель концепту за С. Г. Воркачовим і В. І. Карасиком, ядрово-периферійна модель за З. Д. Поповою і Й. А. Стерніним та п'ятишарова структура за В. А. Масловою. Остання модель лягла в основу дисертаційного дослідження. Такий підхід дозволяє описати й проаналізувати об'єкт дослідження – концепт SUN.

Лінгвокультурний концепт, услід за С. Г. Воркачовим та В. І. Карасиком, розуміємо як складне ментальне утворення, що містить три компоненти: поняттєво-значеннєвий, образний та ціннісно-орієнтований. В. А. Маслової виділила п'ять шарів концепту: словникова дефініція у тлумачному словнику (ядро), етимологія концепту, галузеві дефініції в спеціалізованих словниках, можливі переноси значення й ідіоматика, індивідуальне сприйняття концепту носієм певної лінгвокультури. Задекларований діяхронний підхід до вивчення мовної репрезентації когнітивної одиниці дав змогу виявити динаміку формування її структури, здійснити порівняльний аналіз вербалізаторів й конотацій, співвідносячи їх з реаліями певного періоду.

За допомогою компонентного аналізу визначено семантичні компоненти, що формують ядро досліджуваного концепту: [+body], [+light], [+heat]. Саме вони, з погляду когнітивної семантики, складають семантичний прототип

іменника *sun*, тобто постають більш акцентованою семантичною підструктурою. Окрім цього, було виокремлено вісім додаткових семантичних компонентів: [+round], [+energy], [+far], [+big], [+heavy], [+substance], [+space], [+life], що породжують нові значення, які найчастіше метафорично поєднані зі стереотипом. Використання великої кількості лексикографічних джерел уможливило виділення такого набору семантичних компонентів, оскільки деякі з них можна було вивести зі значень, поданих лише у галузевих спеціалізованих словниках.

Лексична одиниця *sun* – це яскравий приклад полісемії. Найбільша кількість значень, зафіксованих в одному словнику, становить дев'ять. Така полісемія виникає в результаті таких когнітивних процесів розширення значення як генералізація, конкретизація, метафоризація, метонімізація. П'ять із проаналізованих дев'яти значень лексеми *sun* утворилися внаслідок метафоричного переносу, що дає підстави вважати метафоризацію найдієвішим способом розширення значення в межах лінгвокультурного концепту SUN.

Словотворчий потенціал лексеми *sun* засвідчує абсолютне домінування композитних моделей, які утворюють 136 нових лексичних одиниць на позначення природних явищ, побутових предметів, видів рослин й тварин, наукових понять. За показниками продуктивності перше місце посідає модель N+N, друге місце – модель N_{comp}+N, третє місце – модель N+V_{en}. Корінь *sun* може комбінуватися з прикметниковими суфіксами *-y*, *-less*, які становлять лівобічне дистрибуційне оточення для іменникового суфікса *-ness*. У результаті поєднання з суфіксами *-ward* (*wards*) та *-wise* корінь *sun* утворює прислівники напрямку руху. Ще один із дериватів утворений за допомогою комбінаційної форми *-like*, яка має окремий статус в сучасній англійській мові.

За основу ядра досліджуваного концепту SUN взято дефініцію слова *sun* із Longman Dictionary of American English: *the large bright object in the sky that gives us light and heat, and around which the Earth moves*. Поняттєвий складник концепту SUN в мовній картині світу американців представлений такими ознаками: *light, warmth, globe, red colour, acre, can thrust, heat, time and place*.

Образний шар концепту утворюють традиційні ознаки, притаманні народній свідомості: *God, alive, in the sky*. Периферію концепту SUN формують назви ознак сонця, що сприймаються чуттєво й конотативні ознаки, в той час як до дальньої периферії належать ідіоматичні утворення й паремії.

Аналіз образного компонента досліджуваного концепту відбувався з опорою на здобутки двох провідних напрямів когнітивної лінгвістики – теорії концептуальної інтеграції М. Тернера і Ж. Фоконьє, а також теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа. Встановлено найтиповіші концептуальні метафори, де задіяний концепт SUN: SUN IS PERSON, SUN IS A ROUND OBJECT, SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID, SUN IS A BURNING OBJECT, SUN IS TIME і SUN IS DIRECTION. Ці моделі, у свою чергу, слугують основою для необмеженої кількості мовних метафор, які можуть бути усталеними й образними.

Розгляд механізмів, задіяних при розширенні значення, засвідчив, що метонімія трапляється набагато рідше, ніж метафора. Були зафіксовані лише приклади конвенційної концептуальної метонімії PRODUCER FOR PRODUCT, коли слово «сонце» позначає тепло, світло, промені і т.д. Метафоричну природу мають й інші складники образного компоненту концепт SUN – персоніфікація, порівняння, парафраза та гіпербола.

Було встановлено, що ідіоми з елементом *sun* втілюють як загальнолюдські уявлення про сонце (*rise with the sun*), так і культурно-етнічні особливості американської спільноти (*Head for the setting sun*). Останній приклад виявляє безпосередній зв'язок із реаліями життя на територіях США поблизу фронтиру – уявного кордону між цивілізованою Америкою й дикими неосвоєними землями.

Важливою частиною дослідження є вільний асоціативний експеримент із залученням респондентів-американців. Отримані результати засвідчили, що лексикографічна репрезентація концепту SUN у значній мірі збігається з репрезентацією цього концепту в індивідуальних мовних картинах світу окремих людей. Ці мовні картини світу вирізняються своїм науковим, а не

наївним характером, про що свідчить наведений перелік вербалізаторів концепту, вказаних учасниками.

Оскільки SUN проаналізовано як лінгвокультурний концепт, велику увагу приділено його міфологічному й символічному значенню, яке може проявлятися як у текстах, так і в культурних артефактах. Зважаючи на те, що американська міфологія далека від класичної, концепт SUN набуває нового трактування. Наприклад, сонце постає не як могутня сила, а як інструмент для здійснення подвигу, помічник в роботі або тло для розвитку подій. Сонячний символізм розглянуто на прикладах об'єктів матеріального світу, які є культурно маркованими: Статуя Свободи, банкнота номіналом 1 долар, логотип відомої американської компанії. Встановлено, що в американській культурі сонце символізує божественне око, активне начало, просвітництво, енергію й успішність.

Аксіологічний вимір концепту SUN досліджено з огляду на ціннісні установки американського суспільства. Аналіз вербалізаторів концепта в національному гімні країни показав, що сонце уособлює надію, перемогу, сили добра. Зміни, викликані розвитком науки і діяльністю людини, відобразилися на рівні конотацій, пов'язаних із концептом SUN. І з початку XX століття простежено їх зміщення в бік негативного полюса, тобто сонце сприймають не тільки як джерело щастя й радості, але й небезпеки, хвороби і навіть смерті. Очевидно, це викликано такими об'єктивними чинниками, як зміна клімату, інтенсивніший вплив сонячної радіації на організм людини, а також популяризацією здорового способу життя в США.

У роботі також встановлено засоби вербалізації концепту SUN в художньому та релігійному дискурсах. Серед 1200 вербалізаторів, зафіксованих у художніх творах американських письменників, переважають дієслова, тому можна стверджувати, що в американській картині світу визначальним є діяльнісний аспект при творенні концептуальних зв'язків цього елемента концептосфери.

Семантика вербалізаторів дала змогу згрупувати їх за кількома концептуальними ознаками – світло, рух у вертикальній площині, температура та колір, що відображають основні фізичні властивості сонця як об'єкта. За кількісними показниками у першій групі (світло) провідними є дієслово *to shine*, іменники *light, ray, shadow* та прикметник *bright*. Провідні позиції в другій групі (рух у вертикальній площині) посідають прикметники *setting, rising* і дієслова *to rise, to go down, to come up*. У третій групі (температура) найчастіше зафіксовано такі вербалізатори: дієслово *to burn*, прикметники *hot, blazing, warm*, іменник *heat*. У четвертій групі (колір) найпоширенішими вербалізаторами є прикметники *golden, pink, red, yellow*. Беручи до уваги найновіші досягнення когнітивної лінгвістики, було виокремлено ряд вербалізаторів, що базуються на когнітивній опозиції «профіль / база». Найчисельнішими серед них є такі: *horizon, cloud, sky*. З огляду на функції, пов'язані з мовною реалізацією концепту SUN, то найчастіше вони представлені ролями агенса, сили й пацієнса.

У рамках інституційного (релігійного) дискурсу концепт SUN найчастіше засвідчує відсутність метафоричних зв'язків. Виявлені метафори свідчать про ототожнення сонця з Богом. Також сонце може мати метафоричне значення: «час» й «добро, благочесність».

Ключові слова: концепт, лінгвокультура, вербалізатор, семантичний компонент, розширення значення, концептуальна метафора, метонімія, ідіома, асоціація, конотація, мовна картина світу, дискурс.

ABSTRACT

Rozvod E. V. Verbalization of the concept SUN: linguo-cultural aspect. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for Candidate Degree in Philology (PhD): Specialty 10.02.04 – Germanic Languages. – Lesya Ukrainka Eastern European National University; Ivan Franko National University of Lviv, Lutsk – Lviv, 2017.

The dissertation focuses on the linguistic and cultural aspects of the SUN concept in the American variant of the English language. The work manifests a complex methodological approach with three concept models involved: a three-dimensional concept model elaborated by S. Vorkachev and V. Karasik, a nucleus and periphery model developed by Z. Popova and I. Sternin and a five-layer structure suggested by V. Maslova, the latter being the cornerstone of the undertaken study. Such approach serves best the purpose of the dissertation as it provides for a comprehensive description and analysis of the research object – concept SUN.

Following S. Vorkachev and V. Karasik, the linguo - cultural concept is understood as a complex mental unity made up of three components: notional, image and value-oriented. V. Maslova singled out 5 layers within a concept: the explanatory dictionary definition (nucleus), the concept etymology, field definitions in specialized dictionaries, possible meaning extensions and idioms, the individual concept perception manifested by an individual, a representative of a certain linguistic culture. The declared diachronic approach to the cognitive unit language representation study enabled the author to establish the dynamics of such unit structure formation, conduct the comparative analysis of verbalizers and connotations with references being made to the realities of a certain time period.

Decompositional analysis revealed the semantic components which constitute the nucleus of the concept under study: [+body], [+light], [+heat]. These are the components which form the semantic prototype of the noun *sun*, i.e. they appear to be a more salient semantic substructure. In addition, eight more semantic components were singled out: [+round], [+energy], [+far], [+big], [+heavy], [+substance], [+space], [+life]. All of them give rise to new meanings which are metaphorically linked to the prototype. This set of semantic components is arranged largely due to the use of a large number of lexicographic sources since some of the components could be traced in specialized dictionaries definitions only.

The lexical unit *sun* exemplifies lexical polysemy quite well. The largest number of meanings registered within a single dictionary is nine. Such polysemy is a result of meaning extension cognitive processes such as generalization, specification,

metaphor and metonymy. Five out of the nine analyzed meanings of *sun* result from metaphor, thus making the latter the most efficient meaning extension tool in the SUN conceptual domain.

The word formation potential of *sun* lexeme lies mostly within compounds which account for 136 new lexical units, naming natural phenomena, household items and construction details, animal and plant species, as well as scientific notions. The pattern N+N is the most productive, followed by the patterns N_{comp}+N and N+V_{en}. The root morpheme *sun* can be combined with the adjective-forming suffixes *-y*, *-less* which are subsequently found in a left-hand distribution position, followed by the noun-forming suffix *-ness*. When combined with the suffixes *-ward* (*wards*) and *-wise*, this root morpheme becomes a part of the adverbs of direction. Another derivative is made up using the combination form *-like* which enjoys a special status in modern English.

The nucleus of the concept SUN was structured based on the definition in Longman Dictionary of American English – *the large bright object in the sky that gives us light and heat, and around which the Earth moves*. The notional component of the concept SUN in the language picture of the world of Americans comprises the following features: *light, warmth, globe, red colour, acre, can thrust, heat, time and place*. The image component contains the traditional features found in the people's cognition: *God, alive, in the sky*. The concept SUN periphery encompasses connotations and sun features which are perceived physically while the distant periphery includes idioms.

The image component of the studied concept was analyzed following the lines of two recognized trends in comparative linguistics – Blending Theory elaborated by G. Fauconnier and M. Turner and Conceptual Metaphor Theory by G. Lakoff and M. Johnson. The most common conceptual metaphors with concept SUN were established as follows: SUN IS PERSON, SUN IS A ROUND OBJECT, SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID, SUN IS A BURNING OBJECT, SUN IS TIME i SUN IS DIRECTION. These cognitive metaphors, in their turn, serve as a basis for an unlimited number of language metaphors, both frozen and image ones.

The study showed that metonymy is much less frequent than metaphor as a meaning extension mechanism. The only examples recorded are those of conventional conceptual metonymy PRODUCER FOR PRODUCT when the sun is used to denote its heat, light, rays, etc. Metaphor is also the underlying cognitive process in other extensions of the image component, namely personification, simile, paraphrase and hyperbole.

It was found that *sun* idioms embody both the universal conceptions of the sun (*rise with the sun*) and the American culture specific conceptions (*Head for the setting sun*). The last example stems from the realities of life at the American Frontier – the borderline between the civilized America and the wild areas.

Free associative experiment with the American participants is an integral part of the study. The results of the experiment indicated that the lexicographic representation of concept SUN coincides, to a great extent, with the representation of this concept in individual pictures of the world. The latter are more scientific than naïve in nature as clearly shown by the verbalizers and associations listed by the participants.

Since the author treats SUN as a linguistic and cultural concept, much attention is given to its mythological and symbolic meaning revealed not only in texts and narratives but also in man-made objects. Considering the fact that the American myths differ greatly from their classical counterparts, concept SUN receives a completely new meaning in them. For instance, sun is viewed not as a powerful force but as a tool in some heroic deed, a helper in work or even a background for events unfolding. The material objects having a special cultural significance (the Statue of Liberty, a one-dollar bill and Walmart logo) are used to look into the symbolic meaning of the sun. It was found that sun is the symbol of an all-seeing divine eye, the active principle, Enlightenment, energy and success.

The axiological dimension of concept SUN is studied in relation to the values entrenched in the American society. Having analyzed the verbalizers of the concept in the American anthem, we may conclude that sun is the embodiment of hope, victory, forces of good and light. The changes brought forth by the scientific progress

and anthropological factors can be traced at the level of connotations related to the concept. There is a shift in connotations towards the negative pole starting in the 20th century. The sun is regarded not only as a source of happiness and joy but also as a danger, a medical factor and a deadly force. It is obvious that such objective factors as the climate change, greater exposure to the sun radiation and its detrimental effect on a human body and a greater awareness as regards a healthy lifestyle all contributed to such perception of the sun.

The study also deals with the way the concept SUN is verbalized in fiction and in religious discourse. 1200 verbalizers were detected in the works by the American writers spanning three centuries. Verbs constitute the biggest bulk, therefore one may assert that the American picture of the world is action-oriented when the conceptual relations involving sun are being established.

The verbalizers semantic features made it possible to group the former under the following headings which represent the main physical properties of sun as an object: light, vertical movement, temperature and colour. The occurrence rate showed that the most prominent elements in the first group are *to shine, light, ray, shadow* and *bright*. In the second group the top positions belong to *setting, rising, to rise, to come up, to go down*. The third group has *to burn, hot, blazing, warm, heat*, while the fourth one has *golden, pink, red, yellow* as the most common verbalizers. A number of verbalizers were singled out based on the cognitive opposition *profile / base*. The most numerous among them are *horizon, cloud, sky*. As for the functional roles involved in the language representation of the concept SUN, the roles of agent, patient and force are the most common.

Concept SUN demonstrates few metaphoric connections in the institutional (religious) discourse. The rare metaphors discovered reveal that sun is taken to mean God. Sun can also have the metaphoric meaning of time, virtues and the good.

Key words: concept, linguistic culture, verbalizer, semantic component, meaning extension, conceptual metaphor, metonymy, idiom, association, connotation, language picture of the world, discourse.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

1. Розвод Е. В. Роль стереотипів у формуванні та реалізації лінгвокультурних концептів (на прикладі концепту «SUN») // Актуальні питання іноземної філології: наук. журн. / [редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2. С. 172–178.

2. Rozvod E. Lexicographical representation of the concept SUN in different types of dictionaries // International Journal. Vol. 1/ 2016. Language-Culture-Politics. Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2016. P. 23–33 (ISSN 2450-3576, ISBN 978-61149-79-98).

3. Розвод Е. В. Міфологічне та символічне значення концепту «SUN» як основна форма вираження соціокультурного буття американського етносу // Актуальні питання іноземної філології: наук. журн. / [редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 4. С. 128–134.

4. Розвод Е. В. Типи концептів та їх класифікація у сучасному мовознавстві // Актуальні питання іноземної філології: наук. журн. / [редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 3. С. 145–151.

5. Розвод Е. В. Вербалізація концепту «SUN» у художній літературі (на матеріалі художньої літератури США та Англії) // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2017. № 2. С. 162–167.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Розвод Е. В. Будова та структурні особливості лінгвокультурного концепту // Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 12–13 трав., 2015 р.) : у 2 т. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. Т. 1. С. 425–427.

7. Розвод Е. В. Методи дослідження лінгвокультурних концептів // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. Вип. 4 (305). С. 90–95.

8. Rozvod E. Understanding of Concept in Foreign Linguistics // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 5 (330). С. 80–83.

9. Розвод Е. В. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження концепту // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. Вип. 3 (352). С. 61–67.

Наукові праці, які додатково відображають матеріали дисертації:

10. Розвод Е. В. Концепт «SUN» як фрагмент мовної картини англійців // SCENTIA EST POTENTIA: молодіжний науковий вісник Інституту іноземної філології: наук. журн. / уклад. Л. Л. Макарук. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 1. С. 51–53.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ SUN В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	25
1.1. Мовна й концептуальна картини світу.....	25
1.2. Концептосфера і концепт як ключові поняття лінгвоконцептології.....	34
1.2.1. Поняття концепту та особливості його побудови в сучасній лінгвоконцептології.....	47
1.2.2. Типи концептів та їх класифікація в сучасному мовознавстві.....	53
1.2.3. Лінгвокультурний концепт як основна одиниця дослідження лінгвокультурології.....	58
1.3. Символ як стереотипізоване явище культури.....	64
1.3.1. Концепт і символ: лінгвокультурний аспект.....	64
1.3.2. Роль стереотипів у національній і концептуальній картинах світу.....	69
1.4. Методи дослідження концепту SUN.....	74
Висновки до розділу 1.....	83
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТ SUN В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	87
2.1. Лексикографічна репрезентація концепту SUN.....	87
2.2. Структурні особливості побудови концепту SUN у мовній свідомості американців.....	101
2.3. Метафоричні зв'язки і механізми в площині концепту SUN.....	104
2.4. Лексико-фразеологічна вербалізація концепту SUN.....	120
2.5. Асоціативний експеримент із вербалізаторами концепту SUN.....	125
Висновки до розділу 2.....	135

РОЗДІЛ 3. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ SUN В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ХІХ–ХХІ СТОЛІТЬ І РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	138
3.1. Міфологічне значення концепту SUN в американській лінгвокультурі..	138
3.2. Символьний складник концепту SUN в американській лінгвокультурі..	148
3.3. Вербалізація концепту SUN у художній літературі (на матеріалі художніх текстів США).....	156
3.4. Концепт SUN у системі американських цінностей.....	177
3.5. Мовне втілення концепту SUN у релігійному дискурсі США.....	185
Висновки до розділу 3.....	189
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199
ДОДАТКИ.....	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

МКК – мовна картина світу

ККК – концептуальна картина світу

ВАЕ – вільний асоціативний експеримент

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку мовознавства актуальними є дослідження, які ґрунтуються на концепції мовної картини світу, пов'язаної з ментальністю етносу. Це обумовлено тим, що у кожного народу є своя культура, традиції, менталітет, адже вони знаходять своє відображення у мовній системі. Дослідженню питання мовної картини світу приділяють увагу такі мовознавці, як Ю. Д. Апресян, О. А. Радченко, О. В. Урисон, М. Фуко, В. Ф. Чукіна, О. Шпенглер, та ін.

Один із перших подібні думки висловлював відомий німецький лінгвіст і філософ В. фон Гумбольдт, який вважав, що людина, пізнаючи природу, наближається до неї і довільно виробляє свої внутрішні сприйняття відповідно до того, у які відношення одні з одними вступають її духовні сили. А це, своєю чергою, знаходить своє відображення в мові, оскільки саме вона утворює поняття для слів. В. фон Гумбольдт стверджував, що різні мови – це не різні позначення однієї й тієї самої речі, а різне її бачення [59].

Проблему функціонування мовних знаків культури розглядають багато дослідників, зокрема, Н. О. Данилюк, В. С. Денисенко, С. Я. Єрмоленко. Особливе місце у таких дослідженнях займають концепти та національні концептуальні картини світу. На думку Ю. Д. Апресяна, кожна мова відображає певний спосіб сприйняття, організації та концептуалізації дійсності [6]. У картині світу відбиті уявлення про внутрішній світ людини та середовище її існування, в ній поєднаний досвід поколінь, який служить основою національної культури та історії.

Варто наголосити, що когнітивна лінгвістика приділяє багато уваги відтворенню процесів концептуалізації та категоризації реальності [123]. Основними сучасними підходами до аналізу категоризації є прототипний підхід Е. Рош та ужитковий підхід Р. Лангакера. Питання категоризації розглянуто в працях Дж. Байбі та К. Бекнера [224], А. Вежбицької [229].

Відомими представниками лінгвокогнітивного підходу до дослідження концепту на пострадянському просторі є А. П. Бабушкін, М. М. Болдирев, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова та ін. Питання концептуальної картини світу досліджували також такі вчені, як Ю. Д. Апресян, Т. В. Булигіна, Д. С. Лихачов, Й. А. Стернін, О. Т. Хроленко, О. Г. Шмельов.

Однією з фундаментальних теоретичних засад когнітивної лінгвістики є визнання провідної ролі семантики в лінгвістичному аналізі [231; 235; 239] , оскільки значення – це саме та ланка, що єднає мову та когніцію, мову і культуру [241].

У когнітивній лінгвістиці явище полісемії вперше виводять за межі значення слова, а полісемантичні вияви досліджують на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Метафора теж виходить за традиційні для неї рамки ораторського мистецтва і художньої прози і трактують як один із найважливіших аспектів гнучкості й творчого потенціалу мови [319] .

Механізми відображення фізичного досвіду людини у мові, шляхи семантичного розширення значення, процеси поєднання концептів перебувають у центрі уваги таких провідних європейських й американських вчених, як Й. Аллвуд, В. Еванс, П. Гарденфорс, К. Годдар, П. Хардер, К. Холмквіст, Р. Дженкендофф, М. Джонсон, Д. Лакофф, Р. Лангакер, М. Лемменс, У. Райд, Л. Талмі. Представниками фреймового підходу до семантичного аналізу є Ч. Філмор, К. Бейкер [236].

У реферованій дисертації когнітивний підхід поєднано з лінгвокультурним, суть якого полягає в синтезі культурних та світоглядних категорій у семантиці імен [43]. Такий підхід до вивчення концепту виник на пострадянському просторі. Його основні постулати сформульовано у розвідках В. М. Телії, С. Г. Воркачова, В. К. Гайдукової, М. О. Солдатової, В. І. Карасика, Д. С. Лихачова, Г. Г. Слишкіна, Ю. С. Степанова та ін. У межах

лінгвокультурної концептології досліджено значну кількість концептів, проте концепт SUN проаналізовано лише в російській культурній традиції.

Актуальність роботи зумовлено необхідністю лінгвокультурного опису однієї із центральних одиниць концептосфери носіїв англійської мови в США – концепту SUN та уточнення засобів його репрезентації в сучасній англійській мові, що сприяє глибшому зрозумінню національного менталітету американців.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано в межах комплексної наукової теми «Функціонування мовних одиниць у когнітивно-дискурсивній парадигмі», над якою працює кафедра прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (тема затверджена вченою радою університету, протокол № 9 від 2.03.2011р.).

Об'єктом роботи є концепт SUN у свідомості американців, репрезентований у художньому та релігійному дискурсі.

Предметом дослідження є лексикографічні, фразеологічні та графічні репрезентації концепту SUN, обумовлені національною культурою й менталітетом американців.

Мета роботи – виявити лінгвокультурну специфіку концепту SUN в мовній картині світу американців.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) на основі словникових дефініцій виокремити поняттєві ознаки концепту SUN;
- 2) встановити способи розширення значення лексичної одиниці *sun*;
- 3) виявити когнітивні метафори, що містять концепт SUN, та охарактеризувати механізми їх утворення;
- 4) проаналізувати фразеологічні вербалізатори досліджуваного концепту в художньому (XIX–XXI століття) і релігійному (біблійному) дискурсах;
- 5) за допомогою асоціативного експерименту розкрити концептуальні ознаки концепту SUN та стереотипні уявлення про нього, характерні для носіїв американської культури;

б) визначити міфологічне й символічне значення концепту SUN в американській лінгвокультурі.

Виконання мети і завдань дослідження передбачає використання таких **методів**:

- аналіз словникових дефініцій – для визначення семантичної структури ядра концепту;
- описовий – для групування вербалізаторів;
- компонентний аналіз – для визначення семантичної структури вербалізаторів концепту;
- концептуальний – для дослідження способів вербалізації концепту та організації його компонентів;
- кількісний аналіз – для встановлення кількості наповнення структурних одиниць досліджуваного концепту;
- контекстуальний аналіз – для встановлення значення полісемантичних лексичних одиниць та співвіднесення концепту SUN з реаліями об’єктивного світу;
- експериментальний – для визначення асоціативного складника у структурі концепту.

Матеріалом дослідження слугують дані 58 джерел довідкового матеріалу (41 із них – лексикографічні джерела), 1200 мовних одиниць на позначення концепту SUN, отриманих методом суцільної вибірки з 32 художніх творів американських письменників XIX–XXI століть загальним обсягом 12687 сторінок, і вербалізатори цього концепту в Біблії (The Bible: New Revised Standard Version, 2627 сторінок), міфологічні й фольклорні наративи, представлені у семи джерелах загальним обсягом 1937 сторінок, а також графічні образи й об’єкти матеріальної культури.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше концепт SUN розглянуто також у межах певного географічного ареалу

Сполучених Штатів Америки, що дає змогу простежити вплив культурних реалій країни і менталітету її населення на формування концептосфери. Новизну роботи становить і вибрана комплексна методика дослідження, у якій поєднуються діахронний підхід, концептуальний і семантичний аналізи та вільний асоціативний експеримент. Найвагомішими результатами є встановлення концептуальних метафор з елементом *sun* і визначення сукупності вербалізаторів концепту SUN, що сформувалися протягом трьох століть (XIX–XXI ст.), тобто майже усього історичного відрізка існування США як незалежної країни. Окрім того, залучення асоціативного експерименту за участі носіїв мови не лише робить валідними результати дослідження, але й визначає наукову новизну розвідки.

Наукова новизна отриманих результатів може бути узагальнена у таких **положеннях, які винесено на захист:**

1. Поняття SUN формують 11 семантичних компонентів, три з яких прототипні: [+body], [+light], [+heat], а решта додаткові: [+round], [+energy], [+far], [+big], [+heavy], [+substance], [+space], [+life].

2. Встановлено, що розширення прототипного значення лексеми *sun* відбувалося із залученням чотирьох когнітивних процесів: генералізації, конкретизації, метафоризації й метонімізації. Після появи кожного нового смислу відбувається його закріплення у концептосфері.

3. Концепт SUN постає елементом таких концептуальних метафор, як SUN IS PERSON, SUN IS A ROUND OBJECT, SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID, SUN IS A BURNING OBJECT, SUN IS TIME і SUN IS DIRECTION. Виявлені когнітивні метафори слугують основою для великої кількості мовних метафор, які функціонально-усталені, так й індивідуально-авторські.

4. Аналіз вербалізаторів концепту SUN в художньому дискурсі дав змогу згрупувати їх за кількома концептуальними ознаками – світло, рух у вертикальній площині, температура та колір. Кількісно у першій групі (світло / light) домінують дієслово *to shine* (відносна частота в межах 10,62 % – 21,79 %),

іменники *light* (8,97 % – 15,93 %), *ray* (9,73 % у XIX столітті), *shadow* (4,42 % – 8,97%) та прикметник *bright* (6,19 % – 7,96 %). У другій групі (рух у вертикальній площині / *vertical movement*) найчастотнішими є такі вербалізатори: прикметники *setting* і *rising* (17,78 % і 13,33 % відповідно в XIX столітті), дієслова *to rise* (8,89 % – 23,29 %), *to go down* (6,67 % – 21,92 %), *to come up* (18,97 % у XXI столітті). У третій групі (колір / *color*) найпоширенішими вербалізаторами є прикметники *golden* (13,51 % – 21,05 %), *pink* (10,81 % у XXI столітті), *red* (31,58 % у XX столітті), *yellow* (8,1 % – 15,79 %). У четвертій групі (температура / *temperature*) найвищі кількісні показники мають: дієслово *to burn* (27,27 % у XXI столітті), прикметники *hot* (11,11 % – 46,67 %), *warm* (10 % – 12,12 %), *blazing* (3,03 % – 10 %), іменник *heat* (3,33 % – 11,11 %).

Наявні метафори у рамках інституційного (релігійного) дискурсу відображають ототожнення сонця з Богом; також сонце може мати метафоричні значення «час / *time*» й «добро, благочестя / *righteousness*».

5. В основі формування особистої концептосфери американців лежить наукова картина світу. У свідомості американців воно постає джерелом тепла й світла, саме завдяки йому підтримується життя на планеті Земля. Найбільша кількість асоціацій стосується двох груп – «температура / *temperature*» і «дозвілля / *leisure*».

6. Міфологічне значення концепту SUN вирізняється утилітарним трактуванням сонця як помічника людини або інструмента для досягнення власних цілей. Символічне значення сонця як божественного ока, активного начала і джерела життя й енергії підкреслено наявністю відповідних артефактів.

Теоретичне значення дисертації полягає у тому, що її результати роблять внесок у розвиток лінгвокультурології (встановлення позитивних і негативних конотацій, пов'язаних із концептом SUN в американській лінгвокультурі, аналіз причин їх виникнення), когнітивної лінгвістики (аналіз

структури когнітивних метафор з елементом *sun*), експериментальної лінгвістики (результати вільного асоціативного експерименту), а також мають певну цінність для встановлення теоретичних передумов організації успішної міжкультурної комунікації.

Практична цінність дисертаційних результатів полягає у можливості їх використання у лекційних курсах із лексикології англійської мови (розділ «Лексична семантика»), загального мовознавства (розділ «Мова й мислення»), лінгвокраїнознавства, у спецкурсах із когнітивної лінгвістики, теорії міжкультурної комунікації, аналізу художнього тексту, а також для укладання тлумачних і двомовних словників і тезаурусів.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у десяти одноосібних публікаціях, сім з яких – у фахових наукових виданнях України (4,07 д. а.), одна – зарубіжна публікація (0,6 д. а.), а також у матеріалах і тезах доповідей на міжнародних наукових конференціях (0,2 д. а.). Загальний обсяг авторських публікацій із проблематики дослідження становить 4,87 д. а.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень, покладені в основу цієї роботи, оприлюднені й обговорені на шести конференціях: IX Міжнародна науково-практична конференція студентів та аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2015); IX Міжнародна наукова конференція «Пріоритети романського та германського мовознавства» (Світязь, 2015); X Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (виступ на секційному засіданні «Прикладна лінгвістика») (Луцьк, 2016); X Міжнародна наукова конференція «Пріоритети романського та германського мовознавства» (Світязь, 2016); XI Міжнародна наукова конференція «Пріоритети романського та германського мовознавства» (Світязь, 2017); III Міжнародна конференція «Challenges of Psycholinguistics and Psychology of Language and Speech» (Луцьк-Світязь, 2017).

Обсяг і структура роботи. Дисертація загальним обсягом 263 сторінки (183 сторінки основного тексту, у тому числі 11 рисунків і 8 таблиць) складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку джерел та 7 додатків.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження концепту SUN в сучасній англійській мові» розглядаються уточнення наукових підходів до мовної та концептуальної картин світу. Розглянуто поняття концепту та особливості його конструювання у розумінні сучасної концептології, проаналізовано підходи до типології концептів. Символ представлено як стереотипізоване явище культури. У першому розділі сформовано методологічну базу дослідження, здійснено докладний аналіз таких методів: концептуальний аналіз, який запропонованою В. А. Масловою із виділенням п'яти шарів концепту, дефініційний аналіз, компонентний аналіз, описовий метод, контекстуальний аналіз, кількісні підрахунки та вільний асоціативний експеримент.

Розділ 2 «Концепт SUN в американському варіанті англійської мови» містить послідовний та ґрунтовний аналіз п'яти шарів концепту SUN: 1) словникова дефініція; 2) етимологія концепту; 3) інші дефініції концепту (в галузевих словниках – астрономічному, біологічному, словнику НАСА, а також в словнику релігійних термінів); 4) метафора, метонімія, ідіоми, фразеологізми, сталі вирази; 5) індивідуальне сприйняття концепту. Виокремлюються головні й другорядні семантичні компоненти, моделі когнітивних метафор з елементом *sun*, наводяться результати асоціативного експерименту.

У 3 розділі «Лінгвокультурна специфіка втілення концепту SUN в художніх текстах XIX–XXI століть і релігійному дискурсі» описано міфологічне та символічне значення концепту SUN в лінгвокультурі США. Аксіологічний компонент досліджуваного концепту розглянуто крізь призму цінностей американського суспільства, що знаходять своє втілення в

комплексному понятті «американська мрія». Також з'ясовано особливості мовного втілення концепту SUN в релігійному дискурсі.

У **загальних висновках** охарактеризовано структуру концепту SUN в американській картині світу, вказано особливості його вербалізації в художньому та релігійному дискурсах, вплив цінностей і менталітету нації на утворення конотативних зв'язків.

У **додатках** наведено ідіоми, що вербалізують концепт SUN та їх пояснення. Також представлено вербалізатори цього концепту у трьох часових зрізах із зазначенням їх абсолютної частоти. Наведено дистрибуційні моделі з елементом *sun* і приклади метафоричного перенесення значення, порівняння, гіперболи, антитези, епітети, градації, пов'язані з концептом SUN; зразки анкет, що використовувалися під час проведення вільного асоціативного експерименту; список публікацій за темою дисертації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ SUN У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

1.1. Мовна і концептуальна картину світу

Сучасний період розвитку мовознавства визначається тим, що мову розглядають не лише як систему, але і як певну картину світу. На думку Ю. М. Караулова, «вираз “картина світу” є метафорою, оскільки досі не існує експліцитних процедур її побудови» [86; 87, с. 246], тому поняття картини світу ґрунтується на «сукупності уявлень людини про її довкілля» [190, с. 1]. Довкілля – це «людина у взаємодії із середовищем» [155, с. 8], а картина світу – «наслідок переробки інформації про відображення реального світу у свідомості людини» [34, с. 206], тобто картина світу – це синтетичне панорамне уявлення про конкретну дійсність і місце кожної конкретної людини в ній [212, с. 54].

Термін «картина світу» вперше застосовано у фізиці на зламі ХІХ і ХХ століть. Його впровадив, як відомо, Г. Герц у проекції на фізичну картину світу, яку він потрактував як «сукупність внутрішніх образів або символів зовнішніх об'єктів, що слугують для виведення логічних суджень щодо поведінки цих об'єктів» [50, с. 208]. Фізики А. Ейнштейн і М. Планк також послуговувалися поняттям «картина світу», а А. Ейнштейн писав про те, що «людина прагне певним адекватним способом створити в собі просту та яскраву картину світу для того, щоб намагатися деякою мірою замінити цей світ на картину, що так утворена». В аспекті логіки й філософії термін уперше вжив Л. Вітгенштейн, а в антропологію, семіотику, а отже, й у лінгвістику (бо мова є універсальною та загальнозначущою системою знаків) термін «картина світу» увів Л. Вейсгербер [283; 305, с. 271].

У лінгвістиці концепцію картини світу й способу бачення світу розробляв і В. фон Гумбольдт у вченні про «внутрішню форму» та «дух народу». Науковець розумів мову як світ, що міститься поміж світом зовнішніх явищ і

внутрішнім світом людини. На переконання В. фон Гумбольдта, мова є виразником народного духу, що його він ототожнює з народною мовою: «у мові ми завжди знаходимо сплав одвічно мовного характеру з тим, що сприйнято мовою від характеру нації» [60, с. 373]. Виходячи з цього, І. О. Голубовська зазначає: «Глумачення терміна “мовна картина світу” повинно відштовхуватися від того змісту, що його В. Гумбольдт укладав у поняття “форма мови”» [53, с. 26–27], а О. А. Радченко вважає, що «відкриття феномену картини світу в різному його термінологічному оформленні стало основним теоретичним досягненням Гумбольдта» [163, с. 97], оскільки, не використовуючи термін «картина світу», мовознавець майже повністю описує її.

На думку В. М. Манакіна, «положення В. Гумбольдта звучать особливо актуально в наш час, коли триває відродження й оновлення національного духовного багатства народів, невіддільну та значну частину якого складає їхня мова» [122, с. 78], що її розглядають як феномен психолінгвістичного стану й духовної діяльності людини.

Під впливом філософії мови В. фон Гумбольдта концепцію картини світу першим у вітчизняному мовознавстві розробляв засновник Харківської мовознавчої школи О. О. Потебня. Розуміючи мову як мовленнєві акти індивіда, О. О. Потебня розглядає її загалом як продукт народної творчості, несвідомої діяльності і окремої людини, і всього народу. Він уважав, що мова має свої об'єктивні закони, та намагався пояснити її явища в системі самої мови. На думку науковця, «велику роль відіграє вивчення народних міфів та переказів – саме вони об'єднують людей у суспільство» [112, с. 135], оскільки мовна єдність тісніша, ніж релігійна, економічна або політична.

О. О. Потебня вивчав мову у зв'язку з народною поетичною творчістю, народними віруваннями та обрядами. Науковець стверджував, що будь-яка мова має національне забарвлення й створена безпосередньо народом: «ніхто не має права вкладати в мову народу те, чого сам цей народ у своїй мові не знаходить» [156, с. 133]. Але найважливішою для нас є «наукова концепція

О. О. Потебні, що ґрунтується на вченні про слово – його генезі, структурі, значенні, сприйманні, розумінні-нерозумінні, формо- та смислотворчих функціях» [65, с. 314]. О. О. Потебня відштовхується від розуміння природи слова, передусім терміна «внутрішня форма», що їх запропонував В. фон Гумбольдт. Слово, за О. О. Потебнею, складається з трьох елементів, таких як «зовнішня форма, тобто членороздільний звук; значення, що об'єктивується через звук; внутрішня форма або найближче етимологічне значення» [156, с. 160].

Аналізуючи наукову спадщину О. О. Потебні, Л. А. Лисиченко зазначає, що в його науковій концепції «помітне розмежування ментальної і лінгвальної сутності мов, однак він розглядає їх у співвідношенні суб'єктивного (власне ментальні уявлення кожного індивідуума) й об'єктивного у вигляді значень, що є колективним надбанням» [115, с. 72]. Отже, справедливою є думка О. Е. Єфименко: «Учений був близьким до констатації та висвітлення таких понять, як мовна картина світу...» [67, с. 17].

Сьогодні поняття «картина світу» належить до тих фундаментальних понять, що мають подвійну природу [33; 133]. З одного боку, це ментальне утворення – сума «значень та уявлень про світ, які впорядковані в голові людини за тими чи іншими підставами в інтегральну систему» [109, с. 141], тобто «наслідок репрезентації сутнісних властивостей світу в розумінні її носіїв, наслідок усієї духовної активності людини» [155, с. 21], «це те, що йде передусім від людини, плід її сприйняття, фантазій, мисленневих процесів і перетворювальної діяльності» [70, с. 51], структура, що репрезентована у вигляді відображення суб'єктивності індивіда. З іншого боку, це об'єктивоване утворення, що опредмечується мовними формами, тобто «картина світу – це вторинне існування об'єктивного світу, що закріплено й реалізовано у своєрідній матеріальній формі. Цією матеріальною формою є мова, що виконує функцію об'єктивації індивідуальної людської свідомості як окремої монади світу» [91, с. 15; 134].

Картина світу не просто відображається в мові – вона формує мову та її носія й визначає особливості вживання мови [201, с. 30–31]. Потрібно враховувати, що «мова не відбиває дійсності» [181, с. 6], зокрема Е. Д. Сулейменова наголошує, що «у мовних формах фіксуються та відображаються наслідки цього відбиття» [196, с. 136]. З огляду на те, що, починаючи з Г. Герца, М. Планка й А. Ейнштейна, науковці вивчали картини різних «світів» (хімічного, біологічного, фізичного тощо), то цілком логічним видається і «світ мови», а отже, «логічно припустити існування “мовної картини світу”» [190, с. 6].

Обговорення проблеми *мовної картини світу* (далі – МКС) здійснювали філософи Г. А. Брутян та Р. Павільйоніс. У лінгвістиці дослідження цього питання розгорнулось у зв'язку з тезаурусним вивченням лексики та визначенням принципів укладання ідеографічних словників, що репрезентовано в працях Ю. М. Караулова [208, с. 114]. Сьогодні в понятті «мовна картина світу» відбито головну філософську проблему мовознавства, яка пов'язана з вивченням взаємодії мови, мислення й дійсності. Ця думка послідовно репрезентована в працях Ю. Д. Апресяна, А. Вежбицької, І. О. Голубовської, В. В. Жайворонка, В. Л. Іващенко, В. І. Карасика, Ю. М. Караулова, Г. В. Колшанського, Т. А. Космеди, В. І. Кононенка, О. С. Кубрякової, Л. А. Лисиченко, З. Д. Попової, В. І. Постовалової, Т. В. Радзієвської, Б. О. Серебренніков, Н. В. Слухай, Й. А. Стерніна, В. М. Телії, С. Г. Тер-Мінасової, А. А. Уфімцевої, О. С. Яковлевої.

МКС можна визначити як «сукупність знань про світ, що відтворені в лексиці, фразеології, граматиці» [108, с. 18]. Проте, спираючись на думку Н. Ю. Шведової, під мовною картиною світу розуміють і «вироблене багатовіковим досвідом народу й реалізоване засобами мовних номінацій зображення всього існуючого цілісного і багаточасткового світу, що репрезентує, по-перше, людину, її матеріальну і духовну життєдіяльність; по-друге, все те, що її оточує: простір та час, живу та неживу природу, галузь створених людиною міфів та соціум» [214, с. 15]. Отже, під час вивчення МКС

людини можливо розглянути зафіксовані й відображені соціальні аспекти життя (характер, учинки, етику, мораль), а також «досвід самопізнання багатьох поколінь протягом великого проміжку часу» [146, с. 33; 147].

Картина світу – те, як малює світ людина у своїй уяві, – «феномен більш складний, аніж мовна картина світу, тобто та частина концептуального світу людини, що стосується мови, оскільки не все те, що сприймає й пізнає людина, або те, що проходить через різні органи почуттів, має або набуває вербальну форму» [109, с. 142]. Г. А. Брутян зазначав, що «процес відтворення картини світу у свідомості людини здебільшого репрезентується у вигляді почуттєвої та раціональної (логічної) моделі дійсності, але “також правомірно зображення картини світу у формі концептуальної (логічної)” та мовної моделей» [30, с. 108]. Саме тому науковці фіксують існування концептуальної картини світу, що її також називають *науковою* (Ю. Д. Апресян [8, с. 57], І. О. Голубовська [53, 2004, с. 31]), *поняттєвою* (О. В. Бабаєва [16, с. 16]), *поняттєвою* або *культурною* (С. Г. ТерМінасова [201, с. 46]), *логічною* (Ю. Д. Апресян [8, с. 57], Г. А. Брутян [30, с. 108]), *когнітивною* (З. Д. Попова, Й. А. Стернін [150, с. 51–53]). Критерієм розмежування мовної й концептуальної картин світу є опозиція «мислення – мова», зокрема, звертаючись до змістовної інтерпретації понять «мовна» й «концептуальна» картини світу, Ю. М. Караулов робить висновок: «Основними елементами, що складають першу, є семантичні поля, тоді як концептуальна картина складається з одиниць більш високих рівнів – груп і надпонять, що репрезентуються у вигляді «констант свідомості» [87, с. 271].

У сучасній науковій літературі існує кілька визначень *концептуальної картини світу* (далі – ККС) : ККС – це «представлення у свідомості інтеріоризованого людиною світу» [301, с. 259]; це «не лише система понять про сукупність реалій довкілля, а й система значень, що втілюються в ці реалії через слово-знак і слово-концепт» [69, с. 26]; це «феномен, що віддзеркалюється у свідомості людини у вигляді вторинного існування об’єктивного світу і який є результатом її абстрагуючої діяльності» [158, с. 23]; це «динамічне утворення у свідомості людини, що слугує для обробки

інформації про світ та одночасно накопичує цю інформацію в узагальненому вигляді...» [196, с. 129]. Послугуючись дефініцією С. Г. Тер-Мінасової, за якою ККС – це відображення реальної картини світу крізь призму понять, сформованих на основі уявлень людини, отриманих за допомогою органів відчуття та відбитих у його свідомості, і колективній, і індивідуальній (див.: [201, с. 41]), а також, урахувавши те, що концептуальна картина світу складається з «констант свідомості» – концептів, пропонуємо таке визначення: *концептуальна картина світу – це система понять, сформованих на основі уявлень людини, отриманих за допомогою органів відчуття та відбитих у її свідомості – колективній і індивідуальній, і яка складається з концептів – образів, уявлень, понять, установок та оцінок.*

Л. А. Лисиченко, розмірковуючи про поняття МКС, зазначає, що «одним із важливих питань, пов'язаних із сутністю мовної картини світу, є питання про її структуру, яке вирішується в сучасному мовознавстві по-різному – від максимального зближення мовної й концептуальної картин світу до визнання різної міри своєрідності відображення світу в кожній мові» [115, с. 70]. Питання співвідношення картин досить складне, оскільки обидві картини світу взаємопов'язані, перебувають у стані безперервної взаємодії й беруть свій початок від реальної (загальної) картини світу, а точніше – просто від реального світу, що оточує людину. Погляди науковців на взаємодію цих двох картин світу можна умовно поділити на такі групи:

1. На думку Г. В. Колшанського, окремої МКС як сукупності знань людини про світ, що фіксуються в мові, не існує. Термін «картина світу» співвідноситься лише з мисленням, оскільки є атрибутом тільки мисленнєвої діяльності. Зокрема Г. В. Колшанський зазначає: «Правильно було б говорити не про мовну картину світу, а про мовно-мисленнєву картину світу, тобто концептуальну» [91, с. 37], а це означає, що він не розмежовує мовну та концептуальну картини світу.

2. Аналізуючи особливості кожної з картин світу, Г. А. Брутян зазначає, що «основний зміст мовної моделі світу повністю покриває зміст

концептуальної моделі (ця частина є інваріантною й не залежить від конкретної мови)» [30, 1973, с. 109–110]. Його думку підтримує Ж. П. Соколовська, зазначаючи, що «за межами поняттєвої моделі залишаються периферійні ділянки, які за своїм характером є суто мовними та містять додаткову інформацію, додаткове знання про світ» [188; 189, с. 104], і «варіюються від мови до мови» [30, с. 110]. Отже, мовна картина світу, на думку цих дослідників, робить картину світу точнішою: вона доповнює концептуальну картину.

3. Протилежної думки дотримується О. С. Кубрякова, яка стверджує, що МКС існує як частина концептуальної картини, що складається в процесі предметної та пізнавальної діяльності людини [109, с. 143].

Б. О. Серебренніков теж вважає, що «концептуальна картина світу багатша, ніж мовна, оскільки у творенні першої беруть участь різні типи мислення, зокрема й невербальні» [181, с. 6]. Цю теорію розвиває й Т. А. Космеда: «Не все, що пізнано людиною, набуває словесної форми, не все відображається за допомогою мови, і не вся інформація, котра надходить з зовнішнього світу, набуває мовного виразу» [96, с. 12].

4. Про фрагментарність, неповну завершеність МКС порівняно з концептуальною Ю. М. Караулов стверджує: «для мовної картини світу характерні прогалини, “дірки”, що зумовлені її фрагментарністю та неповною системністю» [87, с. 273].

5. С. Г. Тер-Мінасова зазначає, що «правильніше говорити не про співвідношення частина – ціле, мова – частина культури, а про взаємопроникнення, взаємозв'язок і взаємодію на тій підставі, що мова є частиною культури, але й культура є лише частиною мови. Отже, мовна картина світу не повністю поглинута культурною» [201, с. 47]. І. О. Голубовська робить висновок, що, «взаємодіючи і взаємовпливаючи, обидві картини існують у паралельних вимірах різних видів свідомості» [53, с. 32]. Такої самої думки дотримується О. В. Бабаєва: «Мовна та поняттєва

картини світу мають як сфери “збігу”, що співвідносяться з вербальним мисленням, так і сфери, які властиві лише мові, або лише мисленню» [16, с. 17].

6. Підсумком зазначеного є твердження Л. А. Лисиченко, яка вказує на те, що картини «поєднуються, але не покривають одна одну» [115, с. 70]. Зазначені вище мовознавці не заперечують, що концептуальна картина світу повніша, багатша й глибша, ніж відповідна мовна.

7. О. С. Кубрякова та Б. О. Серебренніков стверджують, що не всі одиниці мисленнєвої діяльності людини (образи, концепти), які мають свою внутрішню форму репрезентації (невербалізовану), набувають мовної форми, а отже, ККС ширша й багатша за мовну; остання повністю входить до складу першої [110].

8. Поряд із концептуальною та мовною картинами світу мовознавці розрізняють *домовну* (Л. А. Лисиченко [115, с. 71]); *науково-мистецьку* (В. Л. Іващенко [74, с. 6]); *опосередковану* й *неопосередковану* (З. Д. Попова, Й. А. Стернін [150, с. 51–53]); *національно-мовну* (І. О. Голубовська [53, с. 6]); *універсальну* й *ідеоетнічну* (Н. С. Новикова, Н. В. Черемісіна [138, с. 42]); *національну, індивідуальну* та *авторську* (Ю. С. Васейко, Т. Є. Масицька [32, с. 115–118]), *аксіологічну* (Т. А. Космеда [96]). Наявність багатьох картин світу, що втілюють різні світогляди людей, є «не суб’єктивна примха історії, а її об’єктивна необхідність» [155, с. 31], оскільки «знання, що отримані окремими людьми у процесі життєдіяльності, залежать від їх індивідуального й соціального досвіду та дають змогу говорити про варіативність картин світу» [16, с. 12]. Отже, у загальній картині світу можна виокремити часткові картини, кожна з яких вирізняється мовною своєрідністю. Класифікацію таких часткових картин світу, в основу яких покладено діяльнісну категоріальну парадигму, пропонує В. І. Постовалова: 1) суб’єкт картини світу («хто»), той, хто зображує; 2) предмет картини світу («що»), те, що зображено; 3) наслідок діяльності (власне образ) [155, с. 31–32].

Суб’єкт картини світу (дивиться на світ і зображує своє бачення) залежить від психологічного чинника, що формує певну картину світу. У психологів заведено розрізняти індивідуальну, колективну, етнічну,

національну свідомість, яким відповідають однойменні картини світу [293]. Отож, розподіл картин світу, що залежать від суб'єкта, виглядає так:

а) *індивідуальна* (індивідуально-особистісна) картина світу відображає дійсність «крізь призму світобачення окремого індивіда» [32, с. 115]. Суб'єктом такої картини стає окрема людина. Оскільки існує стільки картин, скільки спостерігачів, котрі контактують зі світом, зазначимо, що індивідуальна картина світу може поділятися на індивідуально-дитячу, індивідуально-дорослу, індивідуально-авторську;

б) *колективна картина світу* – сума поширених знань і уявлень конкретного колективу, суб'єктом якої є окрема група людей (суспільство). Ця картина може також поділятися на часткові – професійну, територіальну, соціальну;

в) *національна (етнічна) картина світу* – це «виражене засобами певної мови світовідчуття й світорозуміння етносу, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу» [53, с. 6].

Суб'єктом такої картини світу стають цілі народи. Відповідно, чисельність національних картин співвідноситься з кількістю народів, що живуть на землі. Існування національної картини світу визнає більшість учених. Утім, існує й протилежна думка. Зокрема, Г. В. Колшанський категорично заперечує можливість своєрідного бачення світу різними народами. Головним аргументом при цьому стає положення про загальний для всіх людей характер мислення, а різниця в соціальному досвіді народів не пов'язана з картиною світу [91];

г) *загальнолюдська (універсальна) картина світу* – це глобальне сприйняття людьми всіх своїх взаємостосунків і контактів зі світом. Суб'єктом загальнолюдської картини світу є людство загалом.

За свідченням В. І. Постовалової, «у кожній самостійній сфері суспільної свідомості – існують свої особливі способи світосприйняття, свої “призми”, через які людина бачить світ», і «підсумком такого світобачення є відповідні картини світу» [155, с. 33]. Множинність таких картин світу зумовлена рівнем

інтелектуального або естетичного розвитку й освіченості особистості. У таких картинах світу йдеться про цілий світ (цілісна картина світу) або про конкретний його фрагмент (локальна картина світу). На позначення наукових онтологій, що містять уявлення про світ і є особливою формою наукового досвіду, уживають паралельно терміни *локальна* й *наукова картини світу*. Наукова картина світу розщеплюється на низку взаємопов'язаних понять, кожне з яких позначає окремий тип наукової картини світу як особливий рівень систематизації знання: фізично-наукову, хімічно-наукову, біологічно-наукову, екологічно-наукову, соціологічно-наукову, математично-наукову картини світу.

Попри те, що сучасні науковці порушують проблеми, які стосуються вивчення картин світу, важко виявити положення, що стали б загальноприйнятими. Існує також розбіжність у розумінні МКС у межах лінгвокогнітологічного та лінгвокультурологічного напрямів лінгвістичної концептології, що полягає «в охопленні, в першому випадку, індивідуальної когнітивної діяльності мовця, оцінці долі індивідуального досвіду в колективній категоризації, структуруванні дійсності, тому напрямок досліджень когнітивістів – це вектор від свідомості (колективної через призму індивідуальної) до мовних кодів культури, в той час як лінгвокультурологи відштовхуються від культури, цілісний образ якої розкладають на поодинокі образи у свідомості, концепти» [154, с. 75].

Отже, аналізуючи особливості кожної з картин світу, робимо висновок про те, що концептуальна картина світу складніша за мовну картину світу, вона є динамічнішою у своєму розвитку, ніж мовна, оскільки реагує на будь-які зміни в навколишньому середовищі.

1.2. Концептосфера і концепт як ключові поняття лінгвоконцептології

Мовна картина світу (МКС) належить до фундаментальних понять сучасної лінгвістики, а оскільки «особливості мовної картини світу простежуються на рівні концептосфери мови» [173, с. 78], то поняття

«концептосфера» також можна віднести до основних категорій сучасного мовознавства. Фактично концептосфера — це «складна структурована цілісність» [92, с. 21], тобто «система думок і знань про світ, що відображає пізнавальний досвід людини, причому як на домовному, так і на мовному етапах, але не зводиться до будь-якої лінгвістичної сутності» [149, с. 184]. Паралельно з поняттям «концептосфера» науковці вживають такі синоніми, як «концептуальна галузь» (В.П. Нерознак, Ю. С. Степанов), «концептуальна система» (Р. Павільоніс, М. М. Полюжин, О. О. Селіванова), але найуживанішим терміном є **концептосфера**.

Термін «концептосфера» вперше застосовує Д. С. Лихачов за аналогією до ноосфери та біосфери В. І. Вернадського. Під концептосферою науковець розуміє «сукупність потенцій, що відкриваються в словниковому запасі окремої людини, як і всієї мови загалом» [117, с. 282]. З упровадженням до широкого обігу поняття «концепт» ця дефініція набуває дещо іншого смислу. Зокрема, О. С. Селіванова називає концептуальною системою (концептосферою) «систему концептів у свідомості людини, що відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини» [301, с. 261]. З. Д. Попова і Й. А. Стернін зазначають, що концептосфера – це «сукупність концептів, які перебувають між собою у відносинах перетину, об'єднання, ієрархії, що складають опозиції та кластери» [152, с. 36].

У сучасному мовознавстві термін «концептосфера» має два значення. Згідно з першим, «концептосферу називають також ідеосферою, концептуальною картиною світу або концептуальною моделлю світу» [205; 206, с. 57]. У такому сенсі цей термін використовував і Д. С. Лихачов, який зауважував, що «одна концептосфера може поєднуватися з іншою – скажімо, концептосфера мови загалом, а в ній – концептосфера інженера-практика, потім – концептосфера родини, далі – індивідуальна концептосфера» [116; 117, с. 282]. Цієї думки дотримується і В. І. Карасик, який розподіляє концептосфери на національні, етнічні, групові й індивідуальні [79], а Т. В.

Гоннова наголошує, що «сукупність групових та індивідуальних концептосфер формує національну концептосферу» [54, с. 32] (такий погляд збігається з класифікацією картин світу за суб'єктом).

В іншому значенні термін «концептосфера» використовує О. О. Селіванова, яка звертає увагу на те, що «у межах концептуальної системи представники когнітивної семантики виокремлюють концептуальні сфери, або домени. Вони відповідають фрагментам концептуальної системи, які репрезентують певну предметну галузь (наприклад рослин, тварин, політики, музики тощо)» [301, с. 261], тобто концептуальні сфери (домени) тотожні тематичним полям.

Проаналізувавши різні тлумачення терміна «концептосфера», ми визначаємо таку дефініцію: *концептосфера – це фрагмент ККС (концептуальної картини світу), сформований на основі уявлень людини й репрезентований сукупністю одиниць пам'яті (концептів), що групуються за тематичною ознакою.*

Аналіз будь-якої концептосфери спирається на культурний досвід народу. Д. С. Лихачов зазначає: «що менший культурний досвід людини, то бідніша не лише її мова, а й “концептосфера” її словникового запасу, і активного, і пасивного» [117, с. 282]. Додамо, що співвідношення концептосфери та концепту залежить від установок дослідника, «адже існує чимало концептів, що входять до різних доменів, або домен може ототожнюватися з концептом» [301, с. 261].

Як і концептосфера, мікроконцептосфера може бути структурована у вигляді концептополя. За свідченням А. М. Приходька, «концептополе постає як своєрідний симбіоз семантичних і поняттєвих полів, оскільки воно є інтегрованим цілим, суттєві ознаки якого формуються через взаємозв'язки частин» [157, с. 217]. Частинами концептополя є концепти, до яких сьогодні простежуємо підвищений інтерес, оскільки, на думку Т.В. Радзівєвської, концепт можна тлумачити як «вияв загальної антропологізації мовознавства, яке з поглибленням вимог до семантичного аналізу почало приділяти значну увагу

перцептивним, соціальним, етно- і культурно специфічним аспектам значення слова» [162, с. 163].

Феномен концепту набув значного поширення в сучасних наукових розвідках [162, с. 45], але він усе ще не має однозначного визначення. В. І. Карасик зауважує, що «лінгвісти намагаються позбутися багатозначності терміна “концепт”» [81, с. 14] і пропонують альтернативні аналоги: «лінгвокультурема» (В. В. Воробйов [45], О. О. Селіванова [178]), «міфологема» (В. М. Базилев), «логоепістема» (В. Г. Костомаров), «концептуал» (О. С. Бунеева) [31, с. 37], які в лінгвістичній літературі почали уживати від початку 90-х років ХХ ст. У зв'язку з лінгвокультурологічною спрямованістю дослідження поділяємо думку В. І. Карасика про те, що «попри те, що в лінгвістиці, логіці, психології, культурології концепт розуміють не зовсім однаково, не варто виводити це поняття з арсеналу лінгвокультурології» [79, с. 166].

Поняття «концепт» західні лінгвісти запозичили з праць Г. Фреге та А. Черча з математичної логіки. На теренах колишнього СРСР її першим увів С. О. Аскольдов, який уважав, що «питання про природу загальних понять або концептів – у середньовічній термінології універсальні – давнє питання, проте до кінця в повному обсязі майже не розглянуте» [14, с. 267]. Отже, термін «концепт» у лінгвістиці – старий та новий одночасно, що, «як і більшість нових наукових понять, уводиться з відомою долею пафосу та через когнітивну метафору» [88, с. 15]: це і «брунька найскладніших суцвіть», і «ембріон уявних операцій» [14, с. 272–273]; і «квант знання» [295, с. 90–91]; і «згусток культури» [303, с. 40]; і «ген культури» [119, с. 16–17].

Розуміння концептів досить варіативне в сучасній лінгвістиці. Оскільки «термін концепт з'являється в лінгвістичній семантиці завдяки взаємодії лінгвістики з філософією, психологією, культурною антропологією» [199, с. 96], то, відповідно, «концепт розглядається у різних площинах, у межах яких виділяють численні дефініції разом із цілими комплексами специфічних конкретизаторів» [105, с. 27], тому можна виокремити кілька підходів до

інтерпретації концепту, що детально розглянуті в працях М. І. Агієнко, О. С. Бунєєвої, В. Л. Іващенко, В. І. Карасика, О. О. Клименко, Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, О. М. Мальцевої, В. А. Маслової, Т. В. Монахової, І. В. Палашевської, О. Г. Прохвачової, Н. В. Слухай, Тянь Цзюнь, О. М. Цапок та ін.

Філософський підхід переважно пов'язують з ідеями концептуалізму як одного з напрямів середньовічної схоластичної філософії, що його започаткував, на думку деяких дослідників, Д. Скотт, на переконання інших – П. Абеляр [74, с. 10].

Наукове осмислення терміна «концепт» поступово модифікується. Набувши статусу наукового поняття, він починає вживатися в логіці, що спричиняє виникнення логіко-філософського підходу до його інтерпретації. *Логіко-філософський підхід* спирається на ідеї аналітичної школи філософії та складається з двох напрямів: лінгвістична філософія й логічний аналіз мови. Представники цих напрямів (Д. Остін, Р. Карнап, Г. Райл, Б. Рассел, Г. Фреге, А. Черч) висловили думку про те, що «сама мова треба вважати головним об'єктом філософії як науки» [301, с. 293], та почали розглядати концепти як «логічні категорії, а не як ментальні сутності» [74, с. 12].

Той факт, що більшість мовних понять не має чітко окреслених меж, стимулює пошуки в різних галузях і дає змогу спостерігати поступову появу логічної парадигми в розумінні концепту поряд із філософською. Підґрунтя логічної парадигми заклали представники лінгвістичної філософії й логічного аналізу мови. Тому можна виокремити такі підходи, як лінгво-логіко-філософський, логіко-поняттєвий, логіко-семантичний.

Лінгво-логіко-філософський підхід до розуміння концепту репрезентовано в роботі Р. Павільоніса «Проблема смислу: сучасний логіко-філософський аналіз мови». Описуючи концептуальну систему (у значенні концептуальна картина світу), науковець зазначає, що «інформація, яка міститься в концептуальній системі, слугує для сприйняття означених об'єктів і виділення мови як особливого об'єкта: їхнє співвідношення, що його зреалізовує

концептуальна система, є кодування мовними засобами окремих фрагментів, “шматків” концептуальної системи» [141, с. 101]. Під фрагментом концептуальної системи Р. Павільоніс розуміє концепт, який визначає як «інформацію стосовно актуального або можливого стану речей у світі, те, що ми називаємо “смыслом”» [141, с. 102].

Значний внесок у подальший розвиток теорії концепту зробила представниця польської лінгвістичної школи А. Вежбицька, яка застосовує *логіко-поняттєвий підхід* до вивчення концепту й трактує його як «об’єкт зі світу “Ідеальне”, що має ім’я та відображає певні культурно зумовлені уявлення людини про світ “Дійсність”» (цит. за [211, с. 59]). Сама ж дійсність, на думку А. Вежбицької, дана нам у мисленні (але не в сприйнятті) саме крізь мову, а не безпосередньо. За цією теорією, концепти – це уявні утворення, що пояснюють, як побудоване довкілля. Отже, А. Вежбицька пропонує вивчати концепти як інструменти пізнання зовнішньої дійсності, описувати їх засобами мови у вигляді деяких пояснювальних конструкцій [35].

Напрямок логічного аналізу мови орієнтується на моделювання структур репрезентації знань і на концептуальний аналіз. Розуміння концепту Н. Д. Арутюнової ґрунтується на фольклорних та етнографічних дослідженнях. Тому очевидне те, що Н. Д. Арутюнова та представники її школи (Т. В. Булигіна, С. Є. Нікітіна, О. Д. Шмельов та ін.) застосовують *логіко-семантичний підхід* до інтерпретації концепту. *Логіко-семантичний підхід* дає змогу розглядати концепти як поняття практичної (звичайної) філософії, форми існування звичайної свідомості, що виникають «унаслідок взаємодії таких фактів, як національна традиція і фольклор, релігія та ідеологія, життєвий досвід та образи мистецтва, відчуття та система цінностей» [11, с. 3]. Назва підходу пояснюється тим, що світоглядні концепти вивчають як семантичні домінанти, які мають поняттєво-структурне значення і які описують за допомогою методу логічного аналізу мови, що його розробляє Московська семантична школа.

Розвиток лінгвістики поступово переорієнтовується, і якщо раніше вона співвідносилася з логікою та спиралася на ці поняття, то на новому етапі розвитку лінгвісти звертаються до психології, що й приводить до формування психологічної парадигми в розумінні концепту. Психологічна парадигма репрезентована психологічним, когнітивним і семантико-когнітивним підходами [151].

Звернувшись одним із перших у світовій лінгвістиці до вивчення концептів, С. О. Аскольдов запропонував таку дефініцію: «Концепт є мисленнєве утворення, що заступає нам у процесі думки невизначену множинність предметів одного й того ж роду... Не слід, звичайно, вважати, що концепт є завжди замісником реальних предметів. Він може бути замісником деяких ознак предмета чи реальних дій, як, наприклад, концепт *Справедливість*» [14, с. 269–270]. Продовжуючи міркування С. О. Аскольдова, Д. С. Лихачов пояснює концепт як «алгебраїчний» вираз значення, котрим оперують у письмовому й усному мовленні. Справді, те чи інше слово не викликає в нашій свідомості набору відповідних ознак, що формують його словникове значення або логічне поняття, «бо охопити значення в усій його складності людина просто не встигає, іноді не може, а іноді інтерпретує його по-своєму (залежно від освіти, власного досвіду, професії тощо)» [117, с. 281]. О. В. Бабаєва [16, с. 27], В. І. Карасик [80, с. 6], О. О. Клименко [88, с. 27], І. В. Палашевська [142, с. 16], О. Г. Прохвачова [159, с. 62] використовують *психологічний підхід* до інтерпретації концепту, акцентуючи свою увагу на психологічному складнику концепту.

Провідною проблематикою когнітивної лінгвістики, як зазначає О. С. Кубрякова, є визначення когнітивної функції мови, яку традиційно пов'язують із репрезентацією світу у мові та процесами мислення. Разом з тим, на думку цієї дослідниці, сучасна когнітивна лінгвістика дедалі більше цікавиться свідомістю, що зосереджує увесь ментальний досвід людини і відображає її уявлення й відчуття як смисли або концепти єдиної системи (цит. за [216, с. 58]).

Когнітивний підхід, що виник на межі кількох наукових дисциплін, має велику кількість прихильників (М. М. Болдирєв, С. А. Жаботинська, В. Л. Іващенко, М. М. Полюжин, К. В. Рахиліна, Н. К. Рябцева, О. О. Селіванова). У його межах концепт – це одиниця пізнання, ментального лексикону, тому М. М. Болдирєв визначає концепти як «ідеальні, абстрактні одиниці, смисли, якими людина оперує у процесі мислення» [26, с. 23]. На думку Н. К. Рябцевої, концепт – це «цілісне утворення, що здатне поповнюватись, змінюватись та відображати людський досвід» [175, с. 77].

Класичне тлумачення концепту розробила О. С. Кубрякова: «Концепт – термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання та досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної у психіці людини» [73; 295, с. 90]. У вітчизняному мовознавстві таке розуміння концепту стало підґрунтям для дефініції, що її запропонувала О. О. Селіванова: «Концепт – інформаційна структура свідомості, різноsubstrатна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [177; 301, с. 256].

Спираючись на теорію смислу та теорію референції, А. П. Бабушкін розглядає концепт у межах когнітивної семантики, тобто застосовує *семантико-когнітивний підхід*, згідно з яким концепти відповідають змісту семем кожної мови. А. П. Бабушкін визначає концепт як «деяку дискретну одиницю колективної свідомості, що відображає предмет реального або ідеального світу, що зберігається в національній пам'яті носіїв мови у вигляді пізнаного субстрату» [17, с. 29]. Паралельно з А. П. Бабушкіним, З. Д. Попова та Й. А. Стернін також визначають власний підхід до дослідження концепту як семантико-когнітивний, головний постулат якого – розуміння концепту як «глобальної мисленнєвої одиниці, що є квантом структурованого знання» [152, с. 4]. М. В. Піменова зазначає, що «когнітивний підхід у дослідженні семантики

полягає у вивченні самого значення слова, у якому фіксують не лише ознаки, необхідні та достатні для ідентифікації того, що позначається, а й наївні знання про те, що позначається» [145, с. 14]. Виходячи з цього, науковець зауважує, що «концепт – це основна одиниця ментальності, яка має мовну форму вербалізації, національну специфіку й структуру, що містить концептуальні ознаки, “функціонально важливі для відповідної культури”» (цит. за [180, с. 210]). Семантичну інтерпретацію концепт набуває також у дослідженнях М. Ф. Алефіренка, згідно з якими «концепт – це мисленнєве утворення, що заміщує у свідомості невизначену множинність однорідних предметів і є когнітивною основою для формування різних лексичних значень слова» [4, с. 34].

Сучасне вивчення мови в аспекті її взаємодії з культурою спричиняє виникнення культурологічної парадигми, націленої на розуміння концепту як явища культури. Сьогодні культурологічна парадигма, як зазначалося, репрезентована культурологічним, лінгвокультурологічним, етнолінгвістичним та інтегративним підходами.

Власне культурологічне сприйняття концепту подають Ю. С. Степанов і В. П. Нерознак, для яких він поняття духовної культури. *Культурологічний підхід*, на думку цих науковців, спрямований на соціальну сутність концептів, а не на індивідуально-психологічні особливості. Ю. С. Степанов розглядає концепт як «основний осередок культури в ментальному світі людини» [303, с. 41], а В. П. Нерознак пропонує диференційний критерій для віднесення певних концептів до культурних: «Концептами культури, що відображають національну картину світу, треба вважати концепти, що позначаються безеквівалентною лексикою» [136, с. 85], тобто ті, які властиві носіям конкретної культури. Погоджуючись із Т. В. Монаховою, зазначимо, що культурологічний підхід «відкриває надзвичайно важливу якість концептів – їх еволюційність, тобто динаміку, розвиток» [132, с. 107].

Лінгвокультурологічний підхід формується на основі потреби синтезу «культурних та світоглядних категорій у семантиці імен» [43, с. 47].

Прихильники лінгвокультурологічного підходу до вивчення концепту (С. Г. Воркачев, В. І. Карасик, Й. А. Стернін, Ю. С. Степанов та ін.) дотримуються погляду, що концепт включає не тільки категоріальні ознаки означуваного, а й усю супутню культурно-фонову інформацію (цит. за [58, с. 38]).

Серед лінгвокультурологів найпопулярніше визначення концепту, що його запропонував засновник Московської школи лінгвокультурологічного аналізу фразеологізмів В. М. Телія: «Концепт – це знання про означуване в усіх його зв'язках та відносинах» [199, с. 100]. Проте найповнішу дефініцію подає С. Г. Воркачев: «Концепт – це культурно позначений вербалізований смисл, що репрезентований у плані вираження низкою мовних реалізацій, які утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму» [42, с. 56]. В іншій праці науковець виділяє концепт як «ментальне утворення, що має лінгвокультурну специфіку» [44, с. 67]. Вітчизняні мовознавці, зокрема В. І. Кононенко, Т. В. Радзівська, Н. В. Слухай, також позиціонують лінгвокультурологічний підхід до вивчення концептів.

Етнолінгвістика як наука сформувалась у межах американської та російської лінгвістичних традицій, проте етнолінгвістичний підхід (саме у зв'язку з концептом) убачаємо в працях багатьох українських науковців. *Етнолінгвістичний підхід* використовує, передусім, В. В. Жайворонок, який зазначає: «Пізнаючи і членуючи навколишній світ, людина не лише називає (іменує) окремі його реалії, а й осмислює їх у слові, тому постає потреба говорити не просто про слова, а про мовні одиниці – культурні (етнокультурні) концепти» [69, с. 26]. Етноспецифічності не заперечує й О. В. Тищенко [202], а І. О. Голубовська вважає, що «концепти належать до унікальних понять етнічної культури» [53, с. 92].

Потрібно зазначити, що осмислення природи концептів можливе лише за міжпредметного, комплексного підходу до цього явища. У сучасних наукових працях цей підхід називають по-різному, проте синонімічно: універсальний (О. М. Мальцева [121, с. 21], О. Г. Прохвачова [159, с. 66–67]), комплексний

(О. О. Клименко [88, с. 32], Т. В. Монахова [132, с. 105]), диференційний (О. В. Тряпицина [204, с. 74]), інтегративний / інтегральний (М. І. Агієнко [1, с. 121], О. В. Бабаєва [16, с. 28], В. І. Карасик [85, с. 9], Ж. В. Краснобаєва-Чорна [105, с. 30], І. В. Палашевська [142, с. 19]).

Безперечно, дослідити концепти можна, лише інтегруючи знання й методи багатьох наук. Тому власне інтегративний підхід є одним із головних. *Інтегральний підхід* до розуміння концепту запропонував С. Х. Ляпін, який уважав, що головне в концепті – це «багатомірність та дискретна цілісність смислу, що існує в безперервному культурно-історичному просторі, а тому схильний до культурної трансляції з однієї предметної галузі в іншу» [119, с. 19].

Представники Волгоградської лінгвістичної школи теж дотримуються цього підходу. Зокрема, Г. Г. Слишкін наголошує, що концепт є «одиницею, що пов'язує наукові дослідження в галузі культури, свідомості та мови, оскільки він належить свідомості, детермінується культурою й опредмечується в мові» [186, с. 9]; М. О. Красавський визнає концепт як культурно зумовлене, «складне структурно-сміслове, ментальне утворення» [102; 103]. Але найповніша дефініція, як видається, належить Т. В. Монаховій: «Концепт – це складне абстрактне явище духовної культури, людської психіки, моральних принципів тощо, що базується на осмисленні його тлумачень в усі періоди історії людства, відповідно до національної конотації, індивідуального досвіду людини» [132, с. 109].

Отже, інтегральний підхід передбачає взаємозв'язок лінгвістичного, психологічного, культурологічного та інших аспектів.

Проте основною ознакою, що відрізняє будь-яке лінгвістичне розуміння концепту від логіко-філософського чи психологічного, на думку С. Г. Воркачова, є «репрезентація концепту в плані його вираження низкою мовних реалізацій» [43, с. 47]. Мовні засоби, що їх для цього використовують, називають засобами вербалізації, мовної репрезентації, мовного вираження концепту [129]. Одна з дискусійних проблем сучасної лінгвоконцептології –

залежність концепту від мовної вербалізації (деякі науковці вважають концепти повністю вербалізованими ((А. П. Бабушкін, Р. Джекендофф), інші – частково вербалізованими (Ю. Д. Апресян, О. С. Кубрякова)) [301, с. 257]. Дотримуючись поглядів З. Д. Попової та Й. А. Стерніна, наголосимо, що «концепт не має обов'язкового зв'язку зі словом або іншими мовними засобами вербалізації», тобто «концепт може бути вербалізованим, а може і не вербалізуватися мовними засобами»; «значна частина концептів індивідуальної свідомості взагалі не підлягає вербалізації» [150, с. 8].

Як зазначає С. Г. Воркачов, якого підтримують О. О. Клименко [88, с. 21], Л. В. Калашнікова [77, с. 180], М. Б. Скаб [183, с. 76] та інші науковці, «про зв'язок концепту з вербальними засобами вираження йдеться практично в усіх його визначеннях, однак єдності в поглядах щодо конкретних значущих одиниць мови, із якими співвідноситься концепт, у лінгвоконцептологів ще немає» [44, с. 68]. Найчастіше представництво концепту в мові приписують слову [136, с. 84–85]. М. Ф. Алефіренко вважає, що головна форма концепту – це слово й словосполучення [3, с. 59], а К. Ю. Голобородько, спираючись на позицію О. С. Кубрякової, додає сюди й речення [51, с. 28]. М. М. Болдирєв [27, с. 10–12], З. Д. Попова та Й. А. Стернін [150, с. 8] вважають, що концепт може вербалізуватися лексичними, фразеологічними й синтаксичними засобами.

Погоджуючись із В. І. Карасиком [81, с. 14] О. В. Костіним [97, с. 269] та А. В. Рудаковою [174, с. 17], відзначимо, що вербалізований концепт «виражається лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами та тактиками мовної поведінки» [174, с. 17]. Ці концепти вступають у парадигматичні зв'язки (синонімія, антонімія) і виражаються метафорично [12, с. 3]. Ім'ям концепту є мовна одиниця, що здатна відобразити повну форму та його обсяг.

Незалежно від постульованого підходу до розуміння концепту, важливою проблемою лінгвоконцептології є розмежування концепту й поняття: їх або ототожнюють, або відносять до різних сфер науки, або вміщують до концепту

поняття як ядро його змісту. На думку Ж. Краснобаєвої-Чорної, «поняття і концепт – явища того самого гатунку, що і значення слова, але розглядаються в іншій системі зв'язків: значення – в системі мови, поняття – в системі логічних відношень і форм, досліджуваних як у мовознавстві, так і в логіці» [104, с. 73].

Проаналізувавши наявні погляди, погоджуємось із В. Зусманом, який стверджує, що «ядро вербально вираженого концепту ближче над усе до поняття, що виражене у слові» [72, с. 24], а отже, «поняття, фіксоване у вигляді пропозиційних структур і позначене певною номінативною одиницею, є ядром концепту» [301, с. 256].

У нашому дослідженні використовується комплексний методологічний підхід із залученням трьох моделей концепту: тривимірна модель концепту за С. Г. Воркачовим і В. І. Карасиком, ядрово-периферійна модель за З. Д. Поповою і Й. А. Стерніним та п'ятишарова структура за В. А. Масловою, причому остання модель лягла в основу нашої розвідки, а дві інших є допоміжними. Такий підхід вважаємо виправданим, оскільки він дозволяє всебічно описати й проаналізувати об'єкт дослідження – концепт SUN. Незважаючи на те, що у певній мірі ці моделі дублюють одна одну, кожна з них пропонує й абсолютно нові площини для концептуального аналізу.

Наприклад, поняттєво-значеннєвий компонент у тривимірній моделі відповідає першому та третьому шарам концепту за В. А. Масловою, образний компонент лише частково збігається з четвертим шаром, а ціннісно-оцінний компонент взагалі відсутній у п'ятишаровій структурі. Аналогічно, ядрово-периферійна модель уможлиблює встановлення чіткої ієрархії вербалізаторів концепту, в той час як інші дві моделі не дають такої змоги. Ми вважаємо, що саме такий комплексний підхід найбільше відповідає динамічній природі концепту, адже, за словами А. Огар, «концепт постійно актуалізує різні свої аспекти, зближується, накладається або співіснує поряд із іншими такими ж одиницями» [139, с. 246]. Варто також відзначити, що обраний нами методологічний підхід співзвучний інтенсивно-екстенсивному сценарію

дослідження концептів, який відстоює українська дослідниця О. П. Воробйова [47, с. 11].

Підсумовуючи огляд підходів до розуміння концепту, наголосимо, що жоден із них не вичерпує поняття «концепт», але вони дають змогу глибше пізнати його природу. Потрібно визнати, що розглянуті теорії часто виступають як перехресні, співвіднесені та є комплексними, тому для дослідження найефективнішим виявляється інтегральний підхід, що уможливорює вивчення концепту з огляду на лінгвістику, логіку, психологію, культурологію, виявляючи нюанси в розумінні цього явища. Постулюючи інтегративний підхід і послуговуючись визначенням концепту, що його запропонував В. І. Карасик (концепт – це «багатомірне культурно-значуще соціопсихічне утворення в колективній свідомості, яке опредмечується в тій або тій мовній формі» [80, с. 6–7]), ми розуміємо таку дефініцію: *концепт – це як елементарний складник (смысл концептосфери), що становить багатомірне культурно значуще соціопсихічне утворення в колективній свідомості й опредмечується в тій або іншій мовній формі.*

1.2.1. Поняття концепту та особливості його побудови в сучасній лінгвоконцептології. Останнім часом у мовознавстві сутність і зміст концептів вивчають у різних напрямках та різними засобами, оскільки існує багато підходів до визначення цього терміна. Наприклад, традиційно вважають, що концепт – це основна одиниця свідомості, складник «колективного несвідомого», оперативна змістова одиниця пам'яті, одиниця ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості, «цеглинка» концептуальної системи, яка відбиває знання й досвід людини у вигляді «квантів» знання; вербалізується мовними засобами та містить істотну частку невербалізованої інформації [295, с. 90].

Відомий російський лінгвіст Ю. С. Степанов зазначає, що концепт виступає як енергетичний згусток культури, ментальна картинка того, що не

завжди можна виразити словом, але можна побачити, почути, відчути, упізнати, згадати [193, с. 40].

Потрібно зазначити, що з погляду, лінгвокультурології концепт набуває дещо іншого значення. Його трактують як «згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини». На думку С. Г. Воркачова, концепт є «одиноцею колективного знання / свідомості, що відсилає до найвищих духовних цінностей, що має мовне вираження та відзначене етнокультурною специфікою» [44, с. 64].

Концепт (від лат. *concipere* – складати, подавати) – формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті [192, с. 428].

Концепт, за визначенням професора З. Д. Попової, – це глобальна одиниця мислення, яка являє собою квант знання [153, с. 172]. Концепти ідеальні й кодуються у свідомості одиницями універсального предметного коду, в основу яких покладено індивідуальні чуттєві образи, сформовані на основі особистого чуттєвого досвіду людини. Вони конкретні, однак можуть абстрагуватися й із чуттєвого перетворюватися в образ мислення.

Майже всі концепти зберігають свою чуттєву природу, як-от концепти, представлені словами-вербалізаторами: *sour, sweet, smooth, hole, spoon, table*. Концепт, на відміну від поняття, не має чіткої структури, жорсткої послідовності й взаєморозміщення шарів. За змістом концепти поділяють на [163, с. 173]:

- уявлення (картинка мислення) – *apple, pear, cold, sour, red*;
- схему – концепт, представлений певною узагальненою, просторово-графічною чи контурною схемою: *schematic image of the tree / human*;
- поняття – концепт, який складається з найзагальніших ознак предмета чи явища: *a square – rectangular with equal sides*;
- фрейм – багатокomпонентний концепт, який становить сукупність складових частин: *shop, stadium, hospital*;

– сценарій – послідовність епізодів у часі: *visiting restaurant, traveling to the other city, scuffle, excursion*;

– гештальт – комплексна, цілісна функціональна структура, що впорядковує розмаїття окремих явищ у свідомості: *school, love*.

Поняття «концепт» співвідносне з уявленням про ті смисли, які функціонують у процесі мислення і які відтворюють «зміст досвіду і знання, зміст результатів усієї людської діяльності й процесів пізнання світу у вигляді певних квантів знання» [105].

На думку М. М. Болдирева, концепти утворюються в процесі мисленнєвого конструювання предметів і явищ навколишнього світу та відображають зміст знань і досвіду людини, отриманих у результаті практичної й пізнавальної діяльності, у вигляді певних одиниць, «квантів» знання [26, с. 23].

Концепт можна визначити як «багатовимірний розумовий конструкт, який відбиває процес пізнання світу, результати людської діяльності, його досвід і знання, який зберігає інформацію про нього» [295, с. 35].

В сучасних наукових дослідженнях підкреслюється важливість семантики концепта у відображенні національної культури і національного мовного пізнання (цит. за [66, с. 107]).

Концептуальні ознаки виявляються через семантику мови. Значення слів, речень, текстів слугують джерелом знань про зміст тих чи тих концептів. Вони репрезентуються словами, однак уся сукупність мовних засобів не дає повної картини концепту. Слово своїм значенням у мові становить лише частину концепту, унаслідок чого з'являється необхідність синонімії слова, потреба в текстах, які разом розкривають зміст концепту.

Слушним видається твердження П. Хардера про те, що не всі значення пов'язані з концептами. Як приклад лінгвістичного значення, що надходить безпосередньо в ситуацію, вчений наводить вітання. Незважаючи на той факт, що здатність відповідати, використовуючи відповідну мовленнєву формулу, передбачає внутрішні механізми розпізнавання та формування інтенції, такі

механізми можуть запускатися в дію відповідними стимулами. У цьому разі концепт існуватиме лише як опис факторів на метарівні. Система вітань не потребує жодного внутрішнього ситуативно-незалежного середовища [246, с. 42].

Етнічна спільнота сприяє стандартизації образу, у результаті якої концепти стають загальнонаціональними, груповими або особистими. Концепт у лінгвокультурологічному вимірі має досить складну структуру. У цьому дослідженні ми послуговуємося твердженням В. Гайдукової про те, що концептуальний аналіз у лінгвокультурологічному просторі поєднує в собі аналіз мовної та культурної семантик. *Мовну семантику* дослідниця розуміє як етимологію слова, з'ясування всіх можливих значень і способів уживання, установлення частотності, парадигматичні та синтагматичні зв'язки наявного концепту з іншими словами. Суть *культурної семантики* полягає в історичній довідці про досліджуване явище, визначення місця й ролі концепту в приказках і прислів'ях, фразеологізмах, художній літературі [48, с. 9; 148].

В. І. Карасик стверджує, що в культурних концептах виділяють образ, поняття та оцінку [79, с. 117].

М. Солдатова описує лінгвокультурні концепти як базові одиниці картини світу, у яких фіксуються цінності як окремої мовної особистості, так і лінгвокультурного суспільства загалом [191, с. 111].

Лінгвокультурні концепти як основний предмет вивчення в лінгвокультурології постає перед дослідниками як культурне, ментальне й лінгвістичне явище [166]. Лінгвокультурний концепт відрізняється від інших підрозділів через його ментальну природу. Менталітет сприймається як керована колекція образів та уявлень [209; 292]. Г. Блум визначає менталітет як сприйняття світу в категоріях і формах рідної мови, який з'єднує інтелектуальні й духовні риси національного характеру в його типових проявах (цит. за [2]).

Ключовими для розуміння лінгвокультурного концепту є способи експлікації лінгвоконцептуальної інформації в міжкультурній комунікації, де відбувається діалог культур, механізмів їх інтерпретації та кореляції з

урахуванням етнічних і соціальних чинників. Поліфонія його макрокомпонентної структури – це прояв структури свідомості, що забезпечує процес сприйняття мови та формування оцінки довкілля для відображення онтології світу соціальної дійсності. Підґрунтям для прагматичного функціонування лінгвокультурного концепту є «процеси первинної та вторинної категоризації. Первинна категоризація лінгвокультурного концепту – це проекція образів реального світу внаслідок адекватного сприйняття й оформлення у свідомості носіїв мови інформаційно важливих знакових позначень реалій або явищ тощо. Вторинна – результат інтерпретації, апробації та трансляції досвіду носія мови в лінгвокультурному просторі, що уможливорює виявлення тенденцій розвитку мови й забезпечує єдність складників лінгвокультурного концепту» [5, с. 25].

Згідно з лінгвокогнітивною польовою моделлю концепту, він містить:

- ядро – прототипова одиниця з найбільшою чуттєво-наочною конкретністю, що може бути як загальнонародною, так і груповою й індивідуальною;
- базові шари, що розрізняються за ступенем абстракції й послідовно нашаровуються на ядро;
- інтерпретаційне поле концепту, що залучає оцінки та трактування змісту ядра концепту національною, груповою й індивідуальною свідомістю [18, с. 60–64; 15, с. 10].

Дискретна цілісність лінгвокультурного концепту зумовлена особливостями організації пізнавальної діяльності на когнітивному та прагматичному рівнях і є результатом тріадної взаємодії складників [8, с. 151]:

- поняттєвого, який є відображенням логічного в пізнанні та результатом його послідовного втілення й «відбиває категоріально-ознакову структуру концепту»;
- образного в дії, що є психологічною основою знака як лінгвокогнітивний засіб впливу на реципієнта та «фіксує когнітивні метафори, що підтримують його у мовній свідомості»;

- ціннісного, де емоціогенна ознака є результатом асоціативного й оцінного та який «визначає місце концепту в системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультури».

Складний характер організації концепту дає підставу диференціювати його два рівні – вертикальний і горизонтальний. За вертикальної організації враховують ступені абстракції тих знань, які включені в концепт; за горизонтальної – виявляють організацію кожного рівня.

Мовленнєва реалізація лінгвокультурного концепту в ході міжкультурної комунікації зосереджена на поєднанні трьох елементів культури:

- національного, що акумулює в собі весь спектр асоціативно-емоційного відображення дійсності на мовно-мисленнєвому рівні;
- регіонального, який організовує зміст висловлювання, експлікуючи національну значимість історичного досвіду територіально локалізованої етноспільноти;
- індивідуального, котрий передає особливість номінації фрагментів світу через здобуття інформації з мовного потоку.

Це простежуємо на трьох рівнях:

1. комунікативному (есплікується кодова система культурних традицій);
2. інтерактивному (відбивається стратегія адресованості та взаємодії інтерактивних режимів комунікації);
3. перцептивному (простежуються кореляції ефектів сприйняття).

У ході міжкультурної комунікації лінгвокультурний концепт віддзеркалює «своєрідну цілісну систему взаємопов'язаних компонентів [2, с. 28]:

1. країнознавчої компетенції – знань про народ та носіїв мови, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки в галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції, звичаї;

2. лінгвокраїнознавчої компетенції – здатності сприймати мову в її кумулятивній функції, із національно-культурними особливостями;

3. соціолінгвістичної компетенції – знання особливостей національного мовленнєвого етикету й невербальної поведінки та навичок з урахуванням у реальних життєвих ситуаціях, здатності організувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної поведінки та соціального статусу комунікантів».

Його специфічність виявляється в таких функціях, як [5, с. 26]:

- кумулятивна, що фіксує й архівує накопичений досвід етноспільноти;
- емотивна, яка репрезентує емоційне ставлення лінгвоспільноти до позначеного;
- метамовна, котра проектує інформацію в національно-культурні мовні коди;
- конативна, що апелює до зв'язку з національно-культурними стереотипами;
- лінгвокультурна, яка ідентифікує норми міжкультурного спілкування;
- референтивна, котра прагматизує співвідношення мовного та культурного зі світом дійсності;
- трансляторна, що зберігає й передає інформації від покоління до покоління;
- когнітивна, яка категоризує внутрішню рефлексію пізнавального та ціннісного досвіду етносу;
- локутивна, котра реалізовує комунікативні наміри носія мови.

Отже, у ході міжкультурної комунікації лінгвокультурний концепт інтерпретує когнітивні рівні асоціативно-вербальної мережі засобами мови на основі пізнавальної й мисленнєвої діяльності в результаті вербального та невербального спілкування, що унаочнює національний спосіб бачення світу й формування національного характеру на основі чуттєвого досвіду.

1.2.2. Типи концептів та їх класифікація в сучасному мовознавстві. У сучасному мовознавстві науковці виокремлюють різні види концептуальних структур, оскільки неоднорідність дійсності призводить до неоднотипності

концептів, що її відображають. Передусім, ще С. О. Аскольдов розмежував концепти пізнання (загальні, схематичні уявлення) та художні (індивідуальні розмиті уявлення): «Можливості концептів пізнання підкорюються законам логіки або потребам відповідності реальній дійсності», а «зв'язок елементів художнього концепту спирається на далеку від логіки та реальної прагматики художню асоціативність» [14, с. 275].

Згідно з лінгвістичним вираженням, О. С. Кубрякова розподіляє концепти на прості та складні: прості концепти – концепти репрезентовані одним словом: складні – словосполученням або реченням. За походженням диференціюють первинні й вторинні концепти. Первинні – це вихідні концепти, сутність яких не підлягає аналізу; вторинні – ті, що розвинулись із первинних [63, с.12 ; 295, с. 90–91].

Оскільки концепт як одиниця структурованого знання має відповідну організацію, то З. Д. Попова та Й. А. Стернін пропонують поділяти «їх на однорівневі, багаторівневі й сегментні. Перші складаються лише з “чуттєвого ядра”, елементарних предметних образів; багаторівневі концепти вміщують кілька когнітивних шарів, які накладаються один на одного в процесі посилення абстракції; останні становлять “базовий чуттєвий шар, оточений кількома сегментами, рівноправними за ступенем абстракції” [152, с. 62].

Ю. С. Степанов вводить терміни «рамкові поняття», «поняття зі щільним ядром». «Рамкові поняття» – це концепти, ідеальний зміст яких утворює своєрідну раму. Вони безпосередньо пов'язані з процесом соціальної оцінки, підведення під норму (концепти *Інтелекція, Цивілізація*). «Поняття зі щільним ядром» – це концепти культурно значущі у своїй цілісності (*Любов, Віра*). Науковець розглядає також духовні концепти – ті, що передають внутрішній стан людини, не описуються, а переживаються (*Віра, Довіра, Любов, Правда*), та концепти про людину (концепти реальних історичних осіб) [303, с. 70–71, 73–74, 76].

Зважаючи на те, що концепт – це «культурно позначений вербалізований смисл» [42, с. 56], С. Г. Воркачов указує на існування метафізичних концептів

(ментальних сутностей високого або граничного ступеня абстрактності – *Душа, Істина, Свобода, Щастя, Любов*) [43, с. 48] і виокремлює концепти-автохтони (абстраговані від значень своїх конкретних мовних реалізацій) [42, с. 56–57], а також протоконцепти як «універсальні концепти», «ноєми», ментальні одиниці, що забезпечують еталон порівняння в міжмовному зіставленні й перекладі [43], та потенційні концепти (ментальні структури, які не мають відповідних лексем для свого вираження) [75, с. 55].

Наявність лінгвокультурного концепту в індивідуальній і колективній свідомості дає підстави В. І. Карасику та Г. Г. Слишкіну досліджувати індивідуальні, групові (соціокультурні), етнокультурні й загальнолюдські концепти [84, с. 13].

У контексті культурних концептів Т. А. Космеда виокремлює концепти – власні назви, «що відображають історію, традиції, ширше – культуру певної країни, народу» [96, с. 155].

Ураховуючи історичний параметр класифікації, а саме хронологічні межі часових відрізків, а також належність концептів до явищ культури, що традиційно поділяється на світову та національну, Ж. В. Краснобаєва-Чорна вважає доречним застосовувати терміни «світові концепти» й «національні концепти». Серед національних дослідниця виділяє концепти первісної доби, Давнього Світу (Давнього Китаю, Єгипту), античних держав (Давньої Греції, Риму), давніх слов'ян, Середньовіччя, Відродження, доби Просвітництва, Нового часу [106, с. 49–50].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях виокремлюють також концепти діалектні (М. М. Болдирев, В. Г. Куликов) – «одиниці знання про діалектні відмінності у мові» [27, с. 4]; суперконцепти, макроконцепти, мікроконцепти, базові концепти (Г. В. Гафарова) [187, с. 24]; концепти-етимони (В. В. Колесов) як зародки смислу [90, с. 34]; емоційні концепти.

Оскільки будь-який концепт має кілька параметрів, це спричинило створення різних класифікацій. У науковій літературі їх репрезентовано

в працях А. П. Бабушкіна, В. Л. Іващенко, Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, З. Д. Попової та Й. А. Стерніна, О. О. Селіванової, Ю. П. Смирнової [172].

Серед іноземних лінгвістів, котрі працюють над розробкою класифікацій і фокусують увагу на пізнавальних принципах побудови концепту, – Уоллес Чейф, Чарльз Філмор, Джордж Лакофф, Рональд Лангакер, Леонард Талмі (цит. за [275]). Кожен із цих науковців почав розвивати власний підхід до розробки тієї чи іншої класифікації концептів.

Одна з перших класифікацій концептів належить А. П. Бабушкіну. Спираючись на *функціональний статус сем у структурі семемі*, науковець виокремив таку класифікацію: мисленнєві картинки (конкретні зорові образи) як тип лексичного концепту, що об'єктивуються в образних семах; концептисхеми (менш детальні образи), які втілюються в просторових (об'ємних і контурних) семах; концепти-гіпероніми (дуже узагальнені образи) виокремлюють загальне в предметах, що належать до одного класу; концепт-фрейм (сукупність асоціацій, що зберігаються в пам'яті), за яким, відповідно до словникових тлумачень, стоїть архісема, що оформлюється як низка лексико-семантичних груп; концепт-інсайт (знання про функціональну належність предмета), який ґрунтується на семах, що містять інформацію про будову предмета; концепт-сценарій (знання про сюжетний розвиток подій, що мають часовий вимір і складаються з епізодів, послідовність і зміст яких залежать від культурних та соціальних чинників) реалізовується в семі руху подій; калейдоскопічний концепт (сукупність сценаріїв та фреймів, пов'язаних із переживаннями та почуттями) [17, с. 43–67].

Ураховуючи *аналіз типів знання*, З. Д. Попова і Й. А. Стернін пропонують дещо іншу класифікацію, якою послуговується й Н. Ф. Венжинович. Науковці виокремлюють такі види концептів, як уявлення / зображення, схема, поняття, фрейм, сценарій / скрипт, гештальт. Під уявленням / зображенням розуміють чуттєво-наочний образ відповідного предмета. Схема – це узагальнено-графічний, контурний тип концепту. Поняття трактується як концепт, що складається з найзагальніших, суттєвих ознак предмета або явища,

наслідок їх раціонального відображення. Фрейм визначають як багатокomпонентний концепт, що розуміється в цілісності його складових частин. Сценарій – це фрейм, але розгорнутий у просторі. Гештальт потрактовують як комплексну, цілісну функціональну мисленнєву структуру, що впорядковує розмаїття окремих явищ у свідомості [152, с. 72–74; 36, с. 9].

Для укладання будь-якої класифікації важливе «визначення тих різноманітних типологічних описів, які можна створити стосовно цього об'єкта та які безпосередньо виходять із природи явищ, що його вивчають, відображаючи різні його ракурси» [49, с. 310]. Узагальнюючи наявні типи концептів, Ю. П. Смирнова подає складнішу класифікацію концептів, де їх диференціює: 1) *за змістом* (спираючись на З. Д. Попову і Й. А. Стерніна): уявлення, схема, фрейм, сценарій, конструкт, інсайт, гештальт; 2) *за мовним оформленням* (за Ю. С. Степановим): рамкові концепти, концепти зі щільним ядром, концепти дії; 3) *за ступенем інтеграції семантичних структур* (згідно з Г. В. Гафаровою): суперконцепти, макроконцепти, базові концепти, мікроконцепти; 4) *за роллю концепту в структуруванні мовного значення*: концепти-класифікатори, інтегрувальні концепти, концепти усунення [187, с. 24].

За способом концептуалізації О. О. Селіванова виокремлює такі типи концептів, як уявлення, схеми, поняття, фрейми тощо. Залежно від ролі концептів у структурі свідомості, науковець диференціює їх на культурні, ментальні, міфологічні, ідеологічні, філософські, адже один концепт може розглядатися в кожному з представлених типів. *За об'єктом концептуалізації* О. О. Селіванова виокремлює антропоконцепти, натурфакти, артефакти, культурні, емоційні та концепти-архетипи. *Параметр суб'єкта концептуалізації* дає змогу виокремити загальні (універсальні), етноконцепти, групові й ідіоконцепти. *За обсягом інформації* концепти класифікують як нульові, еталонні, специфіковані, енциклопедичні; *за якістю інформації* – поняттєво-логічні, образно-художні, парадоксальні [301, с. 258].

Отже, у наведених класифікаціях деякі типи концептів збігаються з диференційними ознаками (фрейм, сценарій, уявлення, схема), а виявлення таких типів концептів, як поняття, конкретно-чуттєвий образ, прототип, гештальт є не в усіх класифікаціях. У зв'язку з реальною дійсністю для осмислення сутності фразеологічного значення виокремлюють два типи концептів: 1) логічні та 2) оноματοпоетичні концепти. Аналіз типів знань, які виражаються мовними знаками, дають підставу для висновку про різноманітність розумових образів в концептосфері носіїв мови.

1.2.3. Лінгвокультурний концепт як основна одиниця дослідження лінгвокультурології. У сучасних дослідженнях культуру стали розглядати не просто як суміжну з лінгвістикою науку, а як феномен, без глибокого аналізу якого, як стверджує польський мовознавець Єжи Бартмінський, неможливо пізнати таємницю людини, таємницю мови й тексту [219, с. 60].

Сьогодні лінгвокультурологія перебуває в колі зацікавлення таких лінгвістів, як Н. Д. Арутюнова [13], А. Вежбицька [35]. Терміносистема та методологія лінгвокультурологічних досліджень розробляються також у працях С. Г. Воркачова [44; 43], В. В. Воробйова [45; 46], В. І. Карасика [78], В. А. Маслової [127], Л. О. Мурзіна [135]. В українському мовознавстві у сфері когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології працюють мовознавці І. О. Голубовська [53], І. В. Кононенко [93], Т. А. Космеда [95], М. П. Кочерган [99; 100], А. М. Приходько [158], О. О. Селіванова [176], М. В. Скаб [182], Н. В. Слухай [184], О. О. Тараненко [198].

Лінгвокультурологія оперує терміном *лінгвокультурний концепт*, під яким розуміємо «ментальні сутності, у яких відображається “дух народу”» [43], «певна максимально абстрагована ідея “культурного предмета”, що не має візуального прототипного образу, хоча може викликати візуально-образні асоціації» [107].

Однак оскільки взаємодія мови й культури відбувається у свідомості, будь-яке лінгвокультурологічне дослідження є одночасно й когнітивним.

Частина семіотичних систем, що репрезентують мислення, належить етнокультурній свідомості, і в цій іпостасі становить інтерес для лінгвокультурології. Базовий термін когнітивної лінгвістики – «концепт» є водночас центральною складовою частиною терміносистеми лінгвокультурології. У терміні «концепт» органічно злилися логіко-психологічні та мовознавчі категорії, а отже, він є «парасольковим» терміном, оскільки охоплює предметні сфери декількох наукових напрямів [40]. А тому в більшості визначень терміна «концепт» перетинаються когнітивний і лінгвокультурологічний підходи. Слід зазначити, що лінгвокультурологи користуються різними синонімічними термінами: «культурний концепт» [79], «лінгвокультурний концепт» [85], «лінгвоконцепт» [44].

Однак оскільки лінгвокультурологія досліджує співвідношення мови й культури, яке виявляється в способах мовного вираження етнічної ментальності [75], то зацікавлення лінгвокультурологів усе-таки фокусується на вивченні специфічного в складі ментальних одиниць і спрямоване на опис відмінних смислових ознак конкретних концептів культури. Отже, можемо стверджувати, що лінгвокультурологічні дослідження спрямовані швидше ономасіологічно, ідучи від імені концепту до сукупності номінованих ним смислів.

Аналіз теоретичних праць дає підставу виокремити *основні визначення* лінгвокультурного концепту:

- багатовимірне смислове утворення, у якому виділяються ціннісна, образна та поняттєва сторони [79, с. 129];
- умовна ментальна одиниця, яка використовується під час комплексного вивчення мови, свідомості й культури [85, с. 76];
- одиниця колективного знання / свідомості, яка має мовне вираження та позначена етнокультурною специфікою [44, с. 70];

Синтезуючи наведені вище визначення лінгвокультурного концепту, можна виокремити такі його *характерні риси*, як багатовимірність, комплексне поєднання ментальності, культури й мови, етнокультурна специфіка.

Лінгвокультурний концепт – умовна ментальна одиниця, позначена етнокультурною специфікою, представлена в плані вираження низкою мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму, спрямовану на комплексне вивчення мови, свідомості та культури. Іншими словами, лінгвокультурний концепт є за своєю суттю фактично *етносоціо-психолінгвокультурним феноменом* [85].

До найважливіших характеристик лінгвокультурних концептів можна віднести наступне [5, с. 13–15]:

1) *комплексність побутування* – лінгвокультурний концепт – це умовна ментальна одиниця, що спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості і культури;

2) *ментальна природа* – саме в свідомості відбувається взаємодія мови і культури, тому будь-яке лінгвокультурне дослідження є водночас і когнітивним;

3) *цінність* – лінгвокультурний концепт використовується в різних сферах науки;

4) *умовність і розмитість* – чітких границь концепт не має, найбільш актуальні асоціації для носія мови є ядром концепту, а менш значимі – периферія;

5) *мінливість* – у ході мовного колективу актуальність концептів може змінюватись, змінюються також образна та понятійна складова концепту;

6) *обмеженість свідомістю носія* – лінгвокультурний концепт існує в колективній чи індивідуальній свідомості, тому виділяють індивідуальні, групові (соціокультурні), етнокультурні і загальнолюдські концепти;

7) *трьохкомпетентність* – в структурі концепту можна виділити ціннісний, образний (образно-перцептивний та образно-метафоричний) і поняттєвий компоненти [179].

8) *полівимірність*;

9) *багатовимірність*;

10) *методологічна відкритість* – у лінгвокультурології вітається використання як лінгвістичних, так і нелінгвістичних методів.

Слід зазначити і про номінативну чи семіотичну місткість концептів. У плані вираження концепти представляються низкою синонімів (слів і словосполучень), тематичних рядів та полів, прислів'їв, приказок, фольклорних та літературних сюжетів, синонімізованих символів (витворів мистецтва, ритуалів, поведінкових стереотипів, предметів матеріальної культури), прецедентних текстів [19, с. 172]. Усе це в сукупності становить зміст «національно-прецедентних феноменів», що відомі будь-якому середньому представнику тієї чи тієї національно-лінгвокультурної спільноти й входять у національну когнітивну базу.

Лінгвокультурний концепт викликає розбіжність поглядів науковців щодо його *структури*. Усі лінгвісти визнають, що концепт є цілісним, а не монолітним утворенням, однак судження науковців різняться на рахунок того, що ж становить собою це утворення. С. Х. Ляпін, наприклад, убачає «дискретну цілісність» концепту у взаємодії «поняття», «образу» та «дії» [119, с. 18]. Ю. С. Степанов виокремлює в ньому поняттєву сторону і «все, що робить його фактом культури» – етимологію, сучасні асоціації, оцінки [193, с. 41], а М. Ф. Алефіренко – образний, поняттєвий і символічний складники [3, с. 150]. Однак більшість мовознавців, зокрема С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, Г. Г. Слишкін, сходяться на трикомпонентній будові концепту: наявності в його структурі *поняттєвого, образного та ціннісного* компонентів [79, с. 129; 185].

Поняттєвий компонент, або складник. С. Х. Ляпін зазначає, що «конститутивним у семантиці концепту може бути *поняття*, яке “мерехтить” у його глибині» [119, с. 27]. Отже, основа лінгвокультурного концепту – це поняттєвий складник, який містить певну суму інформації про реальний чи уявний об'єкт, необхідну для успішного спілкування в межах певної культури. Основу цієї інформації складають різнотипні семантичні ознаки, які відрізняють його від суміжних концептів. На відміну від інших елементів концепту, поняттєвий складник завжди рефлектується носієм культури.

С. Г. Воркачов пропонує також включити в структуру концепту так званий *значеннєвий компонент* (за Ляпіним – *тілесно-знаковий* [119, с. 18]), під яким розуміє «етимологічну пам'ять слова», що фіксує внутрішню форму лексичної одиниці, шлях її «етимону» [41, с. 69]. У випадку багатозначності імені лінгвокультурного концепту значеннєвий складник у синхронії описується передусім через відношення синонімії й омонімії, співвідношення частиномовних реалізацій імені, словотвірної продуктивності. Це нашоує на думку, що ці два складники варто об'єднати в один спільний – *поняттєво-значеннєвий компонент* лінгвокультурного концепту, який містить визначення поняття та основні дистинктивно-дефінітивні ознаки концепту, а також його мовну реалізацію.

Образний складник лінгвокультурного концепту містить усі наївні уявлення, закріплені в мові, внутрішні форми слів, що слугують вираженню концепту, «мисленнєві образи». С. Г. Воркачов зазначає, що «включення до складу концепту образного компонента (типового уявлення, гештальту, прототипу, стереотипу, символу) – це якраз те, що виразно відрізняє його від поняття, яке позбавлене наочності» [43, с. 54–57]. Навіть більше, на думку науковця, саме цей компонент концепту може значною мірою розкривати його етнокультурну специфіку й приховані культурні коди.

Оскільки концепт слугує дослідженню культури, а в основу культури покладено власне ціннісний принцип [85, с. 77], оскільки концепти не лише мисляться, а ще й емоційно переживаються та мають здатність інтенсифікувати духовне життя людини при потраплянні у фокус думки, то правомірним видається включення в структуру концепту *ціннісного складника* (адже до змісту концепту входить уся прагматична інформація мовного знака, пов'язана з його експресивною та іллокутивною функціями). Власне наявність ціннісного компонента й відрізняє концепт від інших ментальних одиниць (наприклад фрейму, сценарію тощо). Концепт виступає тією структурою свідомості, у якій фіксуються цінності соціуму, а опис сукупності концептів сприяє моделюванню системи його цінностей [10].

Базою для утворення лінгвокультурного концепту є ті явища реальної дійсності, які стають об'єктом оцінки. Адже для того, щоб оцінити об'єкт, людина повинна «пропустити» його через себе [13, с. 181], а момент «пропускання» й оцінювання стає моментом утворення будь-якого концепту у свідомості носія культури. Саме тому *аксіологічний компонент* концепту нерозривно пов'язаний із ціннісним, фактично ототожнений із ним як його передумова. Показником наявності ціннісного відношення є можливість застосування оцінних предикатів. Якщо про будь-який феномен культури можуть сказати «це добре/погано» і т. ін., цей феномен формує в цій культурі концепт.

Про трикомпонентну структуру концепту (проте в дещо іншому ракурсі, у ракурсі співвідношення з концептосистемою) говорить Ю. С. Степанов, на думку якого концепт складається з трьох шарів – *активного, пасивного й внутрішнього* [303, с. 41–42]. *Активний шар* – «основна актуальна ознака, відома кожному носію культури та значима для нього», що входить у загальний національний концепт; *пасивний* (або історичний) *шар* – це «додаткові ознаки, актуальні для окремих груп носіїв культури». Цей шар належить концептосистемам окремих культур. *Внутрішня форма* концепту («не усвідомлювана в повсякденності, відома лише фахівцям, визначає зовнішню, знакову форму вираження концепту») для більшості носіїв культури є не частиною концепту, а одним із його культурно детермінованих елементів.

Отже, лінгвокультурний концепт – складноструктурований феномен, у якому поняттєве начало, проходячи через сито етнопсихологічної оцінки, органічно поєднується з лінгвокультурним. Він має трикомпонентну структуру: *поняттєво-значеннєвий, образний та ціннісно-оцінний складники*. Саме так розуміємо структуру досліджуваного нами концепту SUN: *поняттєво-значеннєвий складник* – це фактуальна інформація про сонце, фактичне визначення цього поняття, подане в словниках з усіма дефінітивними й дистинктивними ознаками; *образний складник* – це етнокультурна специфіка цього концепту, властива в нашому випадку американській спільноті; *ціннісно-*

оцінний складник – це наївні уявлення, закріплені в мові досліджуваного соціуму, це мовленнєві образи, що служать для вираження концепту (прототипи, стереотипи, гельштати, символи тощо).

1.3. Символ як стереотипізоване явище культури

1.3.1. Концепт і символ : лінгвокультурний аспект. Особливе місце в житті людини займає символізація, адже людина живе не просто у фізичному середовищі, а мешкає в символічному всесвіті. Світ смислів, у якому вона жила на початку своєї історії, визначався ритуалами. Ритуальні дії виступали як символи, знання яких визначало рівень оволодіння культурою й соціальну значимість особистості. Уже від самого початку їхньої появи й дотепер символи не існують самі по собі, а є продуктом людської свідомості. Людина створює образ, картину, символ світу.

Інтерес до символу великий не лише в лінгвістиці, а й у філософії, семіотиці, психології, літературознавстві, міфопоетиці, фольклористиці, культурології [213]. О. О. Потебня зазначав, що тільки з погляду мови можна впорядкувати символи, будучи згідним із думками народу, а не зі свавіллям того, хто пише. Результатом інтересу стало кілька досить незалежних уявлень про символ: 1) символ – це поняття, тотожне знаку (у штучних формалізованих мовах); 2) універсальна категорія, що відображає специфіку образного освоєння життя мистецтвом (в естетиці та філософії мистецтва); 3) деякий культурний об'єкт, значення є конвенціональним (тобто закріпленим у словниках) аналогом значення іншого об'єкта (у культурології, соціології й низці інших гуманітарних наук); 4) символ як знак, що припускає використання свого первинного змісту як форми для іншого змісту (широке розуміння символу, яке існує в багатьох гуманітарних науках – філософії, лінгвістиці, семіотиці й ін.). І. Кант, Ф. Шеллінг, Г. Гегель, Й. Гете висловлювалися про символ як про спосіб пізнання істинного божественного сенсу.

Унаслідок спільної міждисциплінарної роботи лінгвістів, істориків, археологів, мистецтвознавців, музикознавців, психологів, релігієзнавців,

фольклористів і представників інших галузей знань з'явилися словники символів [308; 290; 291]. На сьогодні існують численні інститути й центри, де вивчають різні аспекти символу: Інститут К. Г. Юнга в Цюриху; Інститут Людвіга Каймера в Базелі та ін. Наш інтерес до символу обмежується рамками культури. З цього погляду символ може бути віднесений до стереотипізованих явищ, характерних для будь-якої культури.

Існування системи символів розкриває одну з основних і найглибших особливостей людського буття: немає природного, безпосереднього і прямого відношення ні між людиною і світом, ні між однією людиною і іншою. Необхідний посередник — той символічний апарат, який зробив можливим мислення і мову. За межами біологічної сфери здатність до символізації — найхарактерніша здатність людства (цит. за [23, с.31]).

Символ, закодований у контекст різних культур, має в них різний зміст. Для нашого розуміння символу принципове співвіднесення його з переданою їм культурною інформацією. А. Ф. Лосєв писав, що символ містить у собі узагальнений принцип подальшого розгортання прихованого в ньому смислового змісту, тобто символ може розглядатися як специфічний фактор соціокультурного кодування інформації та одночасно як механізм її передачі [118].

Термін «символ» по-різному розуміють літературознавці й лінгвісти. Ю. С. Степанов, наприклад, стверджує, що символ – це поняття не наукове, це термін поетики; він значущий лише в межах певної поетичної системи, і в ній він правдивий [303]. Однак поряд із ними існують мовні символи, які породжуються в процесі еволюції й функціонування мови. Вони мають міфологічну, а точніше – архетипну, природу. С. С. Аверинцев у «Літературному енциклопедичному словнику» [287] так визначає символ: «Символ у мистецтві – універсальна естетична категорія, що розкривається через зіставлення із суміжними категоріями – образу художнього, з одного боку, знака і алегорії – з іншого».

Слово-символ – це певний «банк даних», який можна уявити собі у вигляді спіралі, так званих кіл, які сховані одне від одного і які переходять одне в інше. Це семантична спіраль символу, яка включає в себе широкий спектр значень, починаючи від імпліцитних (прихованих, потенційних), тобто ніяк не виражених у слові, але є невід’ємною його частиною, і закінчуючи шкалою семантичних субститутів, тобто запрограмованих заміною одного значення іншим. Наприклад, існує думка, що Сонце – це символ краси, любові, веселощів. Слово «хорощь» О. О. Потебня вважає присвійним від слова «хрсь» (сонце) [156].

Зазначимо, що найбільш звичне уявлення про символ пов’язане з ідеєю певного змісту, який, зі свого боку, слугує планом вираження для іншого, зазвичай культурно більш цінного змісту. Тому матеріальним носієм заміщення є не лише реалія, а й ім’я. Наприклад, не реалії *hand*, *cross* є символами у виразах «права рука», «нести свій хрест», а імена: *hand* – це влада, *cross* – це символ жертвності, з’єднання землі й неба. Отже, найважливіша властивість символів – їхня іманентна (внутрішньо притаманна їм) багатозначність і розпливчастість кордонів. Один і той самий символ може мати кілька смислів. У розумінні В. М. Телії, наведені нами приклади – це **квазісимволи** [199]. Репертуар квазісимволів, як і символів, виникає внаслідок культурно-значущого відбору. Приклади: символ – хрест на куполі церкви, квазісимвол – слово (ім’я) «хрест».

Можна виокремити низку ознак символу: образність, умотивованість, комплексність змісту, багатозначність, розпливчастість кордонів значень у символі, архетипність символу, його універсальність в окремій культурі, перетин символів у різних культурах, національно-культурна специфічність низки символів, убудованість символу в міф й архетип.

Підхід до символіки через міф започаткував К. Леві-Строс. Він розглядав символ як сукупність парадигматичних відносин із символічно-логічними значеннями. Міфологія постала одним із семіотичних кодів для позначення універсальних образів та ідей.

Найважливіша властивість символу – його образність, тому багато вчених підходять до поняття символу через образ. У численних дефініціях наявна сукупність концептів «образ – символ – знак». Символ і знак, які є найважливішими словами семіотичного лексикону, справді мають багато спільного: обидва побудовані за трикомпонентною моделлю (означуване – означальне й семіотична зв'язка), конвенціональні. Але зміст знаку, на відміну від символу, має бути не лише конвенціональним, а й конкретним, наприклад, знаки дорожнього руху внаслідок своєї конкретності допомагають уникнути аварій. За словами Н. Д. Арутюнової, знаки конвенціонізуються, а символи канонізуються: хрест стає символом християнської віри, символом страждання, об'єднання простору тощо. Символ, на відміну від знака, прямо на денотат не вказує. «Знаками регулюють рух по наземних, водних та повітряних шляхах, символи ведуть по дорогах життя» [13].

В основу символу покладено образ. Кожен символ є образом, однак образ можна вважати символом лише за певних умов. Н. Фрай виокремлює такі критерії «символічності» образу: 1) наявність абстрактного символічного значення експлікується (виявляється) контекстом; 2) образ представлений так, що його дослівне тлумачення неможливе або недостатнє; 3) образ приховує асоціацію з міфом, легендою, фольклором.

Знак стає символом тоді, коли його вживання припускає реакцію не на сам символізований об'єкт, а на цілий спектр вторинних конвенціональних значень.

Знаки вимагають розуміння, а символи – інтерпретації. Отже, символ має знакову природу і йому притаманні всі властивості знака, крім яких, є ще й специфічні. Ще Ф. де Соссюр протиставив символи й конвенційні знаки, указавши, що символам притаманний іконічний елемент. Він зазначав у цьому зв'язку, що терези можуть бути символом справедливості, оскільки вони іконічні, містять ідею рівноваги, а віз – ні. Отже, хоча символ і не має на увазі прямої вказівки на денотат, внутрішня або глибинно внутрішня схожість із символізованим об'єктом може зберігатися.

Символ – концепт, що споріднений з образом. Тому часто говорять про *символічний образ*. Символ супроводжується високими смислами, у той час як образ може асоціюватися з об'єктом будь-якого рівня. Якщо перехід від образу до метафори викликаний семантичними та художніми потребами, то перехід до символу (і від образу, і від знака) визначається факторами екстралінгвістичного характеру.

Ще одна важлива властивість символу – його вмотивованість, яка встановлюється між конкретними та абстрактними елементами символічного змісту. Саме вмотивованістю відрізняється символ від знака, у якому зв'язок між означуваним і тим, що він означає, є довільним та конвенціональним. Умотивованість символу пояснюється аналогією, яка становить основу такої семантичної транспозиції (перенесення), як метафора, метонімія й синекдоха.

Саме вмотивованість об'єднує символ із метафорою та метонімією. Е. Кассіерер одним із перших відзначив роль метафори в символічному конструюванні реальності. Метафора пояснюється аналогією в міфах, на основі метафори ґрунтується конкретний та абстрактний аспекти в змісті символу: богиня – земля – мати; змія, що плазує по землі, – символ землі (метонімія) і символ підземного божества (метафора). Тому можна стверджувати, що є символи метафоричні й метонімічні.

Кожна людина завдяки своїм людським рисам здатна говорити мовою символів і розуміти їх; мову символів, як зазначив Е. Фромм, не треба вчити, їх поширення не обмежується групами людей, тому символ має архетипну природу й передається нам на підсвідомому рівні. Архетип ми розуміємо, услід за К. Юнгом, як генетично фіксовані стародавні образи та соціально-культурні ідеї, які є надбанням «колективного несвідомого» та лежать в основі творчості. Для К. Юнга архетипи – гіпотетична модель, несвідоме прагнення, за проявами якої можна стверджувати про існування. Але архетип – це також і споконвічні образи несвідомого, повторювані протягом усієї історії мотиви. Ці первинні образи та ідеї втілюються у вигляді символів у міфах і віруваннях, у творах літератури й мистецтва.

Основні риси архетипів К. Юнга – це мимовільність, несвідомість, автономність, генетична зумовленість [215].

Причиною виникнення символів у культурі різні. О. О. Потебня вважає, що це потреба відновлювати забуте значення слів: калину називають символом дівчини тому ж, чому й дівчину названо красною, за єдністю основного уявлення вогню – світла у словах: *дівчина, червоний, калина*. О. О. Потебня вважає, що існують три типи відносин між вихідним словом і символом: порівняння, протиставлення і причинне ставлення, або відношення каузальності (причинності). Досі в народі бешихове запалення лікують прикладанням червоної ганчірки, бо рожа асоціюється в мові з червоним кольором і вогнем [156].

Символ не має адресата: він звернений до всіх носіїв мови, виконує функцію збереження в згорнутому вигляді цілих текстів. Наприклад, гніздо – це символ родини, будинку.

Символ – це своєрідний конгломерат рівноцінних значень. Цим він відрізняється від інших тропів. Пряме значення в символі рівноправне з абстрактним: абстрактна ідея закодована в конкретному змісті для того, щоб висловити абстрактне через конкретне, але й конкретне кодується абстрактним, щоб показати його ідеальний, узагальнений сенс. Отже, значення і абстрактного, і конкретного збагачується: сонце – символ золота, але й золото є символом сонця. Проте у своїй єдності вони дають нову амальговану сутність.

1.3.2. Роль стереотипів у національній і концептуальній картинах світу. Протягом життя у свідомості людини народжується, формується величезна кількість стереотипів. Кожна людина володіє особливою формою сприйняття навколишнього світу, на основі якого у свідомості створюється так звана «картина світу», що включає об'єктивну частину й суб'єктивну оцінку дійсності індивідумом, частиною якої є стереотип цієї картини [168]. О. О. Селіванова слушно зауважує, що стереотип – це «детермінована культурою, упорядкована й фіксована структура свідомості, фрагмент картини

світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища» [301, с. 579].

У сучасному світі феномен *стереотипу* привертає увагу багатьох представників різних наук і не втрачає своєї актуальності. Релевантними є дослідження стереотипу в таких лінгвістичних напрямках, як етнолінгвістика (Б. М. Ажнюк, Є. Бартмінський, В. В. Жайворонок), соціолінгвістика (Ю. Є. Прохоров, С. Г. Тер-Мінасова) і когнітивна семантика (В. В. Красних). Потрібно зазначити, що в сучасній лінгвістиці спостерігаємо розширення поняття стереотипу із застосуванням різноаспектних підходів та практик до його аналізу.

Термін «*стереотип*» (грец. *stereos* – твердий, *typos* – відбиток) уведено в науковий обіг американським соціологом В. Ліппманом. У книзі «Громадська думка» (1922 р.) він зробив спробу визначити місце й роль стереотипів у системі громадської думки. Під стереотипом В. Ліппман розумів особливу форму сприйняття навколишнього світу, що чинить певний вплив на дані наших почуттів до того, як вони дійдуть до нашої свідомості [265, с. 95].

В. Ліппман не лише ввів у науковий обіг термін «стереотип», дав йому визначення, а й підкреслив важливість цього явища. «Система стереотипів, – писав він, – можливо, є стрижневою в нашому особистому переліку традицій, вона захищає наше місце в суспільстві, ... а також зберігає наш час у нашому зайнятому житті й допомагає нам урятуватися від факторів, які збивають із пантелику та відволікають від спроб побачити світ стійким й охопити його цілком» [265, с. 114]. При такому розумінні стереотипу виділяють дві його важливі риси – детермінованість культурою і можливість виступати засобом економії фізичних зусиль і, відповідно, мовних засобів. Якщо алгоритми розв'язування математичних задач економлять мисленнєві зусилля, то стереотипи – саму особистість. Відомий польський етнолінгвіст Є. Бартмінський розглядає стереотип «у межах антрополого-мовної концепції мовної картини світу, яка існує в тому чи іншому суспільстві» [20, с. 12].

У сучасній науці виокремлюють соціальні, етнічні, національні, когнітивні стереотипи. У соціально-психологічній літературі термін *соціальний стереотип* використовують як синонім образів етнічних груп, пов'язаних із расовою та національною упередженістю. Потрібно зазначити, що саме на соціальних стереотипах ґрунтується почуття соціальної солідарності, тому вони часто не зазнають ані змін, ані корекції [160; 171].

В. О. Ядов стверджує, що перспективою вивчення соціальних стереотипів є, «по-перше, їхній зміст, адже саме соціальні стереотипи відображають ідеологічні й психологічні зразки духовного світу різних груп; по-друге, адекватність, установлення істинного й хибного, неправдивого, помилкового в цьому змісті; по-третє, соціальні фактори, що сприяють формуванню стереотипів; по-четверте, з'ясування функцій у детермінації спілкування між соціальними групами та індивідами» [307, с. 134].

Потрібно також зазначити, що одним із різновидів соціальних стереотипів є *етнічні стереотипи*, які характеризують членів етнічних груп та часто з ними асоціюються. Етнічний стереотип, за визначенням І. В. Данилюка, – це «спрощений, схематичний, емоційно забарвлений і надзвичайно стійкий образ етнічної групи, який легко поширюється на всіх її представників; схематична програма поведінки, яка є типовою для представників певного етносу» [62, с. 121]. В етнічному стереотипі відображені, як правило, оцінні думки про моральні, розумові, фізичні й інші якості представників різних етнічних спільнот.

Найсуттєвішими властивостями етнічних стереотипів є, по-перше, їхній емоційно-оцінний характер; по-друге, стійкість (щоправда, доволі відносна) та здатність отримувати нову інформацію; по-третє, високий ступінь єдності уявлень членів групи як про власну етнічну групу, так і про інші етнічні групи [62, с. 122].

На думку С. І. Корольова, таке розуміння етнічного стереотипу пов'язане з тим, що їхньою спільною функцією є «виділення чужого, іншого та ствердження свого, своєї винятковості, несхожості» [94, с. 39].

Потрібно звернути увагу на те, що надзвичайно важливу роль в етнокультурній стереотипізації відіграє орієнтація за національною ознакою. *Національний стереотип* – це «недиференційоване судження, яке позначає в цілому етнічну або національну групу, передбачає наявність певної риси у всіх її представників, містить у собі – приховано або очевидно – певну оцінку» [94, с. 33].

Національний стереотип пов'язаний із національним характером, який, на думку С. Г. Тер-Мінасової, є не лише сукупністю своєрідних, притаманних лише певному народові рис, а й специфічним набором універсальних загальнолюдських настанов [200, с. 243]. Попри близькість понять *національний характер* і *національний стереотип*, усе ж таки поняття *національний характер* є ширшим, родовим, воно містить видову категорію – національний стереотип.

Ведучи мову про стереотипи, не можна залишити поза увагою *етнічні стереотипи*. Кожний етнос має свої поведінкові стереотипи, під якими розуміють «стійкі форми поведінки, що регулярно повторюються» [127, с. 3].

Етнічний стереотип поведінки, на переконання Л. М. Гумільова, складається з чітких норм відношень між колективом та індивідом, індивідів між собою, внутрішніх етнічних груп між собою й між етносом і внутрішньоетнічними групами. Ці норми, на думку дослідника, у кожному конкретному випадку своєрідні, вони мають здатність змінюватися швидко чи повільно, проте існують у всіх сферах життя й побуту етнічної спільноти. Їх сприймає кожний етнос у певну епоху як єдино можливий спосіб спілкування, тому вони не переобтяжують членів цього етносу [61, с. 346].

В. А. Маслова характеризує стереотип як явище та відводить для нього роль «представника культури» й «опори особистості в діалозі культур» [127, с. 110].

Носії однієї лінгвокультури формують визначальні принципи та користуються категоріями стереотипних уявлень, щоб зберегти велику кількість інформації про представників іншої мови й культури. Мова полегшує пізнання світу, оскільки сам світ, як зазначає О. О. Селіванова, характеризує

концепцію лінгвістичного детермінізму, «уже позначений мовними знаками, а нова реалія може отримати ім'я на основі знака вже знайомої реалії за схожістю, суміжністю, асоціативністю» [301, с. 265].

У когнітивній лінгвістиці стереотип розглядають «як стандартну думку про соціальні групи або окремих осіб як представників цих груп» [294, с. 177].

Уживання когнітивних стереотипів в інших ситуаціях, а також порушення стійкості словосполучень, які їх вербалізують, веде до зміни стереотипів, що склалися в ментальних уявленнях представників – носіїв певної національної мови.

Когнітивний стереотип пов'язують насамперед із мисленням, тому він корелює з національною концептуальною картиною світу. Мовна картина світу й мовний стереотип співвідносяться між собою, оскільки перебувають у партитивних відношеннях як частина та ціле. Цей стереотип, на думку Ф. С. Бацевича, – це «когнітивно-психологічне утворення, схематизований і однобічний образ явища, людини, речі тощо, який ґрунтується на невеликій (часто одній) кількості рис оцінного характеру, що вважаються типовими (узірцевими) для всього класу явищ, речей тощо; суб'єктивне поняття поточного мислення й мовлення, невід'ємна складова частина мовної картини світу» [21, с. 339].

На думку А. П. Мартинюк, когнітивно-психологічна цінність стереотипу полягає в тому, що він, полегшуючи, мінімізуючи та типізуючи інформацію, вимагає менших зусиль від індивіда в сприйнятті виняткових феноменів, «підганяючи» їх під категорії, що вже сформувались у свідомості [124, с. 173].

Серед низки когнітивних стереотипів, що утворюють ядерну частину національної концептуальної картини світу, ключове місце належить концепту сонця, адже в житті кожної етнічної спільноти це небесне світило виступає основою буття.

Отже, проаналізувавши різні види стереотипів, ми можемо зробити висновок, що стереотипні уявлення займають важливе місце під час вивчення структури концептів. Стереотип містить як позитивні, так і негативні атрибути

представника категорії, хоча сам собою не може бути нормативною настановою, а норма співвідноситься лише з позитивною оцінкою. Стереотипи формуються зі стійких уявлень, закладених релігіями, історико-культурним і національним досвідом та фольклорними традиціями.

1.4. Методи дослідження концепту SUN

На сьогодні актуальними методами дослідження лінгвокультурних концептів є аналіз дефініційних значень, етимологічний аналіз, метод вивчення концептів через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує, асоціативний експеримент, когнітивно-семантичний аналіз, зіставний аналіз концептів – у різних культурах, концептуальний аналіз [165].

Дослідження концепту SUN здійснювалося за допомогою таких методів: *метод аналізу словникових дефініцій, описовий метод, компонентний аналіз, концептуальний метод, кількісний аналіз, контекстуальний аналіз та експериментальний метод.*

Для початку зробимо короткий огляд концептуального аналізу. Мета *концептуального аналізу* – «виявлення парадигми культурно значущих концептів і опис їх концептосфери». Об'єктом дослідження є смисли, що передаються окремими словами, граматичними категоріями або текстами, при цьому залучення великого корпусу контекстів уживання слова в художній літературі дає змогу не лише описати розглянутий концепт, а й структурувати його, виокремлюючи набір найбільш характерних ознак [161].

В. А. Маслова описала методіку проведення концептуального аналізу, спираючись на структурні особливості концепту. Ядро – це словникові значення тієї чи іншої лексеми, які, на думку вченого, відкривають великі можливості у висвітленні змісту концепту, у виявленні специфіки його мовного вираження. Периферія – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації та асоціації [125; 126, с. 98].

На думку В. А. Маслової, «кожний концепт як складний ментальний комплекс охоплює, крім смислового змісту, ще й оцінку, ставлення людини до того чи іншого відображуваного об'єкта....» [127].

В. А. Маслова визначає п'ять так званих «шарів» концепту [197, с. 248]:

I) словникова дефініція концепту (ядро);

II) етимологія концепту;

III) інші дефініції концепту (наукові, філософські тощо);

IV) метафора, метонімія, ідіоми, фразеологізми, сталі вирази, приказки й прислів'я;

V) індивідуальне сприйняття концепту (які асоціації виникають, у що людина вірить, що відчуває, що уявляє).

Р. М. Фрумкіна та І. Б. Штерн стверджують, що на сьогодні в сучасному мовознавстві існує чотири типи концептуального аналізу [197, с. 253–255: 306]:

1. Перший тип пов'язаний із лінгвістичною філософією й антропоцентричною етнолінгвістикою, вивчає відображення понять у мові. Цей тип концептуального аналізу відбивається у двох абсолютно різних галузях. Перша (Н. Д. Арутюнова, Т. В. Радзієвська) досліджує важливі філософські поняття, такі як *знання, істина, доля, добро, зло* в різних контекстах (літератури різних жанрів, культур, повсякденного використання, свідомість простих людей тощо). Внутрішній досвід дослідника, життєвий досвід інформантів сприяють полегшенню інтерпретації концепту.

Друга галузь першого типу концептуального аналізу представлена *етноцентричним підходом* до значення слова (А. Вежбицька). У цьому випадку значення розглядають як ментальний об'єкт, аналізують із двох точок зору – *антропоцентричної* (зображує універсальні характеристики людської природи) й *етноцентричної* (зумовлено особливостями певного етносу). Уважається, що світ не може бути адекватно описаний мовними засобами, оскільки вони накладають певний відбиток (образу світу) на носіїв мови. Кожна мова фіксує свою картину світу. Порівнюючи образи світу різних народів, бачимо зовсім

різні концептуальні структури: одні й ті самі концепції можуть існувати по-різному.

2. Другий тип концептуального аналізу (Т. В. Булигіна) фокусується на аналізі предикативної лексики, модальних часток, квантифікаторів у різних діагностичних контекстах.

3. Концептуальний аналіз третього типу застосовують для всіх видів лексичних одиниць. Він полягає в поясненні концепту за допомогою формально-семантичної мови (А. Вежбицька [35]), «анкетування» слів або словосполучень, котрі вербалізують певний концепт (С. Є. Нікітіна [137]).

4. Четвертий тип концептуального аналізу (В. М. Сергєєв) спрямований на соціальні, політичні та ідеологічні концепти, такі як *свобода*, *справедливість*, *перемога*. Визначається взаємозв'язок між діахронними змінами в змісті цих концептів та розвиток соціальних ідей, військових доктрин.

Зауважимо, що В. А. Маслова визначає такі етапи концептуального аналізу:

1. Визначення преференціальної ситуації, до якої належить концепт.
2. Вивчення лексикографічних визначень. Словникова дефініція вважається ядром концепту.
3. Вивчення етимології лексичної одиниці.
4. Вивчення концепту в різних контекстах (філософії, науки, поезії, прози, живопису, музики, скульптури, метафори, метонімії, прислів'їв, приказок і т. ін.).
5. Вивчення асоціативних зв'язків лексичних одиниць, котрі позначають концепт.

Отже, загалом концептуальний аналіз спрямовано на визначення змісту концепту, побудову структурної моделі концепту та розкриття специфіки його вербалізації в мові. Концептуальна характеристика розкривається через значення лексичних одиниць, їх визначень і контексту використання [169].

Актуальним на сьогодні в сучасній лінгвоконцептології залишається дослідження концепту за допомогою *дефініційного аналізу*, що є продуктивним і необхідним для вивчення структури концепту й опису сучасної концептуальної системи. Використовуючи дефініції, бачимо: такий аналіз співвідносить значення певних лексичних одиниць. Словникові дефініції допомагають установити характер і типи значеннєвої структури слів, вони можуть належати до різних семасіологічних підкласів та семантичних розрядів [207].

Словникові статті, які описують семантичну структуру концепту, зазвичай містять однотипні й різнотипні дефініції та представляють різні лексико-семантичні варіанти. Схеми побудови лексикографічних дефініцій можуть бути різними, усе залежить від того, яка частина мови і який лексико-граматичний розряд фіксуються.

На думку П. М. Денисова, існує три основні види дефініцій, хоча вони можуть нараховувати до 50–60 різновидів [64]: 1) *описова*: *the star around which the earth and other planets resolve, by which they are held in their orbits, from which they receive heat and light, and which has a mean distance from earth of 93,000,000 miles, a linear diameter of 864,000 miles, a mass 332,000 times greater than earth* [342, с. 2290–2291]; 2) *синонімічна*: *the star that the Earth moves around, which provides light and heat for the Earth, or the light or heat that the Earth receives from this star* [314] і 3) *відправна (дериваційна)*: *the sun is the ball of fire in the sky that the Earth goes around, and gives us heat and light: The sun was now high in the sky* [317, с. 865].

Отже, словникові дефініції розглядаємо як повне й об'єктивне джерело фіксованого опису концепту.

Найдавнішим і найпоширенішим основним мовознавчим методом є *описовий*. Описовий метод – планомірна інвентаризація одиниць мови й пояснення особливостей їхньої будови та функціонування на певному (цьому) етапі розвитку мови, тобто в синхронії [98, с. 360].

В описовому методі розрізняють такі послідовні етапи: 1) виділення одиниць аналізу (фонем, морфем, лексем, конструкцій тощо); 2) членування таких одиниць (вторинна сегментація): поділ речення на словосполучення, словосполучення – на словоформи, словоформи – на морфеми, морфеми – на фонеми, фонеми – на диференційні ознаки; 3) класифікація й інтерпретація виділених одиниць.

Наприклад, описовий метод використовує прийоми зовнішньої й внутрішньої інтерпретації. Прийоми зовнішньої інтерпретації бувають двох видів: а) за зв'язком із позамовними явищами (соціологічні, логіко-психологічні, артикуляційно-акустичні); б) за зв'язком з іншими мовними одиницями (прийоми міжрівневої інтерпретації).

Описовий метод має широке застосування. Його застосовують не лише для опису мовних елементів (фонем, морфем, слів, конструкцій, суперсегментних одиниць, граматичних категорій та ін.), а й для вивчення функціонування мови. Опис фактів мови є їх якісним аналізом, систематизацією, що створює теорію.

Досягнення описового методу надзвичайно вагомі. На його основі створено описові граматики різних мов (шкільні й для вищих навчальних закладів) і багато типів словників (тлумачні, орфографічні, орфоепічні, синонімічні, антонімічні, фразеологічні).

Для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови найефективнішим є *компонентний аналіз* – система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами, семантичними множниками й зрідка – маркерами [98, с. 385]. За цими ознаками (компонентами) лексичні одиниці різняться між собою або об'єднуються. Виділення в лексичній одиниці складових елементів здійснюється за допомогою її зіставлення з іншими одиницями, які мають із нею семантичну спільність [9, с. 50].

Основи компонентного аналізу заклали В. Потье та А. Греймас. Поштовхом для його виникнення послугувала розроблена М. С. Трубецьким

методика опозиційного аналізу у фонології, за якою через протиставлення фонем виділялись їхні ознаки. Згодом цю методику застосував Р. О. Якобсон у граматиці під час опису відмінкових значень. Перенесена на вивчення лексичної семантики, ця методика отримала назву компонентного аналізу, що цілком обґрунтовано, оскільки на лексико-семантичному рівні компонентний аналіз суттєво відрізняється від подібного аналізу у фонології: тут кількість диференційних ознак значно більша й вони неоднорідні за ступенем узагальнення (що більш узагальнені ознаки, то менше їх число, що конкретніші семантичні ознаки, то більша їх кількість).

Для компонентного аналізу важливе встановлення не лише сем, а і їхньої структурної організації, тобто місця й ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення, оскільки простий перелік сем не дає вичерпного уявлення про смисловий зміст значення слова, який також залежить від структурної організації сем, їх способу групування, тобто від місця кожної семи в структурі значення, від векторних відношень між ними тощо. Структурна організація компонентів у значенні слова визначається на основі синтактичних властивостей слова (сполучуваності), які є синтагматичними експонентами сем, а вага сем у компонентній структурі значення — частотністю слів, які сполучаються з аналізованим словом і є експлікантами певних сем. Тому нині компонентний аналіз застосовують не в чистому вигляді, а в поєднанні з дистрибутивно-статистичним [111]. У дослідженні семантичних ознак конкретних, логічно зіставляваних слів невеликих (особливо закритих) лексико-семантичних груп (терміни спорідненості, види транспорту, темпоральна, метеорологічна лексика, дієслова переміщення тощо) доцільне використання компонентного аналізу опозитивного (бінарного) типу, а у вивченні синонімічних й абстрактних слів ефективніший компонентний аналіз, поєднаний із дистрибутивно-статистичним [98, с. 386; 113; 114].

Компонентний аналіз застосовують не лише в теоретичних дослідженнях лексичної семантики. Він широко використовується в лексикографії. Зроблено спроби застосовувати компонентний аналіз для комп'ютерного перекладу.

Елементи компонентного аналізу використовують у методиці викладання мов. У вивченні синонімів часто постає потреба виокремити в них семантичні нюанси, якими вони різняться. Найкраще це зробити, використовуючи терміни компонентного аналізу. Аби розкрити семантичну неадекватність іншомовного слова та його корелята в рідній мові, найефективнішим також буде виявлення розбіжних сем.

Можливість використання *кількісних методів* у мовознавстві ґрунтується на особливостях будови мови й мовлення. Мова – це система, яка складається з дискретних одиниць, що мають кількісні характеристики. Вони притаманні одиницям усіх рівнів. Мова має ймовірнісний характер: це код з імовірнісними обмеженнями. У загальному розумінні код – це засіб подання інформації у формі, здатній передавати інформацію каналами зв'язку. Будь-який код – це певна множина фізично різних знаків, кожен із яких може співвідноситися з тим чи іншим об'єктом із множинності об'єктів, на які поширюється дія цього коду.

Мовлення є реалізацією системи мови, її елементів. Можна вказати на декілька факторів, що дають змогу застосовувати кількісні методи під час дослідження мовних і мовленнєвих даних [52]:

- 1) дискретність одиниць;
- 2) масовість мовних одиниць (а в мовленні – практично нескінченний ланцюжок);
- 3) повторюваність їх у висловлюваннях;
- 4) можливість вибору певного елемента з ряду однорідних.

На мовлення впливають закони мови (закономірності будови одиниць мови, використання їх у мовленні), закони сполучуваності одиниць у мовленні, закони жанру, теми висловлювання, смаки автора, його психофізіологічний стан та ін. Дії цих факторів так переплітаються, що інколи неможливо визначити результати їхнього впливу. Але якщо сукупність цих факторів відносно постійна, то будова мовлення характеризуватиметься такими рисами, які можуть розкриватися кількісними методами.

Залучення асоціативного експерименту – одна з особливостей методики аналізу лінгвокультурних концептів. Потрібно також зауважити, що під час проведення дослідження лінгвіста цікавить система семантичних і граматичних відношень, образи свідомості, мотиви й оцінки. Він насамперед аналізує мовну форму асоціювання, у центрі його уваги – мовні фактори.

На сьогодні в психології актуальні три види асоціативного експерименту [55]:

1) *вільний*, коли респонденту пропонують відповісти словом – R, що перше спало йому / їй на думку після пред'явлення слова – S, без формальних або змістових обмежень для слова – R;

2) *керований*, у якому експериментатор ставить перед респондентом конкретне завдання й обмежує вибір передбачуваної R (наприклад, відповідати лише іменниками);

3) *ланцюговий*, у якому респонденту пропонують відповісти будь-якою кількістю слів – R R, що спадають йому / їй на думку після пред'явлення слова – S, без формальних або змістових обмежень для слів – R R.

У методиці дослідження лінгвокультурних концептів використовують метод *вільного асоціативного експерименту* (далі – ВАЕ). Ним послуговуються під час відтворення фрагментів мовної картини світу та дослідження специфіки формування національного менталітету.

Методологія аналізу структурних особливостей концепту SUN передбачає такі етапи. Оскільки наше дослідження ґрунтується на структурі концепту, запропонованій В. А. Масловою за п'ятьма шарами, то на першому етапі відбувся ґрунтовний аналіз трьох шарів концепту SUN, котрий проходив із залученням дефініційного аналізу на основі лексикографічних джерел. Мета даного етапу полягала у виділенні ознак досліджуваного концепту, що становлять його поняттєвий зміст. Перший шар – словникова дефініція концепту (ядро). Другий шар – етимологія концепту. Третій – дефініції із галузевих словників.

На другому етапі дослідження встановили семантичне розширення значення лексичної одиниці *sun*.

На третьому етапі дослідження проаналізовано четвертий шар концепту – це метафори, метонімії, фразеологізми, ідіоми тощо, пов'язані з досліджуваним концептом.

Четвертий етап дослідження – визначення індивідуального сприйняття концепту (5-й шар) відбувся за допомогою асоціативного експерименту із залученням експериментального методу.

На п'ятому етапі дослідження завдяки *концептуальному* та *контекстуальному аналізу*, а також *описовому методу* проаналізовано засоби вербалізації концепту SUN у художньому та релігійному дискурсах. У відборі художніх текстів ми послуговувалися кількома критеріями:

- належність до певного часового періоду, причому кожне окреме століття репрезентоване творами, написаними у різні десятиліття, щоб рівномірно охопити увесь часовий проміжок;

- жанрова та стилістична різноманітність, метою якої є мінімізація авторського чинника;

- художня цінність літературних творів, їх культовий статус і, відповідно, вплив на культуру Сполучених Штатів.

Проаналізовані твори належать до різних літературних течій: романтизм, реалізм, критичний реалізм, постмодернізм. Різноманітними є також жанри романів й оповідань: роман-автобіографія, пригодницький роман, історичний роман, роман-фентезі, соціальний роман, любовний роман, детектив, гумористичний роман, роман-драма, повість-притча, тощо. Висока художня цінність творів підкреслюється тим фактом, що багато з них були відзначені престижними літературними преміями США та міжнародними нагородами, такими як Пуліцерівська (Junot Diaz «The Brief Wondrous Life of Oscar Wao» / Джуно Діа «Коротке фантастичне життя Оскара Вау», John Steinbeck «The Grapes of Wrath» / Джон Стейнбек «Грона гніву»), Національна книжкова премія (Jonathan Franzen «The Corrections»/Джонатан Франзен «Поправки»),

Премія національного кола книжкових критиків (Marilynne Robinson «Gilead» / Марілінне Робінсон «Гілеад»), Нобелівська премія (Ernest Hemingway «The Old Man and the Sea» / Ернест Хемінгуей «Старий і море»).

Майже усі твори були екранізовані, деякі з них – неодноразово. Роман «На дорозі» Дж. Керуака став маніфестом цілого покоління бітників. Усі обрані твори XIX і XX століть стали хрестоматійними, отже вони сформували, і продовжують формувати світогляд багатьох поколінь американців.

Слід зазначити, що ми проаналізували різну кількість творів у різні періоди: XIX століття – 8 творів загальним обсягом 4166 сторінок, XX століття – 12 творів загальним обсягом 2954 сторінок і XXI століття – 12 творів загальним обсягом 5567 сторінок. Ця розбіжність пояснюється тим, що ми керувалися добром однакової кількості вербалізаторів концепту SUN. Відмінності ж в насиченості такими вербалізаторами певного художнього твору пояснюються, насамперед, його темою, а також особливостями авторського стилю.

На шостому етапі дослідження було простежено міфологічне й символічне значення концепту SUN в американській лінгвокультурі та окреслено аксіологічну складову досліджуваного концепту.

Для проведення необхідних підрахунків ми також використали елементи *кількісного аналізу*.

Отже, у результаті дослідження сучасних методів аналізу лінгвокультурних концептів ми дійшли висновку, що комплексне використання вищезгаданих методів є доцільним для найбільш достовірної побудови концепту.

Висновки до розділу 1

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки існують різні підходи до визначення концепту. Актуальним є дослідження концепту за допомогою лінгвокультурного підходу, оскільки він включає не тільки власне мовні фактори, а й чинники національної культури. Важливо зазначити, що саме за

допомогою картини світу ментальність має зв'язок із культурою. Основною одиницею ментальності є концепт тієї культури, що реалізується в межах словесного знака і мови, а також виражений у формі образу, поняття або символу.

Концепт – це глобальна одиниця мислення. Концепти ідеальні й кодуються у свідомості одиницями універсального предметного коду, в основі яких лежать індивідуальні образи, сформовані на основі особистого сенсорного досвіду людей. Концепт, на відміну від поняття, не має чіткої структури і фіксованого розміщення шарів. За змістом концепти поділяють на *уявлення, схеми, поняття, фрейми, сценарії та гештальти*. Поняття «концепт» співвідносне з уявленням про ті смисли, які функціонують у процесі мислення й відтворюють зміст досвіду та знання, зміст результатів усієї людської діяльності й процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів знання».

Лінгвокультурний концепт визначено як *складноструктурований феномен, у якому понятійне начало проходить через сито етнопсихологічної оцінки, органічно поєднується з лінгвокультурним*. Він має трикомпонентну структуру: *поняттєво-значеннєвий, образний та ціннісно-оцінний складники*. Саме так розуміється структура концепту SUN: *поняттєво-значеннєвий складник* – це фактуальна інформація про сонце, визначення цього поняття, наведене в словниках з усіма дефінітивними й дистинктивними ознаками, *образний складник* – це етнокультурна специфіка цього концепту, властива, у нашому випадку, американській спільноті, а *ціннісно-оцінний складник* – це наївні уявлення, закріплені в мові досліджуваного соціуму, це мовленнєві образи, що слугують для вираження концепту (прототипи, стереотипи, гештальти, символи тощо).

Слід зазначити, що до найважливіших характеристик лінгвокультурних концептів можна віднести наступне:

1) *комплексність побутування* – лінгвокультурний концепт – це умовна ментальна одиниця, що спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості і культури;

2) *ментальна природа* – саме в свідомості відбувається взаємодія мови і культури, тому будь-яке лінгвокультурне дослідження є водночас і когнітивним;

3) *цінність* – лінгвокультурний концепт використовується в різних сферах науки;

4) *умовність і розмитість* – чітких границь концепт не має, найбільш актуальні асоціації для носія мови є ядром концепту, а менш значимі – периферія;

5) *мінливість* – у ході мовного колективу актуальність концептів може змінюватись, змінюються також образна та понятійна складова концепту;

6) *обмеженість свідомістю носія* – лінгвокультурний концепт існує в колективній чи індивідуальній свідомості, тому виділяють індивідуальні, групові (соціокультурні), етнокультурні і загальнолюдські концепти;

7) *трьохкомпетентність* – в структурі концепту можна виділити ціннісний, образний (образно-перцептивний та образно-метафоричний) і поняттєвий компоненти;

8) *полівимірність*;

9) *багатовимірність*;

10) *методологічна відкритість* – у лінгвокультурології вітається використання як лінгвістичних, так і нелінгвістичних методів [194].

Важливе місце в процесі опису структури концептів займають стереотипні уявлення. Стереотипи можуть бути правдою, або частково правдою, чи ж сильним упередженням, здатним спотворити реальність та її сприйняття. Водночас система стереотипів є стрижневою в наших національних традиціях, вона захищає наше місце в суспільстві, а також дає змогу побачити світ стійким і охопити його цілком.

У тлумаченні понять «концепт» і «символ» чимало спільних ознак:

– характеризуються полісемічністю вкладеного в них смислу;

- багатомірність осмислень;
- певна розмитість межових кордонів;
- широкий набір конотацій, емотивних супроводів, аксіологічних уявлень.

Особливу увагу слід звернути на обраний комплексний методологічний підхід за допомогою якого відбувається аналіз концепту із залученням трьох моделей концепту: тривимірна модель концепту, яка представлена С. Г. Воркачовим і В. І. Карасиком, ядрово-периферійна модель З. Д. Поповою і Й. А. Стерніним та п'ятишарова структура, автором якої є В. А. Маслова. Остання модель лягла в основу нашої розвідки, а дві інших є допоміжними. Такий підхід вважаємо виправданим, оскільки він дозволяє всебічно описати й проаналізувати об'єкт дослідження – концепт SUN. Незважаючи на те, що певним чином ці моделі дублюють одна одну, кожна з них пропонує й абсолютно нові площини для концептуального аналізу.

Основні результати, отримані в першому розділі, висвітлено в таких публікаціях автора: [168, С.51–53; 166, С. 425–427; 171, С. 172 –178; 165, С.90–95; 172, С. 145–151; 275, С. 80– 83; 169, С. 61–67].

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТ SUN В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

2.1. Лексикографічна репрезентація концепту SUN

Актуальними сьогодні для мовознавства є полівекторні дослідження, спрямовані на моделювання концепту за допомогою концептуального, етимологічного, компонентного чи контекстуального аналізів. У нашому дослідженні ми використовуємо метод аналізу словникових дефініцій ядерних лексем-вербалізаторів лінгвокультурного концепту SUN як стислих логічних визначень, що містять найістотніші ознаки означуваного поняття, предмета або явища.

У класичній теорії концептів дефініція взагалі набуває визначальної ролі, оскільки є основним критерієм класифікації певної одиниці як концепту. Дефініції тут розуміють як набір рис чи критеріїв, кожен із яких є необхідним, а їхня сукупність є достатньою для віднесення одиниці до певної категорії [319, с. 23]. Завдання дефініції полягає в тому, щоб виразити означуване слово простішими або вже відомими користувачу словами. Лише в такому разі дефініція буде успішною з експланаторного погляду [273, с. 213].

На сучасному етапі розвитку мовознавства дефініційний аналіз є необхідним інструментом для вивчення структури концепту, адже саме за допомогою словникових тлумачень ми можемо визначити семантичну структуру вербалізаторів концепту та порівняти значення лексичних одиниць. Ми підтримуємо думку Й. А. Стерніна про те, що аналіз словникових дефініцій, поданих у тлумачних словниках, які часто містять вербальний опис емпіричного компонента, є непрямим способом дослідження емпіричного компонента значення слова [195, с. 132].

Оскільки наша розвідка ґрунтується на структурі концепту, запропонованій В. А. Масловою, розглянемо перших три шари концепту SUN,

інформацію про які знаходимо в лексикографічних джерелах (тлумачні, етимологічні, галузеві словники). У нашій роботі ми розглядаємо не лише словникові значення, а й енциклопедичні значення, які є набагато ширшими і включають усю відому інформацію про референт слова [319, с. 47]. Деякі типи концептів унікальні за своєю природою, тому що вони описують їхні референти як те, що є унікальним й визначеним у певній ситуації. Прикладом такого концепту є сонце, у значенні «сонце, навколо якого земля рухається по своїй орбіті». У літературі зазначають, що така унікальність не обов'язково свідчить про багатство концептуального вмісту [266, с. 287]. Проте у випадку із сонцем концептуальний вміст дуже багатий та різноманітний.

У ході нашого дослідження ми встановили, що словникові статті, які описують семантичну структуру лексеми *sun*, містять однотипні та різнотипні дефініції та представляють різні лексико-семантичні варіанти. Було досліджено домінантні та вторинні елементи, що структурують *sun* за допомогою аналізу дефініцій таких словників: Longman Dictionary of American English, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Oxford Advanced American Dictionary, Longman Dictionary of English Language and Culture, Cambridge Advanced Learner's Dictionary, Heinle's Newbury House Dictionary of American English, Webster's Third New International Dictionary, Webster's New World Dictionary of the American Language, Collins COBUILD Intermediate Dictionary of American English, Online Etymology Dictionary.

Для початку ми взяли найбільш уживану дефініцію лексеми *sun* із Longman Dictionary of American English: *the large bright object in the sky that gives us light and heat, and around which the Earth moves: The sky was blue and the sun was shining* [327, с. 809]. Слід зазначити, що в цьому випадку для названої лексеми домінантними є семантичні елементи *the large bright object in the sky that gives us light and heat*, а вторинними – *around which the Earth moves*.

Oxford Advanced Learner's Dictionary подає таку дефініцію *sun*: *the star that shines in the sky during the day and gives the earth heat and light: The sun was shining and birds were singing* [333]. Цікаво, що на відміну від попередньої

дефініції, тут ми спостерігаємо заміну семантики в домінантному елементі *the large bright object* → *the star*; у вторинній частині є також зміни – *gives us light and heat* → *gives **the earth** heat and light*. Значення лексеми *sun* конституюється низкою елементів з двозначною семантикою: *the star that the Earth moves around, which provides light and heat for the Earth, or the light or heat that the Earth receives from this star. The sun rises in the east and sets in the west* [314].

Слід звернути увагу на дефініції *sun*, що пропонує Webster`s Third New International Dictionary: 1) *the luminous celestial body that in the Ptolemaic system is one of the seven planets revolving around the earth: the sun went down behind the hill*;

2) *the star around which the earth and other planets revolve, by which they are held in their orbits, from which they receive heat and light, and which has a mean distance from earth of 93,000,000 miles, a linear diameter of 864,000 miles, a mass 332,000 times greater than earth* [342, с. 2290–2291]. Зазначимо, що перша дефініція є зовсім відмінною від попередніх, оскільки тут спостерігаємо появу нової семантики в домінантному елементі лексеми *sun* – *luminous celestial body that in the Ptolemaic system* з уточнювальним значенням – *is one of the seven planets revolving around the earth*.

Друга дефініція складається з основного домінантного елемента, що є властивим у згаданих вище дефініціях – *the star around which the earth*, але з певними особливостями – *and other planets revolve*. Наявність у дефініції уточнювального значення – *by which they are held in their orbits, from which they receive heat and light, and which has a mean distance from earth of 93,000,000 miles, a linear diameter of 864,000 miles, a mass 332,000 times greater than earth* – розширює значення дефініції.

Лексема *sun* у словнику Webster`s New World Dictionary of the American Language характеризується чітко окресленим домінантним значенням – *the self-luminous, gaseous central part of the solar system* [341, с. 1341].

Досить показовими є інтерпретації лексеми *sun* у словниках Collins English Dictionary & Thesaurus та Collins COBUILD Intermediate Dictionary of American English:

– *the sun is the star that is the source of heat and light for the planets in the solar system* [318, с. 1194];

– *the sun is the ball of fire in the sky that the Earth goes around, and gives us heat and light: The sun was now high in the sky* [317, с. 865]. Згідно з цією дефініцією формується нова семантика лексеми *sun* – *the ball of fire*.

У словнику Heinle's Newbury House Dictionary of American English ми помітили дещо інакші особливості опису Сонця: *the star around which the Earth and other planets revolve and draw light, heat, and energy: The sun rises every morning and sets every evening* [325]. Зокрема уточнення – **draw light, heat, and energy** розширює контент дефініції.

У нашому дослідженні ми також звертаємось до етимологічного словника англійської мови, адже для дефініційного аналізу важливим є вивчення семантики лексеми *sun* в аспекті діяльності: *sun* – О.Е. *sunne*, from P.Gmc. **sunnan*, from PIE **s(a)u-*; possibly related to *south*. У словнику також зазначено, що до XVI ст. іменник *sun* був жіночого роду, а потім став чоловічого роду: *The empire on which the sun never sets was originally the Spanish* [331]. В етимологічному словнику Е. Віклі демонструє спорідненість лексеми *sun* з іншими сучасними германськими мовами, зв'язок із давньогерманською й готською мовами, наявність індоєвропейського кореня «сяяти», який також помічений у латинській й давньогрецькій мовах: **sun**. AS. *sunne*. Com. Teut.; cf. Du. *zon*, Ger. *sonne*, ON. *sunna*, Goth. *sunno*; ult. cogn. with L. *sol*, G. *helios*, Sanskrit *svar*, to shine [343, с. 1445].

Особливу увагу ми звертаємо на тлумачення лексеми *sun* у словнику Longman Dictionary of English Language and Culture: *the burning star in the sky around which the Earth moves and from which it receives light and heat* [328, с. 1394]. Саме така дефініція найбільш уживана в мовній картині світу американців. У структурі цієї дефініції ми спостерігаємо деяку трансформацію

згаданій вище семантеми *star*, а саме вживання підсилювального прикметника *burning*.

Для детальнішого опису семантичної структури лексеми *sun* залучимо компонентний аналіз. Це такий підхід до значення, згідно з яким лексичні одиниці відрізняються одна від одної й визначаються комплексом притаманних їм характерних рис, компонентів чи сем. Інша назва цього прийому – лексичне членування (*lexical decomposition*) [340, с. 73].

Семантичні компоненти, які ще називають семантичними рисами або семантичними примітивами, – це неподільні атоми значення, поєднання яких породжує більш складні значення [319, р. 159]. Зазвичай їхня кількість обмежена й набагато менша, ніж кількість можливих значень слова [319, р. 160]. Часто стверджують, що вони є характерною рисою концептуальної системи людини [240]. Отож, компонентний аналіз дав змогу виокремити такі семантичні компоненти:

SUN

[+body]

[+light]

[+heat]

[+round]

[+energy]

[+far]

[+big]

[+heavy]

[+substance]

[+space]

Обидва використані методи – аналіз дефініцій та компонентний аналіз – вирізняє їх автоекземпліфікаційна природа, тобто використання мови для аналізу мови [273, с. 224]. Прихильники цього методу аналізують означуване (*definiendum*) за допомогою інших слів тієї ж самої чи іншої мови, використовуючи відповідне типографічне оформлення, зокрема квадратні

дужки, малі прописні літери. Компонентний аналіз покликаний визначити когнітивні операції, що дають змогу співвідносити слово з об'єктом реального світу.

Важливо зазначити, що виділення семантичних компонентів уможливорює ґрунтовний аналіз відносин позначення двох типів. У той час як референційне позначення характеризує зв'язок між словом і об'єктами дійсності, які це слово позначає, металінгвістичне позначення характеризує зв'язок між семантичним компонентом й відповідним аспектом ментальної архітектури, який цей компонент називає [273, с. 225].

Дослідник Н. Рімер також зазначає, що відносини металінгвістичного позначення повинні розташовуватися на нижчому експланаторному рівні й відрізнятися по своїй суті від відносин референційного позначення [273, с. 225]. Проілюструємо це положення нижче. У тлумачних словниках ми виявили вісім дефініцій, де сонце позначене словом *star* – зірка. Тепер розглянемо дефініцію цього слова: *a large ball of burning gas in space that we see as a point of light in the sky at night* [332].

Як бачимо, тут можна відразу виділити такі семантичні компоненти, як [+big], [+heat], [+light], а також розкласти на семантичні компоненти такі ключові елементи визначення, як *ball* = [+object], [+round]; *gas* = [+substance], [-solid], [-liquid]; *sky* = [+space], [+above]. Із цих семантичних компонентів ми обирали основний, як у випадку з *gas* та *sky*, коли до структури *sun* увійшли [+substance] і [+space] відповідно. Стосовно *ball*, то обидва компоненти були виокремлені в дефініціях дев'яти аналізованих тлумачних словників, що свідчить про їхню значимість.

Перелік семантичних компонентів *sun* складено з елементів, які виокремлено на основі дефініцій із як мінімум семи тлумачних словників. Поодинокі компоненти, що їх виокремлено на основі дефініції лише одного словника, вважаємо особливостями лексикографічної репрезентації концепту SUN, обумовленими власним баченням авторів чи укладачів певного словника.

Розглянемо також дефініції *sun* в галузевих словниках. Наприклад, словник з астрономії пропонує таке визначення: *our star; an incandescent, approximately spherical star around which there exists a system of nine planets (the “solar system”), rotating in elliptical orbits. The sun is a main sequence star of type G2 V with an absolute magnitude of 4.8. The sun has a mass of 1.99×10^{30} kg (roughly 99.9% of all the matter in the solar system) a radius of 696,000 km, a mean distance from the Earth of 150 million kilometers (denoted an Astronomical Unit), a surface gravity of 274 m/s², a radiation emission of 3.86×10^{26} W, an equatorial rotation rate of 26 days and an effective temperature of 5785 K. The sun has a radiative interior surrounded by a convective zone both of which participate in the transportation of energy from the nuclear burning core to the surface. The solar atmosphere consists of a number of distinct temperature regimes: the photosphere, chromosphere, transition region, and corona* [322, с. 453].

Біологічний словник подає ще більш розгорнуту дефініцію, де зазначено склад фотосфери сонця, його діаметр, швидкість обертання навколо осі та інші показники [312]. У словнику, укладеному НАСА, точні наукові дані наведено поряд із порівнянням розмірів сонця й землі на прикладі побутових предметів. Також наголошено на важливості сонця для підтримки життя на землі [330]. Після опрацювання галузевих словників стає очевидним, що до структури лексеми *sun* необхідно додати ще один компонент – *life* = [+state], [-die], [-object].

Визначення з релігійного словника: *Sun (Heb. shemesh), first mentioned along with the moon as the two great luminaries of heaven (Genesis 1:14-18). By their motions and influence they were intended to mark and divide times and seasons. The worship of the sun was one of the oldest forms of false religion (Job 31:26, 27), and was common among the Egyptians and Chaldeans and other pagan nations. The Jews were warned against this form of idolatry (Deuteronomy 4:19; 17:3; comp. 2 Kings 23:11; Jeremiah 19:13)*” [326].

Особливістю цього визначення є посилання на першоджерела. Також заслуговує на увагу згадка про місяць, адже діада «сонце – місяць» – один з

найпоширеніших символів у світі [308; 316; 321, с. 2784]. Навіть більше, це визначення містить згадку про прадавній метафоричний зв'язок «сонце – час», який відбився в когнітивній сфері людини.

Одним із центральних постулатів когнітивної семантики є те, що семантичний полюс мовної одиниці є складною семантичною категорією, що базується на прототипах. Це означає, що певна семантична підструктура в межах цієї категорії більш акцентована, ніж інші, утворюючи, таким чином, семантичний прототип або прототипне значення цієї мовної структури. Наприклад, прототипне значення прикметника *теплий* буде схарактеризоване в площині температури. Інші значення будуть менш типові, метафорично поєднані з прототипом [261, с. 95].

Беручи до уваги виділені семантичні компоненти, вважаємо, що прототипне значення іменника *sun* буде визначатися лише першими трьома з них: [+body] [+light] [+heat], оскільки вони зафіксовані в усіх тлумачних словниках. Інші компоненти є додатковими, диференціювальними ознаками. Вони відбивають наукову картину світу, зафіксовану в дефініціях.

Лексична одиниця *sun* полісемантична. Кількість значень варіюється в різних словниках. Наприклад, Colins COBUILD Intermediate Dictionary of American English наводить лише два значення, Oxford Advanced American Dictionary – три, Webster's Collegiate Dictionary і Webster's New World Dictionary of American English – шість, Webster's Third New International Dictionary пропонує дев'ять значень. Процеси розширення значення ми простежували на прикладі дефініцій із Webster's Third New International Dictionary.

Аналізуючи полісемію лексеми *sun*, ми використовували останні досягнення когнітивної лексичної семантики. Саме вони, разом із найновішими працями з корпусної лінгвістики, показали, що природа лексичної репрезентації надзвичайно складна. Зокрема, про це свідчить доведена концептуальна природа полісемії. Очевидним став такий факт: частково варіативність значення слова викликана тим, що форми слова асоціюють із різними

концептуальними репрезентаціями. Полісемія виникає тоді, коли слово демонструє більше, ніж одне відмінне значення, які пов'язані між собою. Механізм виникнення цього явища обумовлений властивостями семантичної пам'яті користувачів мови, які зберігають низку відмінних, проте пов'язаних значень у своїй голові [234, с. 30].

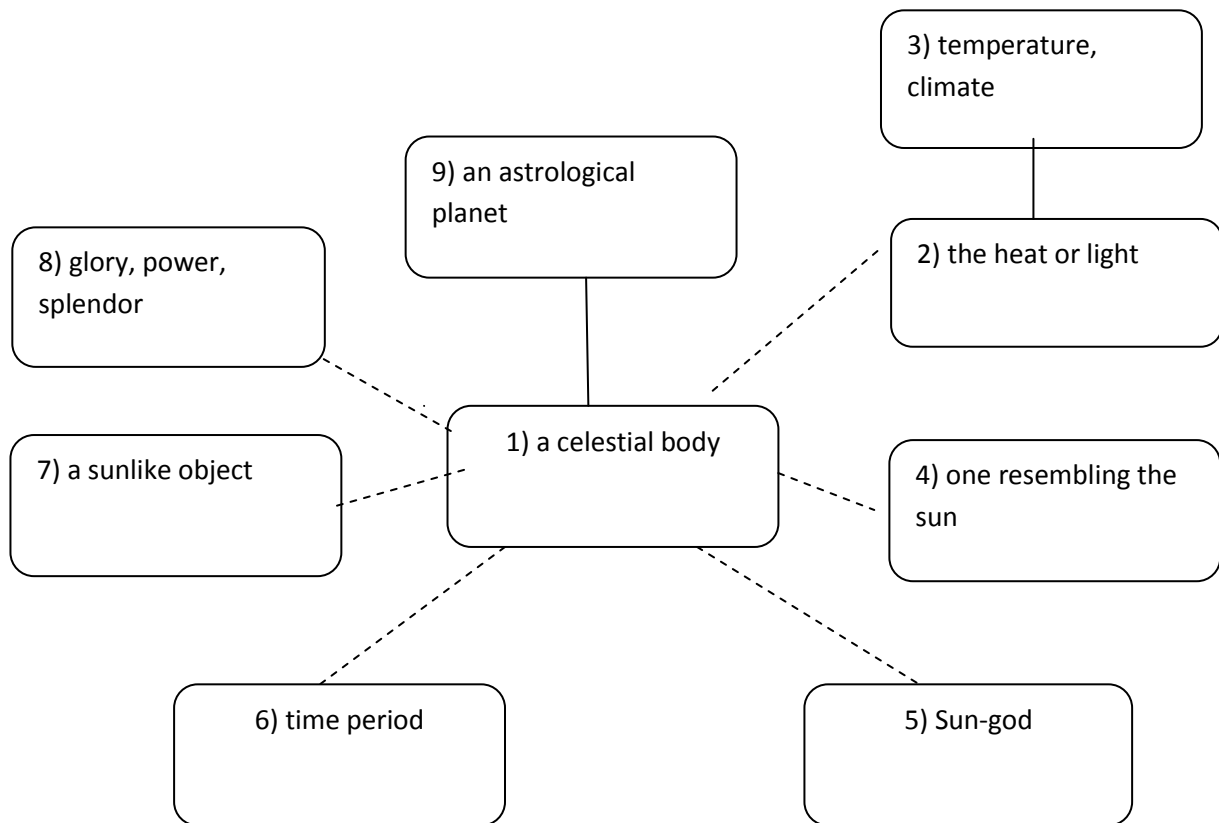
Оскільки кожна лексична одиниця може бути залучена в чотирьох когнітивних процесах розширення значення – генералізації, конкретизації, метафорі й метонімії [337, р. 78], розглянемо розширення значення лексеми *sun* із докладним аналізом цих процесів (див. Рис. 2.1).

Основне, прототипне значення 1 слова *a celestial body around which the planets revolve /.../* через генералізацію значення починає поширюватися на будь-яке небесне тіло, що нагадує сонце: *a celestial body like the sun*. В основі значення 2 *the heat or light radiated from the sun* є метонімія типу ПРОДУЦЕНТ – ПРОДУКТ. Далі йде кілька метафоричних переносів значення (3–5):

- за ознакою яскравості чи блискучості *one resembling the sun usu. in brilliance or illuminative power: one having a shining or radiant quality;*
- на основі концептуальної метафори SUN IS PERSON: *Sun-god;*
- на основі концептуальної метафори SUN IS TIME: *the rising or setting of the sun; a period of daylight;*

Значення 6 отримане внаслідок конкретизації значення 3: *temperature produced by the sun; climate*. Значення 7 – метафоричне перенесення значення 1 за формою: *a sunlike object as a heraldic representation of a sun surrounded with rays*. Значення 8 з'явилося в результаті метафоричного перенесення значення 1 за властивостями *glory, power, splendor*. Останнє значення 9 отримуємо внаслідок конкретизації розширеного прототипного значення: *an astrological hot and dry temperate masculine diurnal planet*.

Усі наведені процеси розширення значення зображені нижче у вигляді радіальної мережі (*radial network*), що відображає концептуальні зв'язки між значеннями [337, с. 78]. Генералізація та конкретизація значення показані суцільними лініями, метафоричні й метонімічні зв'язки – пунктирними лініями:

Рис. 2.1 Радіальна мережа значень лексеми *sun*

Вважаємо, що для розуміння специфіки входження нових значень у ментальний лексикон необхідно представити термін «укорінення». Укорінення (*entrenchment*) – міра, якою форма чи значення назавжди закріпилися в певному ментальному арсеналі (*store*). Вважають, що процес укорінення проходить поступово й залежить від частоти вжитку – чим частіше використовують нову форму чи значення, тим більше вона вкорінюється [319, с. 55].

У діахронному аспекті вкорінення тісно пов'язане зі стратифікацією словникового складу, зворотний процес – перехід слова у страту архаїчної чи поетичної лексики, тобто втрата ним своїх позицій як загальноновживаного елементу лексикону. Наприклад, у словнику Webster's New World Dictionary of American English значення 3 (*a climate, a clime*) і 6 (*a day, a year*) подано як поетизми, а значення 6 (*sunrise or sunset*) як архаїзм.

Усе вказане вище стосується лексеми *sun*, яка є іменником. Проте у словниках також зафіксоване дієслово *to sun*, утворене способом конверсії, що базується на зміні синтактики [267, с. 527]. Конверсія також відома як функціональний зсув/зміна, перехід та нульова афіксація/деривація. Це поширений спосіб словотвору в англійській мові, коли одна частина мови перетворюється на іншу, не зазнаючи жодних змін форми. Найпоширенішими випадками конверсії є перехід іменників в дієслова, дієслів в іменники та прикметників в іменники. Конверсія також виступає знаряддям економії мовних засобів [340, с. 84–85]. Отож, дієслово *to sun* визначається таким чином: *sun yourself – to sit or lie in a place where the sun is shining on you*. Воно яскраво ілюструє особливість англійської мови, що її підмітив О. Єсперсен ще в 1942 році: майже будь-яке слово можна вживати як дієслово [232, с. 949].

Словотвірна парадигма іменника *sun* не є широкою з погляду деривації, проте демонструє ознаки високої продуктивності, коли йдеться про основокладання. У морфології термін «продуктивність» застосовується як до правил чи процесів, так і до категорій чи типів слів [253, с. 303]. Ми розглядаємо словотвірну парадигму лише в синхронічному зрізі, як і більшість сучасних розвідок з цієї теми [268, с. 929].

Способом деривації утворено споріднені словоформи з різним лексичним значенням [226, с. 595]. За допомогою суфікса *-y* отримуємо прикметник, що вказує на наявність певної риси – *sunny*. На противагу цьому, суфікс *-less* має негативне значення – *sunless*. Додаючи суфікс *-ness* до обох цих дериватів отримуємо іменники зі значенням абстрактної характеристики: *sunniness*, *sunlessness*. Також словотвірна парадигма допускає утворення прислівника від прикметника за допомогою традиційного суфікса *-ly*: *sunny – sunnily*, *sunless – sunlessly*.

Окрім того, коренева морфема *sun* поєднується із суфіксами *-ward (wards)* і *-wise*, утворюючи лексичні одиниці на позначення напрямку – *sunward (sunwards)*, *sunwise*. Зазначимо, що варіант *-wards* трапляється рідше. Ще один

дериваційний елемент, що поєднується із *sun* – комбінаційна форма *-like*. Її вирізняє те, що вона походить від окремого слова. Значення цієї форми «подібний до/схожий на», тобто отримуємо прикметник *sunlike – resembling the sun*. На цьому дериваційні моделі з коренем *sun* вичерпано. У рамках дериваційної морфології, запропонованої К. Якобіні, *sun* можна розглядати як базу, що несе лексичне значення і підпадає під дію правил словотвору [22; 250, с. 865].

Як бачимо, усі випадки деривації супроводжуються частиномовною транспозицією [223, с. 361], а *sun* є вільною морфемою [263, с. 406]. Слід також відзначити наявність одного суфікса з аломорфним варіантом [245, с. 537] *-ward (wards)*.

Вивчення словотвірної парадигми показало нерівномірний розподіл способів словотворення: способом деривації утворено лише дев'ять нових лексичних одиниць, водночас композитні моделі налічують 136 одиниць. Композитні моделі ми виділяли за встановленими критеріями (фонологічний, морфосинтаксичний, семантичний) [244; 270], верифікуючи отримані результати за допомогою лексикографічних джерел.

Складні слова – дві лексичні одиниці, поєднання яких утворює нову одиницю, значення якої часто відрізняється від значень складових елементів. Таку одиницю розглядають як цілісне утворення з одним головним наголосом та часто кількома варіантами правопису [340, р. 74; 252; 264]. Ми підтримуємо принцип утворення композитів, який сформулював лінгвіст Дж. Хекзема: «Значення складної одиниці визначається значеннями її частин, а також операціями, які виконують з цими частинами» [247, с. 851]. Аналіз лексикографічних джерел дав змогу встановити загальну кількість композитів з елементом *sun* – 136 одиниць. Їхні структурні типи й кількісні показники наведено в таблиці нижче (див. Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Структурні типи композитів з елементом *sun*

Моделі композитів	Кількість одиниць	Приклади
N+N	81	sun bath, sunbeam, Sun belt, sunbird, sundae, Sunday, sun dial, sun disk, sunflower, sun god, sunshade, sun spot, sun stroke (sunstroke), sun hat, sun deck, sun lounge, sun worshipper, midnight sun, sunroom, sunlamp, sun letter, sunray, sunroof (sun roof), sun star, sunstone, sun thermometer, sun valve, sun visor, sunweed, etc.
N _{comp} +N	18	sunlight yellow, sunrise clam, sunrise shell, sunrise service, sunrise wall, sunset clam, sunset shell, sunset gun, sunset lily, sunset red, sunset wall, sunset yellow CFC, sunspot cycle, sunspot period, sunspot number, sunspot zone, sunrise industry
N+V _{en}	11	sun-struck (sunstruck), sun-baked, sun-dried, sun-kissed, sun-drenched, sunlit, sunlighted, sun-shot, sun-cured
N+V	6	sunburn (v, n), sunrise, sunset, sunscald, sunbathe, sunshine (n, adj)
N+N _s	4	sundries, sundrops, sunglasses, suntans
N+V _{ing}	3	sun rising (sunrising), sun setting (sunsetting), sunshining
N+Adv	3	sundown, sunup, sundowner
N+Adj	3	sunproof, sunfast, sunbright
Adj+N	2	sunny side, Sunny Vale
N+prep	1	sun up
Adj+N+Adv	1	sunny-side up (adj),
N's+Adj+N	1	sun's mean longitude
N's+N	1	sun's way
N+Adj _{sup}	1	Sunday best
Всього	136	

Як бачимо, найвищі показники продуктивності демонструє модель N+N – 81 одиниця (59,56 %). Найчастіше таким способом утворюють наукові терміни в галузі фізики й астрономії, назви видів рослин і тварин, назви предметів одягу й архітектурно-будівельних елементів. Друга за кількістю група складних одиниць (18 одиниць, або 13,23 %) утворена поєднанням композита (моделі N+N або N+V) з іще одним іменником – N_{comp}+N. Серед реалізацій такої моделі знаходимо назви рослин і тварин, назви кольорів і складні наукові терміни. Третя група містить 11 одиниць (8,08 %) типу N+V_{en}. Утворені таким чином віддієслівні прикметники позначають фізичні властивості об'єктів (*sun-dried, sunlit*), а також несуть метафоричне значення (*sunstruck, sun-kissed*). Четверта група в кількості шести одиниць (4,84 %) вирізняється тим, що композитна модель N+V може використовуватися як для утворення іменників (*sunrise, sunset, sunshine, sunscald*), так і дієслів (*sunbathe, sunburn*). У деяких словниках

ззначають, що останні два утворені способом реверсії (зворотного словотвору) [342, с. 2291], хоча не всі дослідники поділяють таку думку [264, с. 23].

Решта композитних моделей не дуже продуктивна, проте слід відзначити їхні певні особливості. Наприклад, значення складних іменників типу N+Ns іноді відрізняється від їхніх аналогів типу N+N. Порівняймо такі визначення:

Suntan – a browning of the skin from exposure to the rays of light [342, с. 2292];

Suntans – a tan-colored summer uniform [342, с. 2292].

Варто також відзначити наявність синтетичних композитів, характерною рисою яких є поєднання процесів основоскладання та деривації [222, с. 342]. Це такі слова, як *sunshiny, sunsetty, sunspotted, sunspottedness, sunbeamy, sunbather, sundowner*, де деривацію маніфестує віддієслівний суфікс *-ed*, прикметниковий суфікс *-y*, суфікс на позначення абстрактного іменника *-ness* та суфікс на позначення агенса *-er*. Якщо значення лексеми *sunbather* прозоре, то *sundowner* вирізняється метафоричністю: *from habitually arriving at a stock farm too late for work but early enough to receive a night's lodging and food; a tramp or vagrant* [341, с. 1342].

У досліджуваному масиві також виявлено один акронім SPF – *sun protection factor (a number that tells you how much protection a particular cream or liquid gives you from the harmful effects of the sun)*. Деякі автори відносять акроніми до скорочень нарівні з абревіатурами, блендами і реверсією [279, с. 430]. Проте ми вважаємо, що доцільніше чітко розрізняти ці способи словотвору, як це робить К. Крайдлер. Дослідник наголошує, що скорочення походить від простої лексеми, у той час як акронім утворено з початкових літер складної лексеми [256, с. 956]. Ще однією важливою характеристикою акроніма є те, що він завжди походить від письмового варіанта вихідної лексеми [256, с. 957]. Щодо вимови, то в цьому випадку маємо алфавітний варіант вимови, коли кожна літеру читають так само, як вона звучить в алфавіті.

Поява цього акроніма пов'язана з додатковими конотаціями негативного характеру, якими концепт SUN почали наділяти порівняно нещодавно –

сонячна радіація, як один із чинників появи захворювань шкіри. Зважаючи на пропаганду здорового способу життя в США, у пресі, на телебаченні та у зверненнях знаменитостей до шанувальників (актор Г'ю Джекман) постійно лунають заклики користуватися сонцезахисними засобами. Отож, вважаємо акронім SPF важливим елементом концептосфери сучасного американця.

Як засвідчив аналіз 18 лексикографічних джерел, прототипне значення іменника *sun* можна окреслити трьома семантичними ознаками: [+celestial body] [+light] [+heat]. Саме ці ознаки переважають в опрацьованих нами дефініціях. Додатковими ознаками є такі: [+round], [+energy], [+far], [+big], [+heavy], [+substance], [+space], [+life]. Вони наявні в меншій кількості дефініцій або зафіксовані не в усіх словниках. Лексична одиниця *sun* є полісемантичною, найбільша кількість значень, зафіксованих у тлумачному словнику, – дев'ять. Ми встановили, що розширення прототипного значення цієї лексеми відбувається із залученням усіх чотирьох когнітивних процесів: генералізації, конкретизації, метафоризації й метонімізації.

Вивчення словотвірної парадигми показало нерівномірний розподіл способів словотворення: способом деривації утворено лише дев'ять нових лексичних одиниць, водночас композитні моделі налічують 136 одиниць. За показниками продуктивності перше місце посідає модель N+N, друге місце – модель N_{comp}+N, третє – модель N+V_{en}. Також виявлено синтетичні композити, один приклад конверсії та один акронім.

2.2. Структурні особливості побудови концепту SUN у мовній свідомості американців

Сучасні когнітивні дослідження, пов'язані з аналізом концептів, проводять за допомогою різних методів, вибір яких залежить від характеристик власне концепту. У цій частині роботи ми пропонуємо розгляд концепту SUN із перспективи лінгвокогнітивного та лінгвокультурного підходу [1, с. 67].

Когнітивний підхід припускає включення в число концептів лексем, значення яких складають зміст національної мовної свідомості й формують картину світу носіїв мови. Сукупність концептів, що концентрують у собі всю культуру нації, утворює концептосферу певної мови.

Концептами, згідно з таким підходом, можуть бути будь-які лексичні одиниці, у значенні яких є видимим спосіб (форма) семантичного представлення навколишнього світу. Таким чином, будь-яка сфера людського досвіду має свою концептуальну структуру.

Ми поділяємо думку Ю. Д. Апресяна щодо існування різних взаємодоповнювальних способів формування концептів у свідомості людини, які визначаються різноманіттям форм повсякденного пізнання та не вимагають суворої послідовності й мають індивідуальний характер [8, с. 30].

Концепту властива складна «визначена й гнучка» структурна організація [7, с. 221]. Ми погоджуємось із дослідниками З. Д. Поповою та Й. А. Стерніним, які схиляються до думки, що концепт може отримати польовий опис – у «термінах ядра і периферії». **Ядро** – це словникове значення одиниці, яка вербалізує контекст, а **периферію** складають суб'єктивний досвід, прагматичні компоненти, конотації та асоціації. Периферійний статус тієї чи іншої концептуальної ознаки зовсім не свідчить про її малозначність або неважливість у полі концепту, статус ознаки вказує на ступінь її віддаленості від ядра за ступенем конкретності й наочності образного уявлення [153, с. 14].

За основу ядра досліджуваного концепту SUN узято дефініцію сонця з Longman Dictionary of American English – *the large bright object in the sky that gives us light and heat, and around which the Earth moves* → Solar: *The sky was blue and the sun was shining* [327, с. 809].

Ядерні ознаки концепту збігаються з основними ознаками наукового поняття. Основні ознаки наукового поняття *sun*, релевантні для носія англійської мови: *any star around which planets move; gives the earth heat and light; shines in the sky during the day; globe of a high temperature, located in a*

spiral arm of the Milky Way galaxy; comprises more than 99 percent of the matter in the solar system [336].

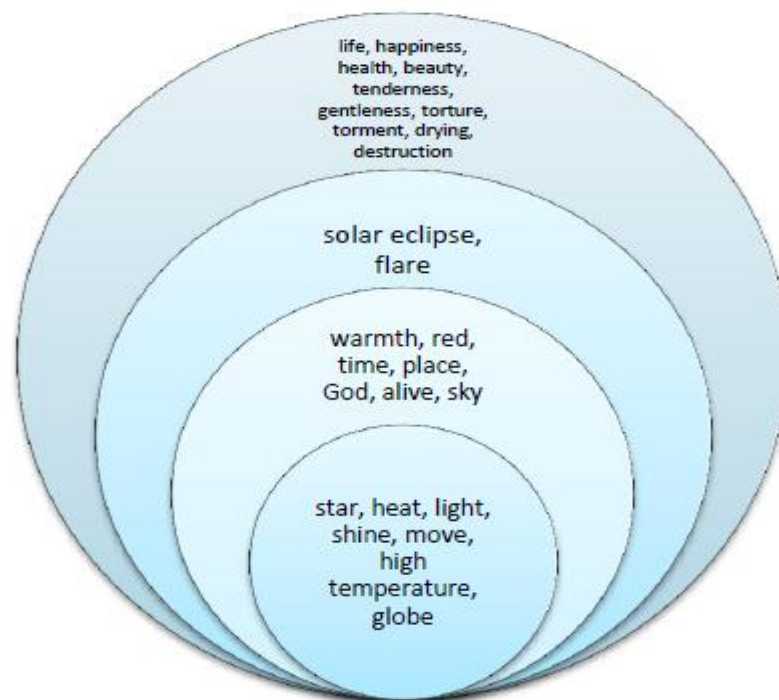
Поняттєву складову частину концепту SUN у мовній картині світу американців складають такі ознаки: *light, warmth, globe, red colour, acre, can thrust, heat, time and place* [336]. Образний шар концепту складають традиційні ознаки, притаманні народній свідомості: *God, alive, in the sky* [336].

Периферію концепту SUN складають такі характеристики:

а) ознаки сонця, які сприймаються чуттєво: *solar eclipses, flares and other not directly observable processes that affect the inhabitants of the earth* [336];

б) конотативні ознаки: *positive rating – life, hope, happiness, health , a source of beauty, tenderness and gentleness; favorable conditions; negative rating – torture, torment, drying, destruction* [336].

Отож, графічно концепт SUN можна зобразити так (див. Рис. 2.2):

Рис. 2.2 Графічна репрезентація концепту SUN у мовній свідомості американців

До дальньої периферії належать ідіоматичні утворення, що формують лінгвокультурний аспект концепту SUN та доповнюють ядерну структуру концепту. Докладніше ідіоматичний пласт концепту розглядаємо в підрозділі 2.4 нашої розвідки.

Аналіз пов'язаних із сонцем фрагментів, що складають картину світу, свідчить про те, що наукові знання про сонце часто різняться з буденними уявленнями, наприклад, «поява вдень», «диск із розбіжними променями», «рух по небу» та деякі інші ознаки, значущі в межах повсякденного сприйняття, суперечать науковим знанням, а характеристики – уявлення про сонце як про «зірку», «подобу мільярдам інших зірок», «центр системи планет» актуальні тільки для наукової картини світу [28].

У ракурсі міфологічної картини розглядають уявлення про сонце-божество й культовий об'єкт. Асоціація з божественним оком обумовлена стійким зв'язком концепту SUN з усвіданням, усезнанням, справедливістю, що виражений, наприклад, у фразеологізмі *the eye of heaven* або ж у назві американського закону про гласність – *sunshine law* [288, с. 937]. У міфологічних віруваннях є ототожнення сонця з людиноподібною істотою. Антропоморфні ознаки сонця відбиті у вигляді стійких сполук *the sun sits* [28].

Як бачимо, концепт SUN у мовній свідомості американців демонструє як набір універсальних рис, притаманних багатьом культурам, так і особливі характеристики, обумовлені американськими реаліями, історією, способом життя.

2.3. Метафоричні зв'язки й механізми в площині концепту SUN

Четвертий шар концепту за В. А. Масловою – це метафори, метонімії, фразеологізми, ідіоми тощо, пов'язані з досліджуваним концептом. Уважаємо за доцільне розглядати окремо перенесення значення на кшталт метафори та усталені словосполучення, зафіксовані в лексикографічних джерелах, оскільки механізми їх породження відрізняються один від одного.

Слід зазначити, що метафори вважаються важливим засобом для інтерпретації дійсності і розуміння нових понять з допомогою знань людини. Відтак, процес творення нових метафор у тексті викликає важливі (навіть якщо й тимчасові) зміни на шляху до сприйняття і розуміння оточуючого світу (цит. за [25, с. 160]).

Джерелом ілюстративного матеріалу слугували 32 художні твори американських письменників XIX–XXI ст.: *XIX століття* (Натаніель Готорн «Червона літера» [363], Вашингтон Ірвінг «Розповіді мандрівника» [366], Джеймс Фенімор Купер «Останній з могікан» [350], Герман Мелвілл «Мобі Дік» [372], Луїза Марія Олкот «Маленькі жінки» [345], Марк Твен «Пригоди Тома Соєра» [383], Марк Твен «Пригоди Гекльбері Фінна» [382], Генрі Девід Торо «Уолден, або життя у лісі» [381]); *XX століття* (Річард Бах «Чайка на ім'я Джон Лівінгстон» [346], Рей Бредбері «Кульбабове вино» [341], Ернест Гемінгвей «Сніги Кіліманджаро» [365], «Старий і море» [364], Джон Грішем «Партнер» [362], Теодор Драйзер «Сестрі Кері» [352], Барбара Кінгсолвер «Біблія отруйного лісу» [369], Джек Лондон «Син сонця» [371], Джеймс Керуак «В дорозі» [368], Генрі Міллер «Тропік Рака» [374], Джон Стейнбек «Грона гніву» [379], Френсіс Скотт Фітцджеральд «Великий Гетсбі» [355]); *XXI століття* (Кендіс Башнел «П'ята авеню» [348], Ніл Гейман «Американські боги» [360], Елізабет Гілберт «Їсти, молитися, кохати» [361], Джуно Діа «Коротке фантастичне життя Оскара Вао» [351], Стефані Майєр «Сутінки» [373], Чак Паланік «Пігмей» [375], Марилінне Робінсон «Гілеад» [376], Ніколас Спаркс «Вибір» [378], Джонатан Сафран Фойєр «Все ясно» [356], «Страшенно голосно і неймовірно близько» [357], Джонатан Франзен «Поправки» [358], Джеймс Фрей «Мільйон маленьких шматочків» [359]).

Аналізуючи метафори з елементом *sun*, ми керувалися двома провідними теоріями когнітивної лінгвістики – теорією концептуальної інтеграції (*Blending Theory*) і теорією концептуальної метафори (*Conceptual Metaphor Theory*).

Теорія інтеграції розглядає процеси поєднання значень (концептів) і використовує поняття «ментальні простори» (*mental spaces*). Це поняття

впровадив Ж. Фоконьє для пояснення цілої низки семантичних явищ. У його розумінні ментальні простори – це тимчасові, обмежені набори концептуального змісту, які формуються, щоб сприяти розумінню, а також керувати діями в певних ситуаціях [235]. М. Сміт пропонує таке визначення: «ментальні ділянки чи фрейми, що активізуються певними лексичними або граматичними засобами, створеними в певних контекстах [278, с. 64].

Типовий випадок концептуальної інтеграції охоплює чотири ментальні простори. Два з них, відомі як ввідні простори (*input spaces*), представляють релевантні аспекти концептів, що зливаються. Також є об'єднаний простір, де з'являється результат процесу злиття, та родовий простір (*generic space*), у якому представлено концептуальний матеріал, притаманний обом концептам, що зливаються. Одним із показником того, що злиття відбулося, є наявність так званих новостворених характеристик значення, тобто характеристик, які спостерігаються лише в комбінації АБ, проте відсутні окремо в А і Б [319, с. 20–21].

Теорія концептуальної метафори, що її представили в 1980 році Дж. Лакофф та М. Джонсон, стала суттєвим теоретичним поштовхом до розвитку когнітивної семантики, яка вивчає зв'язок мови, розуму й втіленого в мові досвіду [324, с. 34]. Основний постулат теорії концептуальної метафори звучить так: «Метафора – це не просто стилістична риса мови; сама думка метафорична за своєю природою» [324, с. 35].

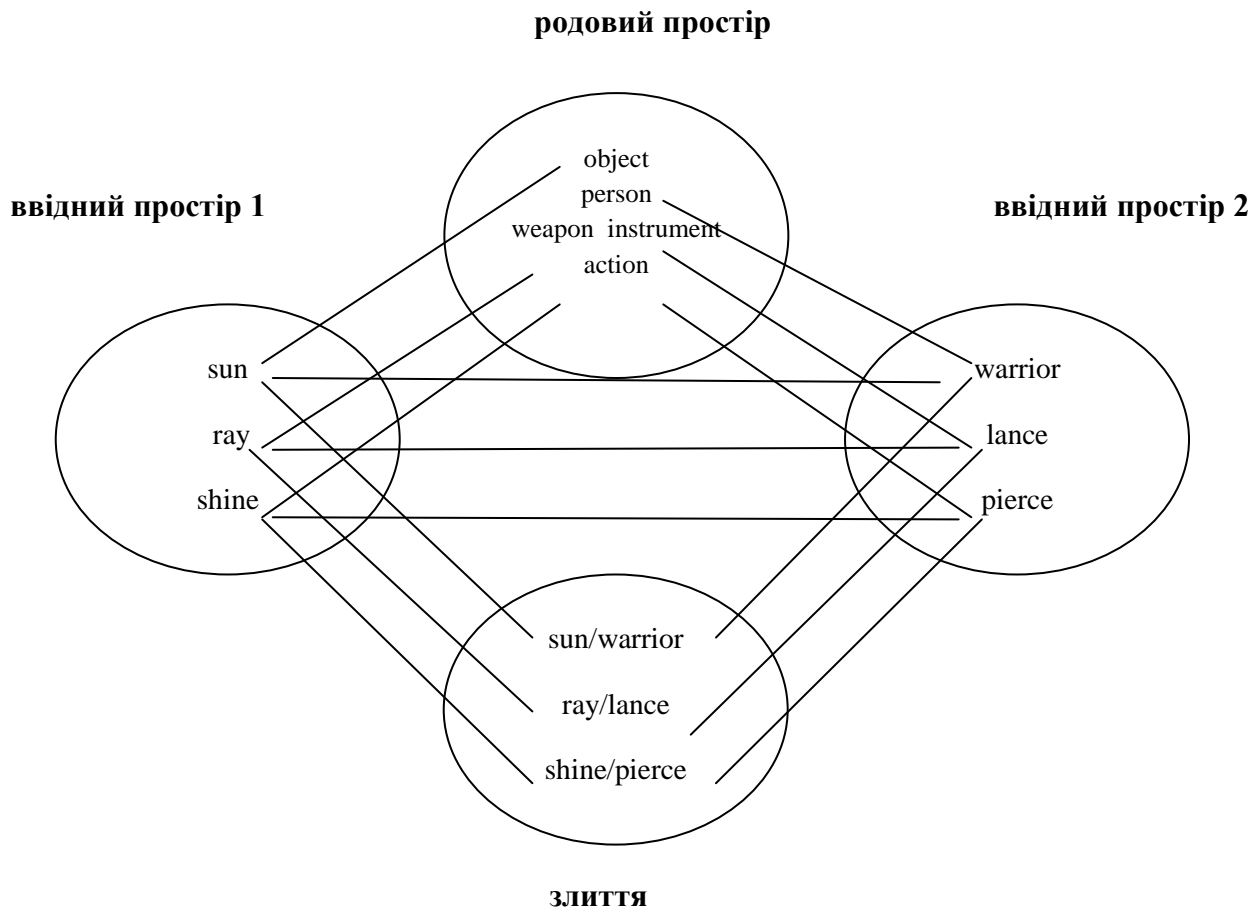
Згідно з цією теорією метафора – це зв'язок між двома концептуальними полями (*conceptual domain*). Те, як ми говоримо про одне поле (вихідне), може застосовуватися й до іншого поля (цільового) внаслідок певних відповідностей між ними. Коли йдеться про усталені метафори, ці відповідності є такими, що назавжди вкоренилися в когнітивній системі. За цією теорією метафора не прив'язана до конкретного мовного вираження, а повна концептуальна метафора може слугувати основою для невизначеної кількості метафоричних виразів, деякі з яких можуть бути усталені, а інші – ні [319, с. 31]. Мовні метафори – це поверхневі прояви концептуальних метафор [262, с. 26].

П. Сімпсон зазначає, що таке формулювання корисне, оскільки воно допомагає виділити підгрунття окремої мовної метафоричної структури. Важливо зазначити, що ту саму концептуальну метафору можна виразити за допомогою різноманітних конструкцій. Дослідник також акцентує увагу на тому, що метафори – це не просто приклад викривленої буквальної думки (*distorted literal thought*), а радше основа схем, якими люди концептуалізують свій досвід та навколишній світ [276, с. 42].

Деякі науковці підкреслюють, що таке розширене значення обумовлене когнітивним метафоричним зв'язком, так званою перехресною проекцією (*cross-domain mapping*). Метафорична проекція одновекторна в тому сенсі, що X можна концептуалізувати за допомогою Y, проте не навпаки [233, с. 131; 243, с. 190].

Розглянемо ці положення на конкретних прикладах метафор із художніх творів. Найпоширенішою когнітивною метафорою з елементом *sun* є SUN IS PERSON. Ми вже зазначали її під час аналізу метафоричного переносу значення лексичної одиниці *sun* на основі лексикографічних джерел. Ця метафора породжує безліч когнітивних метафор нижчого порядку, таких як SUN IS WARRIOR, SUN IS DOCTOR, SUN IS FRIEND, SUN IS ENEMY, SUN IS ARTIST, SUN IS FATHER, SUN IS SUN-GOD, тощо.

Розглянемо докладніше цю метафору на прикладі SUN IS WARRIOR, який спостерігається в американській літературі XIX ст. Проілюструємо її виникнення відповідно до теорії інтеграції (див. Рис. 2.3). Ввідний простір 1 містить три елементи – *sun*, *ray*, *shine*, яким, у свою чергу, відповідають три елементи ввідного простору 2 – *warrior*, *lance*, *pierce*. Кількість елементів у родовому просторі відрізняється, зазвичай їх буде на 1–2 одиниці більше, оскільки елементи у ввідних просторах мають різні родові ознаки. У нашому прикладі родовий простір містить п'ять елементів – *action*, *instrument*, *weapon*, *person*, *object*. Об'єднаний простір містить результат злиття концептів – власне концептуальну метафору.

Рис. 2.3 Концептуальна схема метафори SUN IS WARRIOR

А ось як така метафора реалізована в художньому творі:

*All Nature was wide awake and stirring, now; **long lances of sunlight pierced down through the dense foliage far and near, and a few butterflies came fluttering upon the scene** [383, с. 150].*

Цю метафору вважаємо зразком образної метафори (*image metaphor*). Згідно з теорією концептуальної метафори це така метафора, у якій вихідна й цільова площини однаково структуровані самі по собі [18, с. 8]. Цим вона відрізняється від багатьох концептуальних метафор, у яких абстрактна, менш структурована площина запозичує структуру в більш конкретній, знайомій та більш структурованій площині. Образні метафори мають переважно естетичну функцію, модифікують сприйняття, додають емоційного забарвлення [319, с. 84].

Варто зауважити, що у філософії й культурології така когнітивна метафора трактується як аналогія, що слугує підґрунтям для виникнення символу. Ось як трактує цей процес автор словника символів Х. Е. Керлот: «Аналогія – наріжний камінь усього символізму. Якщо ми розглянемо дві паралельні дії, виражені в реченнях “Сонце долає птьму” і “Герой убиває монстра”, то існує певна відповідність між цими реченнями й діями. Ми повинні розглядати кожен структуру як поєднання трьох елементів: підмет, дієслово, предикат. Простежується аналогія за функцією: обидва підмети, дієслова та предикати взаємопов’язані. Ще й більше того, ми вибрали дві дії з “подібним ритмом”, частину цих речень можна замінити або поміняти місцями без порушення чи викривлення системи: ми можемо так само сказати “Сонце вбиває монстра” чи “Герой долає темряву”» [308, с. 41].

Усталені метафори не настільки яскраві, як образні, проте вони теж чудово відтворюють когнітивні механізми концептуалізації навколишнього світу. Саме таке бачення усталеної метафори властиве прихильникам когнітивної граматики, на відміну від традиційного риторичного підходу [272, с. 104]. Однією з поширених концептуальних усталених метафор є SUN IS A ROUND OBJECT, яка слугує основою для безлічі інших мовних метафор. Наприклад:

*“I’ll buck him,” he muttered – more to himself and the **brazen ball of sun** than to the mate [371, с. 9].*

*The sun was **a blood-red ball** hovering outside his window, inflaming his eyes as he kept up a lookout for Africa on the horizon [369].*

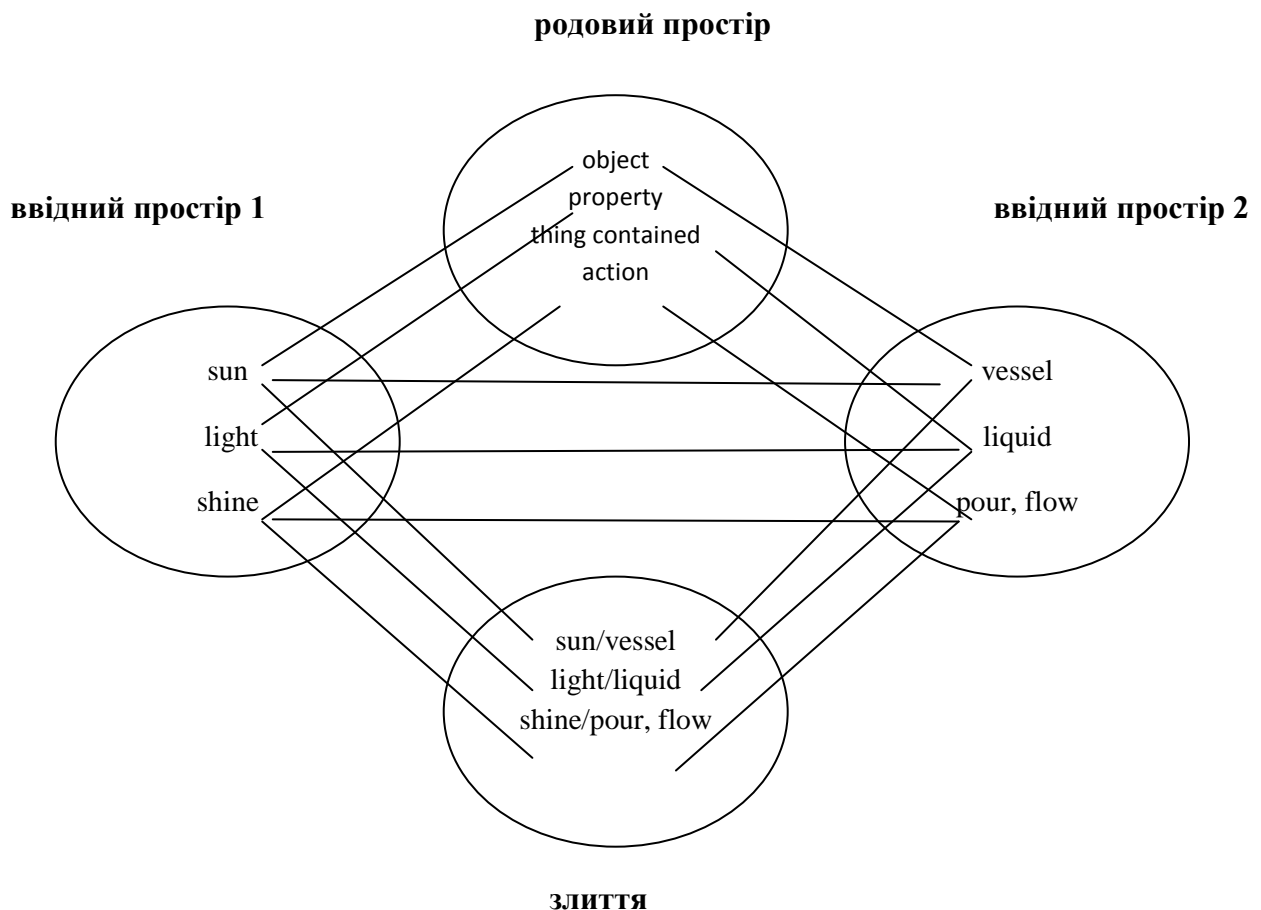
*The sun was **a pewter coin** in a leaden sky [360, с. 1412].*

*The sun suspended above it in the afternoon is **a pink, round dot** in the distant white haze you may stare at and never go blind [369].*

Як бачимо, уподібнення сонця за формою до кулі чи до монети доволі типове. Хоча така метафора не належить до оригінальних, елементи авторського нарративу додають їй образності за допомогою оригінальних

епітетів *brazen*, *blood-red*, *pewter*, проте трапляються й усталені епітети на кшталт *pink*.

Ми виявили ще одну поширену концептуальну метафору, яка, проте, демонструє менші ознаки усталеності: SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID (див. Рис. 2.4). Тут елементи *shine* (1) і *pour, flow* (2) із ввідних просторів співвідносяться з елементом *action* у родовому просторі, а елементи *sun* і *vessel* з елементом *object*. Як уже зазначалося вище, родові ознаки не обов'язково повністю збігаються, тому спостерігаємо: *light* співвідноситься з *property*, а *liquid* з *thing contained*. Схематично цю концептуальну метафору можна зобразити таким чином:

Рис. 2.4 Концептуальна схема метафори

SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID

Ця концептуальна метафора реалізується в художньому дискурсі так:

*While the eyes of the sisters were endeavoring to catch glimpses through the trees, of **the flood of golden glory** which formed a glittering halo around the sun, tinging here and there with ruby streaks, or bordering with narrow edgings of shining yellow /.../ [350, с. 241].*

***The sun** did not rise, it **overflowed** [347, с. 167].*

*The wine is splashing between my legs, **the sun is splashing through the bay window**, and inside my veins there is a bubble and splash of a thousand crazy things that commence to gush out of me now pell-mell [374, с 9].*

***Out came the sun** by noon, for it had been raining here, **and poured a golden flood through their open windows** [352, с. 303].*

Наступні приклади теж ілюструють цю метафору, проте з певними модифікаціями: SUN IS LIQUID, SUN-WARMTH IS LIQUID. Таким чином, метафора вищого порядку утворює семантичну мережу метафор базового рівня, що переконливо довели дослідники Ш. Вілкокс і Ф. П. Вілкокс [285, с. 132].

*She stood before a casement that looked out upon the bay, **a stream of vernal sunshine** fell upon her, and shed a kind of glory round her as it lit up the rich crimson chamber [366, с. 31].*

*But **the sun had got into his blood** [371, с. 23].*

*Here and there creek waters flushed the tracks and **sun filtered through trees** like green glass [347, с. 78].*

*It was his whim, his desire, his expression of self and of **the sun-warmth that poured through him** [371, с. 24].*

Лексичний компонент такої метафори складають дієслова *to overflow*, *to pour (through)*, *to splash*, *to filter through* та іменники *flood*, *stream*, які об'єднує центральна сема «рідина». У всіх зафіксованих нами метафорах іменник *flood* було модифіковано прикметником *golden*, що свідчить про усталену комбінаторику всередині певних метафоричних висловів.

Ще однією концептуальною усталеною метафорою є SUN IS A BURNING OBJECT. Ми виявили такі варіації цієї метафори в художній літературі США:

The sun will bake it out well now, he thought [364, c. 19].

At the beach, as the sun burned off the metallic morning coastal clouds, she and Brian watched Erin veer through the surf while Sinéad dug a shallow grave [358, c. 607].

She berated him then, and for a while the crepuscular birds retreated, but outside the wind had blown the sun out, and it was getting very cold [358, c. 16].

У першому прикладі сонце ототожнюється з піччю. У другому використано прийом генералізації: немає точної вказівки, чим саме автор бачить сонце. Третій приклад позиціонує небесне світило як свічку, яку загасив вітер, отже воно наділене тут функціональною роллю пацієнса (тобто об'єкта дії).

Останні дві концептуальні метафори, що заслуговують на увагу: SUN IS TIME і SUN IS DIRECTION. Вони виникли ще в прадавні часи, коли люди вели відлік часу, спостерігаючи за явищами природи, й визначали напрямок за сонцем та зорями. Вважаємо ці метафори найдавнішими, тобто праметафорами, у яких закодовано перцептивний досвід та примітивні знання прадавніх людей. Проте і в наш час ці метафори доволі широко використовують, лише їхня функція із суто утилітарної трансформувалася в образно-емотивну. Наприклад:

*We said the country should be ours from the place where the water runs up no longer on this stream, to a river **twenty sun's journey** toward the summer [350, c. 53].*

*If any such there be, and he will follow me **from sun to sun**, through the windings of the forest, he shall see enough to teach him that he is a fool /.../ [350, c. 227].*

*It's most seventy years since. You forget **suns and mornings** that long past [347, c. 67].*

*We were driving west **into the sun**; it fell in through the windshield [368, c. 94].*

Перший приклад – фрагмент роману «Останній із могікан» американського письменника XIX ст. Ф. Купера. Ці слова належать одному з

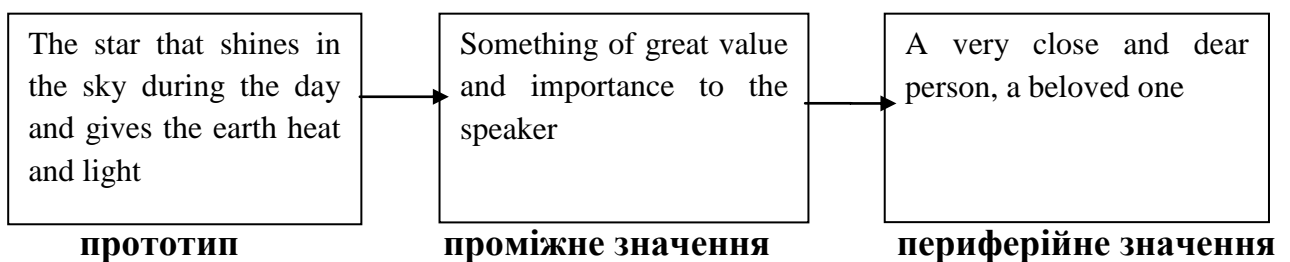

індіанських вождів, тому можна припустити, що концепт SUN – елемент наївної картини світу корінних народів Америки. У цьому прикладі *sun* означає *day*, тобто проміжок часу від сходу до заходу сонця. Другий приклад відтворює мовлення персонажа з тієї ж книги, який, хоча і має європейське походження, перейняв звичаї та спосіб життя індіанців. Вислів *from sun to sun* означає *from morning till evening*, що споріднює його з попереднім прикладом. У наступному фрагменті привертає увагу використання іменника *sun* у множині, що надає метафорі гіперболізованого характеру. Значення іменника те ж саме – *день*.

Останній приклад – уривок із культового роману Д. Керуака «У дорозі», який побачив світ 1957 року. Тут напрямок руху експліковано звичною для сучасної людини вказівкою *west*, поруч із якою вживається метафора *into the sun*.

Розглядаючи метафоричне втілення концепту SUN, неможливо оминати увагою зчеплення понять (*chaining*). Це явище, яке спостерігаємо в радіальній категорії (*radial category*) між різними значеннями (або лексичними концептами), пов'язаними з певним словом. Ланцюговий зв'язок спостерігаємо при появі нових значень, що є проміжними між прототипом (або ідеальним значенням) та периферійними значеннями. Тобто центральні й периферійні значення поєднуються за допомогою проміжних значень. У працях із когнітивної лексичної семантики зазначено, що одним із механізмів, які породжують зчеплення, є метафора [324, с. 15].

Аналіз як дефініцій, так і фактичного мовного матеріалу дав змогу встановити таке зчеплення понять на прикладі концепту SUN (див. Рис. 2.5).

Рис. 2.5 Зразок механізму зчеплення понять в рамках метафоричної репрезентації концепту SUN

Діахронний аналіз американських художніх творів дає можливість проілюструвати це зчеплення за допомогою залучених у ньому метафор.

'No, my little Pearl!' said her mother; 'thou must gather thine own sunshine. I have none to give thee!' [363, с. 154].

I hear him downstairs sometimes making me dinner as I am lounging upstairs reading, and he's whistling some happy Brazilian samba, calling up, 'Darling-would you like another glass of wine?' and I wonder if I am capable of being somebody's sun, somebody's everything [361, с. 332].

Перший уривок ілюструє проміжне значення, а другий – периферійне значення. Варто зазначити, що таке зчеплення понять притаманне не тільки американській лінгвокультурі. Наприклад, російська дослідниця Є. П. Панасова провела асоціативний експеримент, який показав, що асоціація «кохана, значима людина» посідає друге місце серед п'яти основних асоціацій із сонцем [143, с. 18]. Отож, можна говорити про універсальний характер цього зчеплення понять.

У когнітивній семантиці метафора й метонімія є визначальними як принципи структурування семантичної категорії. Метафора стосується проєкції (*mapping*) у різних площинах, у той час як метонімія передбачає зсув у рамках тієї ж самої площини [261, с. 99; 234, с. 142]. Ще й більше того, в основі цих явищ лежать різні концептуальні зв'язки. Як зазначає В. Еванс, метонімія втілює концептуальний зв'язок *X stands for Y*, а метафора – *X understood in terms of Y* [234, с. 142].

У ході нашого дослідження зафіксовано лише дві моделі конвенційної концептуальної метонімії. Перший із них – WHOLE FOR PART [234, с. 143], коли сонце використовують для позначення його променя. Деякі джерела відносять таку метонімію до синекдохи [218, с. 163], проте в цьому питанні ми притримуємося когнітивістського, а не стилістичного погляду. Ще одна метонімія – PRODUCER FOR PRODUCT, коли сонце позначає тепло чи світло. Обидві вказані метонімії простежуємо навіть на рівні словникових дефініцій.

Персоніфікація – близький родич метафори [319, с. 127], термінологічний гіпонім [218, с. 129]. А. Круз зазначає, що персоніфікація виникає тоді, коли події неясної генези або викликані цілим комплексом причин приписуються людиноподібному агенсу [319, с. 127]. Проте у випадку із сонцем усе інакше. Персоніфікацію сонця можна пояснити первісними уявленнями про світ, коли сонце вважалося найголовнішим божеством, символом процвітання й родючості. Можна стверджувати, що таке перенесення значення – певний рудимент, який дійшов до нас із минулого, коли всі сили природи наділялися рисами живих істот. Ми поділяємо думку К. Елм-Арвіус, що персоніфікація породжена антропоцентричністю людського мислення [218, с. 130]. Персоніфікація сонця відбувається за маскулінім типом, про що свідчить використання займенників *he, his, him*, часто з великої літери.

Methinks now this coined sun wears a ruddy face; but see! aye, he enters the sign of storms, the equinox! and but six months before he wheeled out of a former equinox at Aries! [372, с. 795].

When the sun peeped into the girls' room early next morning to promise them a fine day, he saw a comical sight [345, с. 217].

Як бачимо, сонце наділяють усіма атрибутами людини: воно має обличчя, виконує аналогічні дії – входить, зазирає в кімнату тощо. Ми встановили, що персоніфікація сонця в американській літературі тісно пов'язана з часовим періодом. Так, у творах XIX ст. ми знайшли 15 прикладів персоніфікації. Натомість у творах XX–XXI ст. персоніфікація сонця майже відсутня, зареєстровано лише чотири приклади, причому у двох із них персоніфікація поєднується з порівнянням, а в інших двох вона має імпліцитний характер.

The clouds still circled the sky, threatening to invade at any moment, but for now the sun shone bravely in its halo of blue sky [373, с. 60].

Тут на персоніфікацію вказує лише прислівник *bravely*, який традиційно використовують із назвами істот.

Окрім тісного зв'язку з персоніфікацією, метафора дуже близька до порівняння. Деякі вчені називають порівняння експліцитною метафорою [323,

с. 336], існує навіть визначення метафори як «порівняння, стиснутого в єдине слово» [340, с. 250]. Головна відмінність між ними полягає в тому, що в метафорі зв'язки уподібнення чи аналогії прямо не виражені, на відміну від порівняння [319, с. 106]. Порівняння зазвичай містить елементи *like, as if*, а також указівку на те, які саме ознаки слугують основою для порівняння. Порівняння без зазначення відповідної подібності трапляються порівняно нечасто [319, с. 165].

К. Вейльз найпоширенішими з'єднувальними елементами вважає *like, as (...as)*, запозичуючи термін квазі-порівняння для зворотів типу *as if, resembling, suggesting* тощо. Поряд із цим дослідниця зауважує, що метафори набагато динамічніші за порівняння [340, с. 358].

Саме внесення порівняльних слів та зворотів на кшталт *like, as (...as)* може перетворити метафору на порівняння. Проте К. Елм-Арвіус переконливо доводить, що це стосується лише метафоричних складників у формі іменникового словосполучення. Дієслівні ж конструкції вимагають набагато складніших перетворень і кінцевий результат часто виглядає стилістично незграбним або повністю втрачає метафоричність [218, с. 98].

Елементи порівняння (і метафори) визначені А. Річардсом ще в 1936 році [337, с. 352] у рамках порівняльної теорії метафори. Хоча, аналізуючи метафори, ми використовували іншу теорію та цілковито відмінний поняттєвий апарат, вважаємо за доцільне проаналізувати порівняння саме з урахуванням цих трьох компонентів. Такий підхід дає змогу всебічно розкрити експліцитні аналогії, пов'язані з концептом SUN, і визначити його місце в тричленній структурі порівняння. Агент (зіставний компонент), референт (зіставляюваний компонент), основа – традиційні елементи метафори. Слово, яке вживається метафорично, є агентом, його метафоричне значення – референт. Основа втілює подібність чи аналогії, на яких побудована метафора [319, с. 180].

Усього під час аналізу ілюстративного матеріалу ми виявили 47 оригінальних порівнянь. У 20 випадках сонце знаходимо на позиції агента, у 14 випадках – на позиції референта. Основу маніфестують такі прикметники, як

red, afire, distant, cold, bright easy, comfortable та дієслова *to smile, to shift, to glisten, to move, to shine, to blaze to glow*. У 13 випадках концепт SUN виступає не повноцінним смисловим і структурним елементом порівняння, а входить у групу агента або референта, створюючи складний образ. Розглянемо приклади нижче:

*In the morning the dust hung like fog, and **the sun was as red as ripe new blood*** [379, с. 4] (зіставлення: *сонце – кров, основа – червоний*).

*I dropped a tear of real sorrow over this strange old man, who had thus reserved his smile of kindness to his deathbed; **like an evening sun after a gloomy day, just shining out to set in darkness*** [366, с. 75] (зіставлення: *посмішка людини перед смертю – вечірнє сонце перед заходом, основа – сяяти, світити*).

У першому прикладі сонце перебуває на позиції агента, основою для порівняння постає колір. У другому прикладі сонце знаходимо на позиції референта, основа виражена ситуативною подібністю, що, у свою чергу, ґрунтується на метафорі.

Виявлено приклад порівняння, де сонце виступає одночасно і агентом, і референтом, проте модифікується різними атрибутами. Основа для порівняння – семантика дієслова *to blaze (to shine brightly)*.

*Soon **the morning sun was blazing down on that meadow like a summer sun at noon**, burning the water vapor from the morning's rain into mists and burning the mist off into nothing at all* [360, с. 1570].

У наступному порівнянні сонце – елемент групи референта. Тут дітей порівнюють із квітами, які тягнуться до сонця, а ширший контекст дає змогу виокремити метафору *MOTHER IS THE SUN*, оскільки дарує своїм донькам тепло й ласку.

*'Are you satisfied with your experiment, girls, or do you want another week of it?' she asked, as Beth nestled up to her and the rest turned toward her with brightening faces, **as flowers turn toward the sun*** [345, с. 208].

Стилістичний аналіз підібраних фрагментів показав також наявність гіпербол з елементом *sun*. Гіпербола – стилістичний прийом, що полягає в

навмисному перебільшенні задля отримання риторичного ефекту, задля посилення впливу чи привертання уваги [319, с. 80]. Також гіпербола свідчить про підвищену емоційність або пристрасність персонажа художнього твору. З погляду прагматики гіпербола є порушенням максим якості й кількості Г. Грайса, проте вона не покликана ввести читача в оману, який все одно зрозуміє істину. Гіпербола – це гра з фактами та очевидними значеннями [340, с. 190]. Проілюструємо це за допомогою прикладів:

*It is worse; for you cannot sit motionless in the heart of these perils, because the boat is rocking like a cradle, and you are pitched one way and the other, without the slightest warning; and only by a certain self-adjusting buoyancy and simultaneousness of volition and action, can you escape being made a Mazeppa of, and run away with where **the all-seeing sun himself** could never pierce you out [372, с. 525].*

У наведеному фрагменті гіперболізація досягається завдяки композитному прикметнику *all-seeing*. Тут угадуються первісні уявлення про сонце як всевидяче око. Одночасно спостерігається і прийом персоніфікації, про що свідчить зворотний займенник *himself*. Також сонце може виступати й допоміжним елементом гіперболи. Наприклад:

***One he was in ten thousand** in the matter of sun-resistance [371, с. 22].*

Цей приклад взято з роману Д. Лондона «Син сонця». Сама назва твору метафорична, син сонця – людина, яка чудово почувається в спекотному кліматі, чия шкіра не боїться сонячних променів і засмаги. Реалізована за допомогою числівника гіпербола у прикладі вище посилена інверсією.

Якщо говорити про абсолютні величини в межах наукової картини світу, то стає зрозуміло, що значна частина вербалізаторів концепту SUN підпадає під термін «применшення». Справді, якщо науково доведено, що температура поверхні сонця сягає 5700 градусів Цельсія, а ми характеризуємо сонце як тепле чи гаряче, то це яскравий приклад применшення. Проте ми не ототожнюємо його зі стилістичним прийомом применшення, який полягає в применшенні кількості, інтенсивності чи серйозності чогось задля досягнення риторичного

ефекту. Найчастіше це одна з форм іронії, що має на меті привернути увагу до інформації, протилежної поданій [319, с. 186], а не вияв сформованої картини світу ще з тих часів, коли людству були невідомі точні наукові факти.

Концепт SUN в американській художній літературі розкривається і в оригінальних авторських парафразах. Відзначають, що парафраза – це приклад декомпозиції значення, подібно до словникової дефініції, коли значення означуваного втілено низкою інших слів чи словосполучень, що мають ідентичний комунікативний ефект [273, с. 213]. Звичайно, декодувати авторську парафразу відірвано від контексту дуже важко, тому що коло можливих референтів може бути доволі широким. Натомість словникова дефініція зводить багатозначність трактувань до мінімуму.

'Thou sea-mark! thou high and mighty Pilot! thou tellest me truly where I AM – but canst thou cast the least hint where I SHALL be? [372, с. 914]. Цей фрагмент цікавий тим, що поруч із парафразою тут також знаходимо персоніфікацію, прийом апострофи – риторичне звернення до відсутньої особи [345, с. 130] та високу концентрацію архаїчних форм – займенник *thou*, дієслівне закінчення *-est* у другій особі однини.

Образний шар концепту SUN детально представлено в Додатку В, який містить не лише перелік метафор, порівнянь, гіпербол і парафраз, але й такі менш частотні стилістичні фігури, як висхідна градація, применшення, інвертований епітет й антитеза.

Наповнення концепту SUN, його логічні, семантичні й концептуальні зв'язки з іншими концептами, можливі моделі переносу значення дуже детально розкриваються в метафорі та споріднених з нею явищах – метонімії, порівнянні, персоніфікації. Ми визначили найтипівіші концептуальні метафори, у яких залучений концепт SUN: SUN IS PERSON, SUN IS A ROUND OBJECT, SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID, SUN IS A BURNING OBJECT, SUN IS TIME і SUN IS DIRECTION. Ілюстративний матеріал дав змогу простежити можливі варіанти реалізації цих метафор у художній прозі, що повністю підтверджує положення теорії концептуальної метафори.

2.4 Лексико-фразеологічна вербалізація концепту SUN

Статистично проаналізувавши значний корпус матеріалу, можна встановити спектр або кластер сполучуваності певної одиниці (*collocational range or cluster*), тобто розмістити елементи словосполучення в порядку частотності [340, с. 67]. Наведемо приклади словосполучень з елементом *sun*, які згруповані за темою «Погода» в Oxford Advanced American Dictionary:

- *be bathed in/ bask in/ be blessed with/ enjoy bright/ brilliant/ glorious sunshine*
- *the sun shines/ warms something/ beats down (on something)*
- *the sunshine breaks/ streams through something*
- *clouds block out the sun*
- *the sun breaks through the clouds* [332].

Дистрибутивний аналіз дав змогу встановити найтипівіші комбінації з елементом *sun* у сучасній англійській мові. Серед прикметників натрапляємо на *brilliant, bright, golden*. Структури з дієсловами поділяємо на два типи:

VERB+SUN (*block, block out, blot out*) і **SUN+VERB** (*climb, come up, rise*). Серед прийменникових словосполучень знаходимо *in the sun, into the sun, out of the sun* (OАED). Дистрибутивні варіанти, наявні в американській художній літературі, наведено в Додатку А.

Зараз розглянемо композиційні та семантичні особливості ідіом, які деякі автори позначають терміном «фразема» [220, с. 249]. Прототипні ідіоми мають дві основні характеристики: некомпозиційність та синтаксичну застиглість. Некомпозиційність простежуємо в тому, що загальне значення ідіоми не можна передбачити на основі усталених трактувань, що їх елементи ідіоми можуть мати в інших контекстах [319, с. 82]. Саме внаслідок цієї непередбачуваності ідіоми постають частиною граматичних знань мовця [286, с. 46].

Деякі дослідники висувають низку аргументів на доказ композиційності ідіом, хоча й не повною мірою, оскільки певні ідіоми можуть зазнавати трансформацій без утрати значення (дієслова в ідіомах можуть уживатися в різних часах, станах, узгоджуватися з підметом) [242, р. 421]. Продовжуючи цю

думку, Р. Гіббз наводить велику кількість прикладів лексичної гнучкості ідіом, коли заміна дієслова чи іменника не порушує переносного значення [239, с. 709–710].

Також зазначено, що багато ідіом – застигли метафори (*frozen metaphors*), тобто усталені метафори, які закріпилися у вжитку. Семантична застиглість ідіом може варіюватися [319, с. 83]. Ідіоми відзначаються непрозорим значенням й обмеженою граматичною мобільністю. Проте ступінь ідіоматичності, непрозорості й граматичної скрутності може різнитися. Часткові ідіоми складаються з одного слова з прямим значенням і з одного слова з переносним значенням. Не всі ідіоми мають лексичну природу, деякі мають граматичні особливості [340, с. 198].

Усього ми виявили 43 ідіоми з елементом SUN (див. Додаток Б). Основним джерелом ідіом слугували словники, у художньому дискурсі зафіксовано лише незначну кількість таких утворень.

Наприклад:

*Verily **there is nothing new under the sun*** [372, с. 395]. (*under the sun – in some place on earth; used as an intensive*). Наступне речення демонструє варіант цієї ідіоми.

*Then, if the hull go down, there'll be thirty lively fellows all fighting for one coffin, a sight not seen very often **beneath the sun!*** [372, с. 958–959]

*When the Black Man sees one of his own servants, signed and sealed, so shy of owning to the bond as is the Reverend Mr. Dimmesdale, he hath a way of ordering matters so that the mark shall be disclosed, **in open daylight**, to the eyes of all the world!* [363, p. 362]

*What **under the sun** brought you down here on my preserves?* [371, с. 170]

Р. Джекендофф виділяє конструкційну ідіому типу *a N of a man* [261, с. 91]. У класичній стилістиці така ідіома має назву зворотний епітет. Нам трапилося два випадки використання цього ідіоматичного утворення в художній американській літературі:

Big gusts and related clouds and a fierce lion of a sun blew the gaze around, agitating Newport's white clapboard and mown greens, making them unseeable straight on [358, с. 486].

A large red drop of sun lingered on the horizon and then dripped over and was gone, and the sky was brilliant over the spot where it had gone, and a torn cloud, like a bloody rag, hung over the spot of its going [379, с. 32].

Ще одним цікавим утворенням є біноміали (*binomials*) [252, с. 34], тобто сурядні словосполучення екзоцентричного характеру, наприклад: *sun and shade, the sun and the sea, sun and wind, sun and rain (the sun and rain), sun and moon, light and sun*. Як бачимо, у всіх ідіомах, крім однієї, *sun* на першому місці. Інша їхня особливість полягає в тому, що вибір другого елемента семантично обмежений: це має бути назва сил природи (вітер, дощ), природного явища (тінь, світло), іншого небесного тіла (місяць) або ділянки земної поверхні (море). Біноміал *sun and moon* знову демонструє тісний зв'язок цих двох концептуальних просторів, про що вже йшлося в нашій праці. Цікавим також є мультиноміал *sun and wet and dust*.

Розгляд мовного втілення концепту SUN у фразеології потрібно почати зі стислого огляду значимості фразеологічних одиниць для творення мовної картини світу певної спільноти.

Фразеологічний фонд мови як «концентрат» історичної пам'яті народу становить неабиякий інтерес для мовознавців, які впродовж останніх років активно його вивчають. Загальний обсяг зафіксованого в лексиці пізнаного буття переважно збігається в усіх розвинених мовах, хоча лексична конкретизація дійсності – розчленування буття на поняття, що їх виражають слова чи словосполучення, – у різних мовних системах відбувається по-різному. Виникнення мовних реалій та ідіоматики залежить від суспільної необхідності та багатьох екстралінгвістичних чинників [274].

Одним із засобів вербалізації концепту є фразеологізми. Інтерпретуючи фразеологізми, можна розкрити їхній культурно-національний характер. Саме фразеологізми віддзеркалюють народні традиції, історію, етнічні норми,

спостереження над навколишнім світом. У різних за характером фразеологічних дослідженнях ми нерідко натрапляли на зауваження про те, що одиниці фразеологічної системи більшою мірою, ніж одиниці будь-якого іншого структурного підрозділу мови, наділені національним колоритом. Вони є носіями не тільки предметно-логічного значення, у їхній формі відображені, «сфотографовані» характерні риси етнокультурного обличчя народу.

Ряд спостережень і висновків, що виникають унаслідок аналізу широкого кола фразеологізмів, дає змогу говорити про існування фразеологічної традиції. Вона виявляє себе на різних рівнях формальної і значеннєвої структури фразеологічної одиниці: в особливостях мотивування, образності, лексичних компонентів, формально-граматичної структури [2, с. 122].

До розряду компонентів фразеологічних одиниць, що наділені виразними національними рисами, належать власні імена, лексеми-реалії й екзотизми. Найчисленнішим і найрізноманітнішим за внутрішньою структурою своїх одиниць є розряд фразеологізмів, які включають власні імена-оніми. Кількість фразеологізмів, що самі є власними назвами, порівняно невелика: *Sunshine City*, *Sunset State* [328, с. 461].

Оскільки переважна більшість фразеологізмів – одиниці апелювативного типу, то омонімічність як категоріальна властивість омонімічного компонента виявляється тільки у внутрішньофразовому контексті. Переосмислюючись, онім розчиняється в загальному значенні. Проте залишається формальна оболонка імені, що стає однією з найхарактерніших рис плану виразу фразеологічних одиниць [304].

Прислів'я та приказки є «ментальними репрезентаціями, що відбивають потік свідомості через досвід, уявлення, культуру й світосприйняття» [89]. Ми погоджуємося з думкою В. А. Маслової, що «фразеологічні одиниці, відображаючи у своїй семантиці тривалий процес розвитку культури народу, фіксують і передають від покоління до покоління культурні установки та стереотипи, еталони і архетипи» [128, с. 82].

Американське прислів'я *Happy is the bride that the sun shines on* слугує народною прикметою [335, с. 217]. Для американців промені сонця, що світять на молодих під час виходу з церкви, вважаються добрим знаком. Паремія *Make hay while the sun shines* (*Коси коса, поки роса*), що бере своє походження з практики польових робіт, – приклад прислів'я народного походження, бо першоджерело міститься в колективному розумі народу [310, с. 663; 344, с. 202].

У США популярне давнє шотландське прислів'я *On Candlemas Day, if the sun shines clear the shepherd had rather see his wife on the bier* [338, с. 257]. Використання цього прислів'я походить від святкування дня бабака. День бабака – традиційне народне свято в США й Канаді, яке святкують 2 лютого. Вірять, що в цей день потрібно спостерігати за бабаком, який вилазить зі своєї нори. Згідно з повір'ям, якщо день похмурий, бабак не бачить своєї тіні і спокійно залишає свою нірку – зима скоро закінчиться й весна буде рання. Якщо день сонячний, бабак бачить свою тінь і лякається її, ховається назад у нірку – буде ще шість тижнів зими.

В американських фольклорних збірках трапляються народні прикмети, які автори книг називають приказками про погоду, наприклад: *When halo rings the moon or sun, rain's approaching on the run* [309, с. 1026]. В американській фразеологічній системі успіх людини, її високе становище в суспільстві асоціюють зі сходом сонця: *one's sun is rising, to worship the rising sun*, а невдачу – із заходом: *one's sun is setting, to forsake the setting sun* [289, с. 903; 334].

Отже, можна стверджувати, що національна ідіоматика дає широке уявлення про культурні особливості мови. У фразеологізмах стверджено нормативність поведінки, цінності та моральні переконання суспільства. Моральна оцінка поведінки виражається у вигляді емотивно-експресивних компонентів. Отже, фразеологізми є основними культурними орієнтирами, що відображають оцінку й емоційне ставлення носія мови до навколишнього середовища.

2.5 Асоціативний експеримент із вербалізаторами концепту SUN

П'ятий шар концепту за В. А. Масловою – це пов'язані з ним асоціації. Для отримання асоціацій, пов'язаних із концептом SUN в американській лінгвокультурі, ми провели асоціативний експеримент із носіями мови в письмовій формі. Спочатку розглянемо суть і методику проведення такого експерименту.

Вільний асоціативний експеримент найпростіший з усіх асоціативних експериментів, і водночас досить ефективний. Під час проведення асоціативного експерименту реєструється тип реакції, частота однотипних асоціацій, величина латентних періодів (час, що минув між словом-стимулом і відповіддю учасника експерименту, поведінкові та фізіологічні реакції та ін.). За характером цих даних «можна судити про прихований потяг і “афективні комплекси” учасника експерименту, його установки, а також його соціально-біографічні дані (вік, стать, професія, соціальне походження та ін.» [57].

Вважають, що на асоціації, отримані у вільному асоціативному експерименті, впливають два фактори: *лінгвістичний*, тобто певні характеристики самого стимульного слова, і *прагматичний*, тобто вплив особистості випробуваного [55].

У ході вільного асоціативного експерименту його учасник виконує такі дії:

- по-перше, від досліджуваного в умовах експерименту вимагається концентрація уваги, готовність до сприйняття стимулу, тому час реагування залежить і від рівня установки, і від готовності до реакції;
- друга дія – це сприйняття слова-стимулу, яке включає в себе впізнавання і розуміння почутого чи побаченого слова;
- третя дія – самоспостереження: досліджуваний повинен відповісти, які уявлення і думки у нього виникають у відповідь на стимул;
- четверта дія – це формування відповіді.

Як видно з названих дій, асоціативний експеримент вимагає від досліджуваного довільної діяльності. Тільки одна ланка в цьому експерименті не

може бути довільною – виникнення відповідної думки, реакції у свідомості випробуваного [203, с. 108].

На думку мовознавця О. І. Горошко важливими є й умови проведення експерименту:

- 1) важливою є форма проведення, що обирається, – усна, усно-письмова, письмова та спосіб презентації стимульного матеріалу;
- 2) поведінка експериментатора, його індивідуальні характеристики;
- 3) умови, у яких проводиться експеримент (напр., аудиторія, погода та ін.);
- 4) соціальні та психофізичні характеристики осіб, які беруть участь в експерименті, їхній настрій та психологічний стан;
- 5) обробка асоціативного матеріалу, його подальша формалізація та інтерпретація [56].

BAE може проводитись як у груповій, так і в індивідуальній формах. Кожна з них має свої переваги: індивідуальна дає можливість фіксувати час реагування та позбавляє впливу інших осіб на відповіді інформанта. Групова форма проведення BAE економить час дослідника. Ми обрали індивідуальну форму проведення BAE.

Було встановлено, що форма експерименту впливає на характер ядра асоціативного поля. Аналіз результатів дослідження, що його провела К. В. Бочкарьова, показав: усна форма проведення BAE більшою мірою сприяє реакціям парадигматичного (44 %) та тематичного (33 %) типу, а письмова – парадигматичного (47 %) та синтагматичного (47 %) [29, с. 36].

Наш експеримент охопив 50 респондентів зі Сполучених Штатів віком від 24-х до 75 років. Гендерний паритет було дотримано. Більшість респондентів (83%) мають вищу освіту, решта респондентів (17%) – середню спеціальну. За соціальним статусом усі вони належать до середнього класу. За фаховими характеристиками переважають фахівці розумової праці – працівники сфери освіти й медицини, бізнесу, фінансів, технічних розробок.

Лише незначна частина учасників (8%) – представники робітничих спеціальностей.

Проведений нами асоціативний експеримент включав такі етапи:

1) розробка анкети, яка повинна відповідати двом основним критеріям: бути зрозумілою і доступною для сприйняття, а також давати респонденту змогу вказати усі можливі асоціації, пов'язані зі словом-стимулом (див. Додаток Г);

2) підбір респондентів-американців, які або тимчасово працюють в Україні або мешкають в США;

3) власне проведення експерименту, очне і дистанційне;

4) опрацювання отриманих результатів (див. Додаток Д), їх зведення у таблиці, виявлення певних закономірностей, кількісні обрахунки;

5) порівняння результатів асоціативного експерименту з результатами аналізу вербалізаторів концепту SUN у художньому дискурсі, встановлення спільних і відмінних рис, визначення причин розбіжностей.

Нижче подаємо отримані результати.

BAE показав, що переважна більшість отриманих асоціацій є позитивними або нейтральними (95 %). Більша частина учасників експерименту продемонструвала свою наукову картину світу, на відміну від аналогічного експерименту в Росії, де більшість респондентів виявилися носіями наївної свідомості [143, с. 19]. Наукова картина світу представлена в таких асоціаціях, як *star* (20), *planet* (18), *universe* (16), *orbit* (16), *eclipse* (15), *Solar system* (10), *earth* (10), *galaxy* (9), *Mercury* (6), *ray* (6), *energy* (5), *source* (5), *to emit* (5), *to rotate* (4), *to radiate* (4), *solar* (2).

На нашу думку, така деталізована наукова картина світу пояснюється як рівнем освіти, так і доступністю матеріалів на космічну тематику. Крім того, популярна американська культура щороку продукує велику кількість фантастичних фільмів і серіалів, які теж слугують джерелом отримання базових знань про будову всесвіту. Всесвітня мережа Інтернет, тематичні комп'ютерні ігри – усе це також сприяє формуванню наукової картини світу.

Таким чином, проведений асоціативний експеримент спростував поширений стереотип про невігластво значної кількості американців у точних науках. Так, згідно із дослідженням, проведеним у 1999 році, лише 79 % американців правильно відповіли, що земля обертається навколо сонця, а 18 % стверджували протилежне [230]. Натомість, учасники нашого експерименту не дали жодної відповіді, яка б відповідала таким примітивно-наївним уявленням сонце.

Найчисленнішою є група асоціацій за семантичною ознакою «температура / *temperature*» (80 одиниць): *warm, hot, burning, scorching, to cook, to burn, heat*. Усі респонденти розмістили сонце на позитивному полюсі температурної шкали. Егоцентризм американської лінгвокультури виявився в тому, що більшість опитуваних зазначали не фізичні властивості сонця, а власні дії, пов'язані із сонячною погодою. Тобто за сонцем закріпилася стійка асоціація з відпочинком, відпусткою / *leisure, pastime* (65 одиниць). До асоціацій цієї групи належать: *to walk, to rest, to relax, to bask, to sunbathe, to meditate, to surf, gardening, play, dancing, reading, lying in the grass, traveling, to run, summer, garden, ocean*.

За семантичною ознакою «яскравість / *brightness*» асоціацій не дуже багато – 27 одиниць. Найчастіше сонце бачать як *radiant, glowing, bright, brilliant, fiery*. Ще менша кількість асоціацій за кольором – лише сім одиниць, палітра яких обмежена жовтим і золотистим.

Цікавою виявилася група асоціацій, яку можна назвати «вплив сонця на організм людини / *sun's influence on a human body*». Сюди належать і фізичні реакції *to sweat, to squint*, і назви хвороб, які можуть виникати під дією сонця – *cancer*, і вислів, що означає «наносити сонцезахисний засіб» – *wear sunscreen*. Такі асоціації відзначаються різко негативним значенням, проте вони є не чисельними – усього 5 одиниць з усього проаналізованого масиву даних.

Натомість, значна частина відповідей (49 одиниць) перебуває у площині метафор та позначена позитивними конотаціями. Конотація стосується неістинних умовних аспектів значення, таких як експресивні характеристики,

приналежність до певного регістра і т. д. [319, с. 33]. Також зазначено, що конотація та конотативне значення – це всі типи асоціацій, які можуть викликати слова: емотивні, ситуативні тощо, особливо в певних контекстах, окрім базового денотативного чи концептуального значення [340, с. 78]. Ось найпоширеніші з них: *happy (11), inviting (7), inspiring (7), soothing (6), pure (5), powerful (5), forgiving (4), lively (3), healing (2), soft (2), cheerful (2), to smile (2), to rejoice (2)*. 5 % опитуваних асоціюють сонце з життям.

У свідомості американців сонце постає джерелом тепла й світла, саме завдяки йому підтримується життя на планеті Земля. Це демонструють такі відповіді респондентів:

No sun = no life. / Немає сонця = немає життя.

The sun keeps us alive. / Сонце підтримує наше життя.

Як бачимо, відповіді респондентів підтверджують важливість виокремленого нами семантичного компонента [+life].

Решту відповідей становлять поодинокі приклади, які втілюють досвід конкретної людини. Когнітивна лінгвістика демонструє емпіричний погляд на концептуалізацію й значення, зауважуючи, що в основі багатьох наших концептів перебуває досвід – культурний та фізичний. Вважається, що саме щоденний тілесний досвід відіграє провідну роль у формуванні структури нашого концептуального світу [261, с. 92]. Відображенням такого досвіду й виступають асоціації *to clean, to open, flower, window, grass, building, city, plants, cows, hay, baby, song*.

У нашій анкеті ми також виділили дистрибутивні варіанти елемента *sun* на фразовому рівні та ідіоми з цим елементом. Слід зауважити, що у колонці PHRASES більшість респондентів надали мінімально допустиму кількість прикладів – 3 одиниці, а 7 % – лише 2 одиниці, причому жоден із учасників експерименту не навів 4 приклади. Це дає підстави стверджувати про доволі обмежений репертуар висловів із елементом *sun*, якими вільно оперують носії мови – американці. Зрозуміло, що без спеціальних словників це завдання виконати нелегко, тому у колонці PROVERBS/ SAYINGS/ PHRASEOLOGISMS

чимало людей просто навели словосполучення різних синтаксичних моделей, не відзначених ідіоматичним характером. До того ж деякі ідіоми зазнали певних трансформацій, оскільки написані з пам'яті, тому їх наведено тут у зміненому вигляді.

Для кожної мови характерна вибірковість у сполучуваності слів, тому нерідко та сама ситуація в залежності від ключового слова оформляється через різну сполучуваність (цит. за [101]).

Як приклади словосполучень можна навести: *light of the sun, walking in the sunshine (feels good), no sun = no life, you are my sunshine, high moon-sun, the sun is the closest star, the sun keeps us alive, the sun is behind the cloud, the sun rises every morning*. Як бачимо, чимало з цих асоціацій нагадують прості речення з використанням заданого елемента. Також трапляються відповіді, де власне слово *sun* відсутнє, проте учасники експерименту виконали операцію семантичного розширення за типом «сонце = хороша погода»: *What a nice day! Let's get outside! I just want to stay here forever*. Ось кілька прикладів метафоричного переносу: *bright as day, light and life*.

Вище ми вже відзначали вплив масової культури на свідомість американців. Подальше підтвердження цієї тези знаходимо у відповідях респондентів, які часто звертаються до текстів пісень та реплік із фільмів, вказуючи свої асоціації у колонці PHRASES:

the golden orb (a line from a movie) / золоте небесне тіло;

the sun always shines, the sun will come out tomorrow (line from a song) / сонце завжди світить, сонце з'явиться завтра;

sunshine on my shoulders make me happy (line from a song) / сонячне проміння на плечах робить мене щасливим;

when the sun in the morning peeps over the hill (line from a song) / коли сонце вранці зазирає через пагорб;

Sundown, you better take care if I find you've been creeping around my back stair (line from a song) / Захід сонця, краще начувайся, якщо я дізнаюся, що ти підкрадався до моїх сходів.

Фразеологічний компонент експерименту теж вийшов доволі неоднорідний – тут класичні приказки, прописні істини, біблійні псалми, авторські утворення, посилення на елементи масової культури, навіть молодіжний сленг. Класичні приказки й ідіоми представлені сімома одиницями:

The sun never sleeps on the British empire. / Сонце ніколи не спить над Британською імперією.

Red at night sailors delight. Red in the morning sailors warning. (фольклор на тему погоди) / Червоне вночі – на радість морякам. Червоне вранці – морякам для застороги.

There's nothing new under the sun. / Немає нічого нового під сонцем.

Make hay while the sun shines. / Коси коса, поки роса.

Rise and shine! / Зійди та сяй!

When the sun rises, it rises for everyone. (Приказка спірного походження – в різних джерелах вона вказана як китайська, кубинська, латинська) / Коли сонце сходить, воно сходить для всіх.

Також спостерігаємо дещо модифіковані варіанти тих класичних ідіом, які зафіксовані у словниках. На нашу думку, це пояснюється специфікою механізму запам'ятовування, коли акцент робиться на наявних концептуальних зв'язках, з можливістю заміни певних елементів вислову на семантично рівноцінні. Причому такий вислів будуть без проблем розуміти носії тієї ж лінгвокультури, не відчуваючи перешкод у комунікації. Наприклад:

Don't let the sun go down upon your anger (відповідь респондента).

Never let the sun go down on your anger (ідіома, зафіксована в словнику). / Сонце нехай не заходить у вашому гніві.

Також серед ідіом знаходимо прописні істини:

The sun always rises in the east. / Сонце завжди сходить на сході.

Біблійні псалми:

Weeping may endure for the night but with the morning comes laughter. / Бо хвилю триває Він у гніві своїм, все життя у Своїй ласці: буває увечері плач, а радість на ранок!

Авторські утворення:

It's always brightest before the day. / Завжди найяскравіше перед приходом дня.

Put sunscreen on to help protect you from the sun. / Нанесіть сонцезахисний засіб, щоб вберегтися від сонця.

У свідомості американців спостерігається певна розмитість поняттєвих меж, коли йдеться про словосполучення різних типів. Так, тексти пісень респонденти відносили і до простих словосполучень, і до ідіом. Тому фразеологічний компонент містить такі відповіді, як:

Назви пісень:

Good-day Sunshine (Beatles song) / Доброго дня, сонце

Текст пісні Джонні Кеша у стилі кантрі:

You are my sunshine, my only sunshine.

You make me happy when skies are grey.

You`ll never know, dear, how much I love you.

Please don`t take my sunshine away.

Молодіжний сленг репрезентує вислів *sun's out, gun's out*, який у молодіжному середовищі означає бажання похизуватися спортивним тілом, щойно на вулиці стає тепло. Особливо це стосується юнаків, які одягають сорочки з короткими рукавами й шорти саме з цією метою. Цей приклад, до речі, запропонував учасник експерименту чоловічої статі.

На увагу заслуговує один із прикладів у колонці PROVERBS/ SAYINGS/ PHRASEOLOGISMS, який хоч і позбавлений ідіоматичності, проте яскраво демонструє приналежність респондента до американської лінгвокультури. Йдеться про цитату одного із батьків-засновників сучасної американської демократії Бенджаміна Франкліна. Зважаючи на наявність кількох десятків книг із цією цитатою у базі електронних книг Google Books, ми переконані, що вона перетворилася на прецедентний текст, алюзію.

Після того, як делегати Конституційної Конвенції поставили свої підписи під документом, Б. Франклін зізнався, що його увагу привернуло сонце, вирізьблене на спинці крісла Джорджа Вашингтона (див. Рис. 2.6). Видатний політик сказав так:

“I have often and often in the course of this session looked at that sun behind the President without being able to tell whether it was rising or setting; but now at length I have the happiness to know that it is a rising and not a setting sun” [329, с. 85].

**Рис. 2.6 Крісло Джорджа Вашингтона
(The Rising Sun Armchair (George Washington's Chair))**

Як бачимо, тут сонце символізує майбутнє, надію на краще. Важливим моментом є те, що сонце сходить, тобто рух вгору наділений позитивною конотацією. Ця конотація яскраво простежується і в сучасній англійській мові – *an upbeat character, a top student, a rising star, to cheer up* на протипагу *an underdog, a bottom student, to feel down*.

В анкетах нами було зафіксовано ще одну цитату, яка належить Вілмі Рудольф – американській легкоатлетці та олімпійській чемпіонці: “*When the sun is shining, I can do anything; no mountain is too high, no trouble too difficult to overcome*”. Сонце тут постає джерелом енергії та життєдайної сили.

Вищенаведені приклади постають алюзіями, притаманними саме американській лінгвокультурі. Проте серед відповідей була також одна алюзія-інтернаціоналізм *Icarus flew too close to the sun*, витоки якої знаходимо в давньогрецькій міфології.

Незначна кількість ідіом (6%) була запропонована респондентами на основі метафоричних переносів значення. Наприклад:

sun → **morning** → **early**: *The early bird catches the worm* та модифікований варіант цієї приказки *The early bird gets the worm; Early to bed – early to rise*.

sun → **no sun** → **rain**: *Rain, rain go away* (дитяча пісенька).

Результати асоціативного експерименту продемонстрували численні потенціали значення елемента *sun*. Вивчення потенціалів значення тривалий час відбувалося лише в рамках шведської лінгвістичної школи. Основним постулатом цього напрямку є такий: усі мовні форми концепційного характеру (морфеми, слова, ідіоми, висловлення, тощо) пов’язані з потенціалами значення (*meaning potentials*) [217, с. 1]. Потенціал значення розуміють як пам’ять людини, пов’язану з попереднім ужитком певної форми, а також як сукупність усієї інформації про цю форму. Семантична частина такої інформації охоплює й енциклопедичну, і лексичну інформацію. Під час використання мовна форма активує свій потенціал значення, причому позаконтекстуальне значення форми розглядають як потенціал активації. Дійсне ж значення форми визначають за допомогою когнітивних операцій, функція яких полягає в досягненні сумісності між потенціалом значення певної форми, потенціалом значення інших форм й екстралінгвістичним контекстом [217, с. 2].

Як бачимо, асоціативний експеримент – дієвий інструмент для виявлення наповнення концепту SUN в американській лінгвокультурі. Отримані результати дали змогу розширити приєднану частину концепту і його

периферію. Відповіді респондентів засвідчили, що американці дотримуються наукової картини світу під час формування особистої концептосфери. У переважній більшості випадків (99,5 %) сонце наділене позитивними конотаціями. Найбільшу кількість асоціацій можна віднести до двох груп – «температура / temperature» й «дозвілля / leisure».

Висновки до розділу 2

Аналіз п'яти шарів концепту SUN проходив із залученням як лексикографічних джерел, так і художньої прози США. Перший шар – словникова дефініція концепту (ядро). Ми встановили 11 семантичних компонентів, що складають поняття *sun*. Три з цих компонентів прототипні: [+body], [+light], [+heat]. Решта вісім компонентів – додаткові: [+ground], [+energy], [+far], [+big], [+heavy], [+substance], [+space], [+life].

Другий шар складає етимологія концепту. Етимологію слова *sun* виводять з індоєвропейського кореня зі значенням «світити, сяяти». Визначення в галузевих словниках (третій шар концепту) допомогли чітко розмежувати прототипні й додаткові семантичні компоненти.

Лексична одиниця *sun* є полісемантичною. Кількість поданих значень варіюється в різних словниках. Найбільша кількість значень (дев'ять) була виявлена в Webster's Third New International Dictionary, і саме вони стали матеріалом семантичного аналізу для виявлення механізмів семантичного розширення значення.

Встановлено, що розширення прототипного значення лексеми *sun* відбувалося із залученням усіх чотирьох когнітивних процесів: генералізації, конкретизації, метафоризації й метонімізації.

Після появи кожного нового значення відбувається його вкорінення в концептосфері. У діахронному аспекті вкорінення тісно пов'язане зі стратифікацією словникового складу, зворотний процес – перехід слова у

страту архаїчної чи поетичної лексики, тобто втрата ним своїх позицій як загальноживаного елемента лексикону.

Словотвірна парадигма іменника *sun* не є широкою з погляду деривації, проте демонструє ознаки високої продуктивності, коли йдеться про основокладання. Коренева морфема *sun* може поєднуватися із суфіксами для утворення як однесуфіксних, так і двосуфіксних лексичних одиниць. Суфікси *-y* та *-less* додаються для утворення прикметників, суфікс *-ness* – для утворення іменників, суфікси *-ward (wards)* і *-wise* – для утворення прислівників. Ще один дериваційний елемент, що поєднується із *sun* – комбінаційна форма *-like*. Двосуфіксні прислівники мають суфікс *-ly*, двосуфіксні іменники – суфікс *-ness*.

За показниками продуктивності перше місце посідає модель N+N, друге місце – модель N_{comp}+N, третє – модель N+V_{en}. Також виявлено синтетичні композити *sunbather*, *sundowner*, *sunspotted*, *sunspottedness*, один приклад конверсії *to sun* (може виступати як зворотнє дієслово), що базується на зміні синтактики, та один акронім *SPF*.

Четвертий шар концепту досліджено у двох площинах: концептуальній і мовній (ідіоматичній). Аналіз метафоричних зв'язків у площині концепту SUN дало змогу встановити низку когнітивних метафор із графічним зображенням злиття концептуальних ознак. Такими метафорами є: SUN IS PERSON, SUN IS A ROUND OBJECT, SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID, SUN IS A BURNING OBJECT, SUN IS TIME і SUN IS DIRECTION.

Концепт SUN демонструє явище зчеплення понять, коли центральні й периферійні смисли поєднуються за допомогою проміжних. Одним із механізмів, які породжують зчеплення, є метафора. Метафоричне підґрунтя мають також персоніфікація й порівняння. Сонце наділяли всіма атрибутами людини, персоніфікація відбувається за маскуліним типом, на що вказують особові займенники. Ми виявили, що персоніфікація сонця в американській

літературі тісно пов'язана з часовим періодом і поступово, починаючи з XIX ст., втратила свою актуальність.

Визначення індивідуального сприйняття концепту (5-й шар) відбулося за допомогою вільного асоціативного експерименту. Встановлено, що американці дотримуються наукової картини світу під час формування особистої концептосфери. У переважній більшості випадків сонце наділене позитивними конотаціями. Найбільшу кількість асоціацій можна віднести до двох груп – «температура / temperature» й «дозвілля / leisure».

Основні результати, отримані в другому розділі, висвітлено в таких публікаціях автора : [274, С. 23–33].

РОЗДІЛ 3
ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ SUN
В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ХІХ–ХХІ СТОЛІТЬ
І РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Мовна репрезентація концепту SUN в американських міфах

Невід’ємною складовою національного буття є духовна культура етнічної спільноти, значну частину якої займають раціональні та ірраціональні уявлення про навколишній світ, його концептуалізація та сприйняття. Кожен етнос самовизначається крізь власну історію, котра, досить часто втаємничена саме у міфах. М. Еліаде стверджував, що міф – це сакральна історія соціуму, його вірування, упередження та переконання.

На сучасному етапі розвитку наукової думки ставлення до міфу та його трактування суттєво змінилися. Міф має символічний характер, адже завдяки тому, що він складається з нескінченних та безсмертних живих істот, найлегше піддається символічній обробці, але будь-який міф є символом лише тому, що він представляє загальну ідею у вигляді живої істоти, а жива істота завжди безкінечна у своїх можливостях. Символи – це універсальні засоби вираження наших уявлень про світ [120, с. 76]. Існує багато підтверджень того, що міфологічна традиція має глибоко символічний характер. Значна кількість символів, властивих певному культурному надбанню та відомих у всьому світі, своїм корінням сягають глибоко в міфологічний світ.

Завдяки своїй символічності міф – зручна мова для опису вічних моделей індивідуальної й суспільної поведінки, загальних законів соціального та природного космосу. Міф дає змогу вийти за соціально-історичні та просторово-часові межі задля виявлення «загальнолюдського» змісту та встановити глибинні структури національної міфологічної картини світу, що, у свою чергу, дає можливість окреслити первинну структуру базових національних концептів [297, с. 634].

Дослідження в межах міфологічної картини світу проводять з огляду на специфіку етнічної свідомості мовців, а також з урахуванням національних традицій, обрядів, вірувань та міфології. Відомо, що словесна символіка будь-якого народу виступає важливим чинником творення національно-культурної картини світу, а через глибоке знання системи національних символів ми можемо усвідомити не тільки картину світу, спосіб мислення давніх пращурів, а й їхні естетичні й моральні ідеали та цінності. Чимало матеріалів, пов'язаних з аналізом та тлумаченням символів і міфів, знаходимо в науковому доробку таких науковців, як О. О. Потебня [156], О. Ф. Лосев [118], С. С. Аверинцев [287], Х. Е. Керлот [308].

Міфи певного етносу всеосяжні, проте є чимало вдалих спроб охопити тлумаченнями енциклопедичного типу цілісні міфи, а не лише міфи окремого етносу [37] або кількох етносів, поєднаних століттями спільної історії чи близьких територіально [302]. Такими, наприклад, є енциклопедичний словник «Мифы народов мира» [298] або Біблійні енциклопедичні словники [299].

Міфологія Сполучених Штатів Америки має особливий характер, зважаючи на історичні передумови її виникнення. З одного боку, це давні міфи індіанських племен, які населяли цю територію задовго до її відкриття європейцями, з іншого – це міфи та легенди народів, що творили сучасні Сполучені Штати – «горнило» етносів та культур. Ці міфи з'явилися в країнах їхнього походження й привезені на новий континент як частина національної свідомості. Зрештою, це власне американські міфи, які всотали в себе різноманітні впливи і які є віддзеркаленням реалій життя цієї порівняно молодій країні. Відповідно, міфологія Сполучених Штатів також молода, на відміну від міфів стародавніх цивілізацій, античного світу та європейської міфології дохристиянського періоду. Наукові відкриття й технічний прогрес неминуче відобразилися на формуванні міфів [237]. Саме цим пояснюється їх прагматизм та зміщення акценту з надприродного й божественного в навколишньому світі до особистісних характеристик людини, часто реальної історичної постаті, що набуває рис міфологічного героя.

Вважаємо, що для всебічного аналізу концепту SUN у міфах Сполучених Штатів необхідно розглянути не лише суто американські міфи, а й їхні витoki – давньогрецьку міфологію, міфи й легенди кельтських та германських племен, фольклор Англії, Шотландії, Уельсу та Ірландії. Не можна оминати увагою й міфи корінного населення Північної Америки. Усі міфи й легенди про сонце наділені спільною рисою – сонце неминуче отримує перемогу над своїми ворогами, демонами ночі, зими й бурі. Проте й саме сонце може бути вразливим, його можуть полонити, воно може заснути під дією чарів, і тоді на землі настає зима [237].

У міфах Давньої Греції є два боги сонця – Аполлон і Геліос. Перший постає ще й покровителем мистецтв і богом війни, а також еталоном чоловічої краси. Геліос зображений радше в образі трудівника, вогняна колісниця якого перетинає небосхил зі сходу на захід. Тут спостерігаємо метафоричне перенесення «сонце → вогонь», основою для якого слугують такі семантичні ознаки, як температура і яскравість.

Не завжди греки вбачали в сонці лише красу й тепло, вони чудово усвідомлювали й нищівну сторону його природи. Показовими з цього погляду є два міфи – про Фаетона та про Дедала й Ікара. Значимість цих міфів для сучасного англомовного світу засвідчує згадка про них у «Словнику алюзій» [320, с.11], алюзії на ці міфи у творах відомих письменників та продуктах масової культури. На увагу заслуговує також теза про сонячного героя (Одісей, Геракл, Персей, Едіп, Белерофонт), який перемагає сили зла й демонів ночі, проте підвладний немочі, смерті, хибним судженням.

Кельтська міфологія має кількох сонячних богів. Перший із них, Аед (*Aed*), бог сонця, грому й блискавки, у пантеоні божеств посідав чільне місце, подібно до Зевса. Аед у перекладі з ірландської означає «вогонь». Згадується також бог сонця Аед мак Айнін (*Aed mac Ainninne*), який мандрував до різних озер Ірландії, накладав на них закляття й вони висихали [377, с. 13].

Богиня Айне з'явилася в міфах за часів поклоніння сонцю. Вона належить до більш давнього пантеону богів, які мандрували небесами. Ім'я Айне

асоціюється з такими значеннями, як «яскравий», «тепло» та «швидкість». Із поклонінням сонцю також пов'язана ірландська легенда про воїна Балора, який мав одне око посередині чола, а інше на потилиці. Це друге око було наділене вбивчою силою, оскільки могло виділяти промені й отруйні барвники (*beams and dyes of venom*) [377, с. 18].

Галли теж мали свого бога сонця на ім'я Лаг (*Lug*). Він також був богом розуму й світла [377, р. 89], володів чарівним мечем [384]. В Ірландії він був відомий як Лаф (*Lugh*), а в Уельсі як Лей (*Llew*) [384]. Зазначається, що в кельтському світі боги сонця зображувалися або у вигляді войовничого вершника, або асоціювалися з диском, сонячним зубчатим колесом, іноді навіть зі свастикою [384].

В ірландських легендах схід сонця знаменував різку зміну ситуації, звільнення від чарів або дивовижне переміщення в просторі, що демонструють такі приклади.

1. *They fought all night, and in the morning when the sun came in the window «a black mist” entered their heads and they passed out* [377, с. 60].

When they awoke the house and all its inmates had vanished.

2. *Next day when the sun rose the Fianna found themselves back at Sliab Luachra with the smith's weapons* [377, с. 61].

Також сонце трапляється в давніх ірландських заборонних приписах, порушення яких часто каралося смертю, наприклад: *the sun should not rise upon him on his bed at Tara* [377, с. 68]. Є також вислів *under the sun* – на цій землі:

It is the most delightful country to be found,

Of greatest repute under the sun

Trees drooping with fruit and blossom

And foliage growing on the tops of boughs [377, с. 122].

Легенда про кельтського вождя Сьюїбна Гейлта (*Suibne Geilt*), який утратив здоровий глузд і блукав по країні, так описує його безрадісне життя:

Cold, icy wind,

Faint shadow of a feeble sun,

Shelter of a single tree,

On the summit of a table land [377, с. 140].

Через прийом применшення, реалізований прикметниками *faint, feeble* та іменником *shadow*, очевидною стає позитивна конотація, якою наділяється сонце. Його відсутність прирівнюється до випробувань долі, страждання, печалі.

У багатьох культурах поширене вірування, що померлі відходять на захід, за горизонт, як і сонце, що сідає. Проте на увагу заслуговує факт відсутності вагомих доказів того, що таке вірування було поширене в Ірландії [315, с. 1404]. Тобто кельтській культурі не притаманна тема сонця і смерті. На противагу цьому, згідно з англосаксонськими уявленнями, сонце набуває червоного кольору, тому що воно дивиться на пекло: *Thell me, why is the sun red at even? I tell thee, because she looketh on hell* [237].

Так само, як у давньогрецьких міфах, в англійському фольклорі трапляється типаж сонячного героя, до якого відносять короля Артура [315, с. 1670]. У збірці валлійських легенд та народних оповідок узагалі немає будь-яких згадок про сонце [367].

У літературі можна натрапити на різні думки щодо впливу фольклору індіанців на фольклор емігрантів із Європи. Наприклад, С. Броннер зазначає, що європейці переважно не запозичували та не адаптували легенди корінних американців, за винятком легенд-топонімів [313, с. 690]. Ф. де Керо у своїй антології пояснює це тим, що для більшості некорінних американців такі легенди складні для розуміння через розбіжності у світобаченні. Поруч із тим він наголошує на повноті та точності відтворення легенд корінних американців, а також наявності великої кількості матеріалів на цю тему, як наукових публікацій, так і власне літературних текстів. Проте слід зауважити, що ці тексти не підпадають під категорії, якими традиційно послуговуються фольклористи – міф, легенда, народна казка, байка, тому що дуже часто межі між ними розмиті [349, с. 21].

На нашу думку, попри такі суперечливі думки щодо ролі міфів індіанських племен у формуванні новітньої європейської міфології на американському континенті [349; 313], не викликає сумнівів той факт, що вони були відомі європейцям ще з колоніальних часів, а класики американської літератури часто зверталися до цього матеріалу, пропонуючи свою творчу інтерпретацію («Пісня про Гайавату» Г. Лонгфелло).

У «Міфах первісної Америки» Д. Кертіна представлено один із найцікавіших міфів про створення сонця, так званий солярний міф. У нашому дослідженні ми детально розглянемо цей міф, оскільки його вважають одним із найкращих переказів про сонце.

Міф розповідає про спроби злого, кровожерливого старого на ім'я Сас (*Sas* на мові індіанців вінту означає «сонце») убити свого зятя, Тулчухерріса (*Tulchuherris*). Після багатьох невдалих спроб здійснити свій злочинний задум, він запропонував змагання в згинанні сосен: старий був упевнений, що, змусивши свого зятя залізти на верхівку високого дерева, він зможе пригнути сосну низько до землі і, відпустивши її, раптово закинути свого ворога на небо й тим самим знищити його. У Тулчухерріса, однак, був захований у волоссі мудрий захисник – маленький дух на ім'я Вінішуйат (*Winishuyat*), який попередив його про небезпеку й допоміг зробити так, щоб підступний задум тестя обернувся проти нього самого [140, с. 15].

Основний зміст міфу полягає не в поєдинку між Сасом і Тулчухеррісом, а в тому, що завдяки Тулчухеррісу з'явилися такі небесні світила, як Сонце та Місяць: *My father-in-law, you are split. You are two. The larger part of you will be Sas (the Sun), the smaller part Chanah (the Moon), the white one, and this division is what you have needed for a long time, but no one had the strength to divide you. You are in a good state now. You, Chanah, will grow old quickly and die, then you will come to life, and be young again. You will be always like that in this world. Sas, you will travel west all the time, travel every day without missing a day. You will travel day after day without resting. You will see all things in the world, as they live and die... [140].*

Наведений вище міф свідчить про високий рівень символічності його основних образів і вказує на те, що розуміння образу Сонця як небесного світила збігаються з реальним баченням та усвідомленням його як невіддільної частини навколишнього середовища. Щодо особливих характеристик небесного світила, то із зазначених прикладів бачимо, що Сонце – це жива істота чоловічого роду, наділена певними зовнішніми ознаками: голова, пов'язана лисячою шкурою, яка робить його видимим на світанку, а також яскраві червоні щоки. Сонце весь час мандрує: день за днем, без сну. Його всі бачать, і воно всіх бачить, але воно завжди самотнє, і ніхто і ніколи не зможе подорожувати з ним.

Промовистим є також міф про Мінливу Жінку племен навахо та апачі, які мешкали на південному заході Сполучених Штатів. Мінлива Жінка – найголовніше божество, яке вшановували ці племена. У цій легенді сонце теж персоніфіковане й показане спочатку як джерело життя, а потім як чоловік, котрий намагається завоювати жінку.

Sometime after the ceremony, which is called a Kinaalda to this day, Changing Woman grew lonely and wandered off. She lay down on a flat rock near a waterfall with her long feet facing east, and she felt the warmth of the sun come over her and fill her being. In time, she gave birth to twin boys, who would come to be known as Monster Slayer and Child Born of Water.

Як бачимо, міф підкреслює одну з ключових характеристик сонця – його температуру (тепло), прирівнюючи її до чоловічого начала, необхідного для зародження життя. Наступний фрагмент не лише зображує сонце в образі чоловіка, а й підкреслює дуалізм, який є основою світу «жінка» – «чоловік» / «земля» – «небо».

“What use is male without female? What use is female without male? What use are we two without each other?” /.../

“You are of the sky, and I am of the earth. You are constant in your brightness, but I must change with seasons”. And she said: “Remember, as different as we are, you and I, we are of one spirit. As dissimilar as we are, you and I, we are of equal

worth. As unlike as you and I are, there must always be solidarity between the two of us.”

Цікавим видається той факт, що, незважаючи на особливості перекладеного тексту, серед вербалізаторів концепту SUN знаходимо лексичні одиниці *warmth*, *brightness*, які так само є вербалізаторами цього концепту і для носіїв англійської мови, що свідчить про певні універсальні елементи у двох абсолютно несхожих мовних картинах світу. Вважаємо, що такі універсальні елементи притаманні основоположним, базовим концептам, які закріплені у свідомості носіїв різних лінгвокультур.

Міф про творення землі в індіанців племені черокі виділяється тим, що сонце показане там в образі жінки. На нашу думку, це може бути проявом матриархальних рис цього племені.

Still, the earth-island was muddy and too soft, so Buzzard was sent down to locate a dry spot. Finally he came to a place where the mud was drying out, and with great flappings of his wings he created mountains and valleys. When the land was ready, the other animals migrated down from beyond the rainbow and were dismayed to find that their new home was dark. So they decided to pull Sister Sun down from the vault of the sky and showed her the path she should follow each day.

Напі (*Napi*), втілення сонця з легенд племені Блекфут, постає з одного боку як творець світу, а з іншого – як бешкетник (*trickster*) [309, с. 699].

Тепер розглянемо американські міфи й легенди, які виникли після прибуття європейців. Як зазначають Д. Лімінг і Д. Пейдж, автори «Антології міфів, легенд і народних оповідок Америки», американський герой європейського походження постав із досвіду європейських авантюристів, першовідкривачів, пілігримів, жителів фронтиру й поселенців, які приїхали в Новий Світ. Спостерігаються також патріотичні герої, які з'явилися під час революції та інших визначних подій в американській історії, герої з робітничого класу, які розбудовували інфраструктуру нової нації, герої-одинаки, які в легендах утілювали американські ідеали, такі як яскравий індивідуалізм та «свобода і справедливість для всіх» [309].

Одним із відомих американських фольклорних персонажів є Джоні Яблунове Зерня (*Johnny Appleseed*), змальований із реальної історичної особи – Джона Чепмена, мандрівного садівника й проповідника. У цій легенді сонце прирівнюється до Божого дару: *“Oh, the Lord is good to me, and so I thank the Lord, for giving me the things I need: The sun, and the rain, and the apple seeds; the Lord is good to me! Amen.”* [309, с. 45].

На згадку про сонце натрапляємо в легендах про Пола Баньєна (*Paul Bunyan*). Те, що вирізняє цього персонажа серед інших героїв фронтиру, – це відсутність реального прототипу. Також перша згадка про нього була зафіксована порівняно нещодавно, у 1910 році, в одній із газет Детройта. Гігантський лісоруб заввишки із секвою та наділений надзвичайною силою нагадує Геракла з давньогрецьких міфів. У легенді про Пола Баньєна сонце слугує мірилом гіперболізованої сили головного героя, адже йому вдалося підстрибнути так високо, що він досягнув сонця, відламав від нього шматочок і приніс на землю.

It was Paul Bunya coming back. He carries something glittering in his hands, a lump about the size of Mount Shasta. It glowed red-hot, emitting a light so bright that the government men would have gone blind had they not worn dark glasses.

Як бачимо, ця легенда – яскравий приклад антропоцентричності сучасної американської культури: людина не схиляється перед силами природи, а навпаки – підкорює їх. Сонце тут постає не як грізна нестримна сила, а як один зі способів вияву сили головного героя.

“I jumped putry high, I reckon,” said Paul, “high ‘nuff to break off this piece outa the sun. Seems to be what you fellers want. I better cool her off.”

Ole Paul went over to the river and swallowed up about ten miles of it, holding most of the water in his puffed-out cheeks. He went to the crater that had the chunk of sun in it and squirted the water all over it, enough to turn the crater into a huge lake. The heat of the piece of the sun was so great it made the lake boil [353].

Одним із лейтмотивів цієї легенди є також протистояння простої людини і влади. Урядовці прагнули використати частинку сонця як зброю, проте Пол вирішує інакше:

When he was done thinking, he told the government men, "Sorry, folks, but I ain't a-going to do it."

"Why not?" they asked.

"I brung this thing down to earth to do some good, to heat up the homes of folks too poor to pay for coal, not to kill" [353].

Увагу привертає також дещо зневажливе ставлення героя до сонця, яке простежується в номінації *this thing*, що характерна для другорядних предметів, назва яких легко забувається. Таким чином, сучасна американська легенда позиціонує людину як володаря не лише нашої планети, а й всесвіту. При цьому будь-який пересічний американець може ототожнити себе з цим персонажем, мова якого має підкреслено знижений реєстр (особливості вимови, розмовна лексика, невідповідність усталеним нормам граматики). Пол постає гіперболізованим героєм (*bigger-than-life hero*), а роль сонця, навпаки, применшується.

Американський фольклор узагалі тяжіє до перебільшення, що породило окремий жанр під назвою «грандіозна оповідь» (*tall tale*) [309]. Колонізація Заходу, що відбувалася в США особливо інтенсивно у другій половині XIX ст., сприяла розвитку на основі *tall tale (tall talk)* ще одного мовного різновиду – *booster talk* із його гіперболізованою прагматикою [38, с. 22]. Відбувається відхід від образу сонячного героя. На зміну йому приходить пересічний американець, героїзм якого в щоденній праці й досягненні своїх цілей. Увійшовши до складу соціальних різновидів усної мови як один із її реєстрів ще за часів колонізації Заходу, *booster talk* продовжує забарвлювати спілкування багатьох представників середнього класу США [38, с. 23].

В іншій легенді про лісоруба сонце виступає як вправний помічник.

/.../ he discovered that owing to the great extensibility of the traces, they had stretched the whole distance, without breaking or moving the load an inch. Throwing

down his axe, he went to his beast, and removing the harness from her, threw the breast plate over a post that stood near the door, And went to bed. Upon rising the next morning, he found the heat of the morning sun had so operated on the contractability of the traces, as to bring his wood up to the door, ready fir hewing and splitting [349, с. 181].

У невеликій оповіді на цю ж тему сонце позначає частину доби. Таке значення виникло внаслідок метафоричного переносу й зараз представлене в словниках як архаїчний відповідник сучасного *from sunrise to sunset*.

That was hard work. Men worked fifteen to sixteen hours a day in the bark woods – from sun to sun was the rule [349, с. 128].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що американська міфологія значно відрізняється від класичних давньогрецьких та дохристиянських кельтських міфів. Вона переконливо показує трансформацію світогляду творців міфів: Сонце = могутнє божество, яке завжди перемагає, → сонце = бог, якого може вбити герой, → сонце = небесне світило, яке людина використовує для своїх потреб і цілей. Мовна репрезентація концепту SUN відбувається як шляхом прямої номінації *sun*, непрямой номінації *this thing*, так і за допомогою вербалізаторів: іменників *brightness, chunk, heat, light, lump, warmth*, прикметників *bright, glittering, red-hot*, дієслів *to boil, to emit, to glow*.

3.2. Символьний складник концепту SUN в американській лінгвокультурі

Найбільш яскравим і найменш осмисленим, попри існування великої кількості визначень та інтерпретацій, є центральне поняття, пов'язане з вивченням мови символів.

Як зауважує Д. Купер, символіка – це інструмент пізнання, а також прадавній фундаментальний спосіб вираження реальності, здатний розкрити її різні аспекти, недоступні для інших засобів, завдяки чому символізм може привести до прямого осмислення реальності.

Символ – це не лише еквівалент чогось, він містить у собі великі можливості та дає змогу сприйняти фундаментальний зв'язок різних форм і виявів будь-якого феномену. Символіка лежить в основі людського розуму, тому жодним чином не можна її ігнорувати [296, с. 5–7]. Спроби визначити символ корелюють з уявленнями про аксіоми мовної сигніфікації О. Ф. Лосева [118, с. 89], відповідно до яких мовноконцептуальна система етносу виникає внаслідок мінімум подвійного викривлення дійсності, у зв'язку з чим з'являється знакова система, яка слугує для орієнтації людини як представника етносу у світі і є досить умовним конструктом.

З іншого боку, символ виступає знаковою фіксацією міфу, тобто символ репрезентує міфічне, проте виходить за часові рамки. «Усяка символізація – а вся наука і все мистецтво є символізацією – це спроба втекти від часу. Усі символи узагальнюють, викликають відсутнє, служать інструментами, дозволяють нам контролювати наші пересування річкою часу, і тому вони є спробами контролювати час. Але якщо наука намагається бути істиною про події у всі часи, то мистецтво прагне бути подією у всі часи» [210, с. 223]. Більш того, оскільки міф організований за осями синтагматики й парадигматики, то символічне значення як провідне серед міфопоетичних резонує за обома осями та породжує синтагмо-парадигматично організовані ряди символів, які унаочнюють, опредмечують міф і репрезентують його конкретними образами. При такому підході символи є смислоформами образно-предметної маніфестації міфу [170].

Серед важливих реферативних праць – словники символів [296], присвячені опису не всього міфу, а лише його важливих фрагментів. Вони належать переважно до словників енциклопедичного типу, тобто словників-довідників, у яких пояснюються не слова, а предмети, особи, явища, поняття міфічного світу. Головна їхня мета – описати зовнішній вигляд предмета, створіння чи явища, особливості їхньої поведінки, історію виникнення, ціннісно-обрядове навантаження.

Розглянемо сонце спочатку як загальнолюдський і філософський символ, а потім перейдемо до його трактування як національного американського символу на прикладі культурних артефактів та художніх творів. Вважаємо, що без розгляду витоків сонячного символізму у світовій культурі, аналіз символу сонця в американській лінгвокультурі буде неповним.

Витоки сонячної символіки сягають прадавніх людських спільнот, адже сонячна культура, нарівні з місячною, була поширеною на одному з ранніх етапів розвитку людства [308, с. 17]. Х. Е. Керлот переконливо доводить, що в основі усього символізму покладено аналогію. Аналогія як процес, що об'єднує та впорядковує, постійно з'являється в мистецтві, міфології й поезії. Вона завжди свідчить про присутність містичної сили, про потребу об'єднати те, що було розділене.

Науковець аналізує паралельні вислови «Сонце сяє золотим блиском / *The sun shines with golden brilliance*» і «Золото сяє золотим блиском / *Gold shines with golden brilliance*». Спільний предикат дає змогу не лише поміняти частини місцями, а й поставити між підметами знак рівності. Звідси випливає неспростовний висновок: «Сонце – в тій мірі, у якій його блиск є золотим – є золотом / *The sun – in so far as its brilliance is golden – is gold*». Ця рівність зумовлюється не внутрішніми характеристиками компонентів, а значимістю їхніх позицій, оскільки зв'язок між ними полягає суто в динамічній або, інакше кажучи, символічній позиції предметів. Автор називає цю рівність «принципом достатньої ідентичності» і вважає її основою символізму [308, с. 41].

У XIX ст. міфологія та символізм опинилися в центрі уваги передусім у зв'язку з проблемою інтерпретації. М. Мюллер виводив більшість міфів із сонячних проявів, зокрема Світанок, що символізує перемогу над Темрявою [308, с. 42].

У теогонії сонце уособлює найвищий прояв героїзму. Звідси й сонячні герої, які згадувалися вище. Часто Сонце постає рідним сином і прямим спадкоємцем бога небес і, як було підмічено, успадковує одну з найбільш значущих рис цього божества – воно все бачить, тобто все знає. Сонце

асоціюється з героєм, на відміну від батька, який асоціюється з небом. Хоча іноді вони обоє (сонце і небо) ототожнюються. Відповідно, зброя неба – це сітка (сузір'я) або сила зв'язування, а герой озброєний мечем (який символічно пов'язаний із вогнем) [308, с. 302].

Ще з часів Стародавнього Єгипту в примітивній астробіологічній свідомості існував нерозривний зв'язок між Сонцем і Місяцем, ідентичний до зв'язку землі й неба. Уся «пристрасть» сонця, з його героїчним та нестримним характером, злилася з маскулітним принципом, а бліде й ніжне місячне сяйво, з його впливом на води океану та жіночий організм, повинно було визначатися як фемінне. Навіть у фізичному світі Місяць лише виконує пасивну роль, відбиваючи світло, яке активно розсіює Сонце [308, с. 302]. Діада *сонце – місяць* властива найрізноманітнішим культурам [316, с. 892–893]. Це пояснює природу виникнення біноміала *sun and moon*.

Значну частину сонячного символізму сформували алхіміки. Постулат алхімії *Sol in homine* (невидима есенція небесного Сонця, яка живить вогонь Людини, закладений у неї від народження) – перше свідчення того, як пізніше прихильники психоаналізу будуть трактувати це небесне тіло, звужуючи його значення до джерела енергії, що ототожнюється з життєдайним вогнем і лібідо [308, с. 304].

Ми погоджуємося із твердженням, що можна виділити чотири основні складники сонячного символізму: героїчний образ, божественне око, активне начало і джерело життя й енергії [308, с. 304].

Сонце часто представляють як візуальне втілення СВІТЛА, а отже, космічного розуму, тепла, ВОГНЮ та життєдайної сили. Сонце сходить і заходить кожного дня, тобто стало символічною предтечею воскресіння і будь-якого починання взагалі. Оскільки сонце освітлює все однаково й робить речі впізнаваними, вона стало символом справедливості. У християнстві Христос часто порівнюється із сонцем (наприклад, у вислові «сонце справедливості»), яке в часи раннього християнства також асоціювалося з римським богом *Sol Invictus*.

У посушливих регіонах сонце може набувати негативних значень і втілювати посушливе начало, на противагу дощу – символу родючості [311, с. 286].

У словнику символів «A Dictionary of Symbols», який впорядкував Х. Е. Керлот, знаходимо таку дефініцію-пояснення символу Сонця: «In theogony, the Sun represents the moment (surpassing all others in the succession of celestial dynasties) when the *heroic principle shines at its brightest*. Thus, after *Uranus, Saturn and Jupiter*, comes *Helios Apollo*. On occasion, the Sun appears as the direct son and heir of the *god of heaven*, and Krappe notes that he inherits one of the most notable and moral of the attributes of this deity: *he sees all* and, in consequence, *knows all*. In India, as *Surya*, it is the *eye of Varuna*; in Persia, it is the *eye of Ahuramazda*; in Greece, as *Helios*, the *eye of Zeus (or of Uranus)*; in Egypt it is the *eye of Ra*, and in Islam, *of Allah*. With his “youthful” and filial characteristic, the Sun is associated with the hero, as opposed to the father, who connotes the heavens, although the two (sun and sky) are sometimes equated» [308, с. 302]. У цьому випадку ми спостерігаємо позитивні характеристики небесного світила, образ героя – *god of heaven*, котрий возвеличується: *he sees all, knows all*.

Наступна дефініція символу Сонця ототожнюється з дев'ятнадцятою картою колоди карт Таро, адже саме на цій карті зображене сонце. Ця карта в колоді Таро – одна з найбільш сприятливих. Традиційна її назва – «Сонце», проте іноді трапляється і «Повелитель Світового Вогню»: *The nineteenth enigma of the Tarot pack. The allegory shows the disk of the astral king surrounded by alternating straight and flamelike rays, golden and red, symbolizing the twofold activity of the Sun in giving out warmth and light. Beneath the Sun, from which a golden spray is falling, are a young couple in a green field, and in the background there is a wall. This couple symbolizes the Gemini under the beneficial influence of spiritual light. The Sun is the astral body of immutable constancy, and hence it reveals the reality of things – not their changing aspects as the Moon does. It is related to purification and tribulation, the sole purpose of which is to render transparent the opaque crust of the senses so that they may perceive the higher*

truths. But the Sun, apart from providing light and heat, is the source of supreme riches, and this is symbolized, in the allegory, by the golden drops which, as in the myth of Danae, rain down upon the human couple. On the positive side, this enigma symbolizes glory, spirituality and illumination. On the negative side, it stands for vanity or an idealism incompatible with reality [308, с. 304].

Усі значення символу мають здатність демонструвати логіку конкретного, а в структурі міфу зміст завжди виражений логікою абстрактного. За логікою абстрактного кожна конкретна сутність – компонент символічного ряду, у свою чергу, виступає символом кількох абстрактних сутностей: наприклад, сонце символізує не лише плодючість, а й життя, добро, радість, красу, мудрість. «Сонце – символ вищої космічної сили; всевидяче божество, серце космосу, центр буття й інтуїтивного знання “розум світу”, око світу й око дня» [296, с. 310].

Щодо зображення Сонця на різноманітних емблемах і символах, то цікаво, що, наприклад, в одній із церков у Новій Англії в орнаменті стін біля вітара можна побачити символи, котрі втілюють давні поклоніння й возвеличення Сонця. Посередині цього символу міститься диск, обрамлений променями, що виступають, а в центрі – символ імені Христа (див. Рис. 3.1). Графічно цей символ виглядає так [140, с. 215]:

Рис. 3.1 Символ, який утілює давні возвеличення Сонця

Як свідчить здійснений аналіз, міфологічні та символічні уявлення про Сонце представляють його як джерело світла, тепла, центр космосу, всесвіту чи буття, а також могутнє божество, здатне творити життя.

Розглянемо символ сонця на знакових для американської культури артефактах. Статуя Свободи – символ американської демократії, її зображення широко розтиражоване й відоме далеко за межами США. Починаючи зі стадії творчого задуму, ця фігура була тісно пов'язана із сонцем, оскільки прототипом для неї слугувала статуя Колоса Родоського, одне з чудес світу, зруйноване внаслідок землетрусу. Колос уособлював грецького бога сонця Геліоса, про якого ми вже згадували в цій праці.

Проте це не єдина паралель із сонцем. Голова статуї увінчана діадемою, сім променів якої утворюють ореол (див. Рис. 3.2). Вони символізують сонце, сім морів і сім континентів. Діадема, як і факел, – знаряддя просвітництва. Ця жіноча фігура стала культурним символом нації. Символічний також той факт, що ця велична скульптура встановлена на острові, повз який пропливали емігранти, тобто Статуя Свободи зустрічала їх, обіцяючи процвітання та здійснення американської мрії, певною мірою підтверджуючи стереотип про матеріалізм американців [164].

Рис. 3.2 Статуя Свободи – символ американської демократії

Другий артефакт, який позначений сонячними символами, – купюра номіналом один американський долар (див. Рис. 3.3). Варто зазначити, що ця купюра має найбільший грошовий обіг у світі. Сонячний символ на цій купюрі

– всевидяче око. Спочатку око з'явилося на державній печаті США у 1776 році, а в 1935 році президент Ф. Д. Рузвельт додав це зображення на купюру. Око міститься над недобудованою пірамідою з 13 сходинок, що відповідають першим 13 штатам.

Рис. 3.3 Купюра номіналом один американський долар

Воно оточене осяйним ореолом, як і сонце. Дехто висловлює думку, що око на купюрі – таємний символ товариства ілюмінатів, який символізує їхні прагнення опанувати світом. Проте, незважаючи на певну популярність, такі конспірологічні теорії не знаходять свого підтвердження.

Ще одним сонячним символом, що його знає кожен американець, є логотип компанії «Walmart», найбільшого роздрібного й гуртового оператора у світі (див. Рис. 3.4).

Рис. 3.4 Логотип компанії «Walmart»

Отже, здійснений аналіз символічної та міфологічної репрезентації концепту SUN свідчить про те, що для носіїв англійської мови SUN – це не

просто небесне світило, а основа буття, центр матеріального та духовного життя. Подальші розвідки, які проводитимуться на матеріалі англomовної художньої літератури, дадуть змогу простежити репрезентацію та розуміння цього концепту в художньому дискурсі та дослідити спільне і відмінне між міфічним і реальним.

3.3 Вербалізація концепту SUN у художній літературі (на матеріалі художніх текстів США)

Дослідження художніх творів на концептуальному рівні відкриває перспективи розуміння індивідуального авторського стилю письменника з позицій національної культури народу чи суспільства загалом та загальнолюдських духовних цінностей. О. М. Кагановська зауважує, що «концептуальний підхід до дослідження художнього тексту як до багаторівневого процесу встановлення смислу, “закодованого” автором, обумовлює відповідне його “розкодування” і вимагає входження до певних ментальних структур, розгорнутих у часі» [76, с. 114]. На думку К. Ю. Голобородька, «дослідження кожного окремого концепту авторської художньої системи дає змогу віднайти узагальнене й специфічне у тому чи іншому фрагменті» [51, с. 28].

Визначаючи концепт як одиницю художнього дискурсу з культурно зумовленими уявленнями суспільства про дійсність, ми ставимо собі за мету проаналізувати засоби вербалізації концепту SUN на матеріалі художньої літератури США. У сучасному літературознавстві термін концепт уживається переважно для когнітивного аналізу художнього тексту [39]. Важливо враховувати те, що концепт може розглядатися і як наукова категорія, і як художнє явище, котре існує в літературі. На думку Н. В. Володіної, визначити сутність концепту як літературознавчої категорії можна, «звернувшись до трактувань цього явища, наявних у сучасному науковому дискурсі» [39, с. 5].

Концепт у літературі завжди реалізований в образах, проте не кожен образ бере участь у створенні концепту. Він має володіти інваріантним змістом

і нести в собі віддзеркалення ментальності народу, мати «ім'я», бути наділеним повторюваним характером (частина образів можуть бути одиничними) й маніфестувати знакові явища в культурі. У літературному концепті, на відміну від образу, домінантим є саме інваріантний зміст, який отримує в кожному конкретному випадку індивідуально-творчу реалізацію [167]. Концепт створюється за участю автора, але реконструює його читач (критик, дослідник) [39, с. 11].

С. О. Аскольдов визначив два різновиди концептів – *пізнавальні* й *художні*, наголосивши на їхній єдності й водночас розмежувавши за певними ознаками [14, с. 274–275].

Художній концепт можна окреслити такими ознаками:

- індивідуальний;
- психологічно складний;
- становить собою комплекс почуттів, бажань, ірраціонального;
- не завжди стосується множинної предметності;
- у ньому наявний зв'язок елементів, скерований на прагматику художньої асоціативності;
- тяжіє до потенційних образів і скерований на них, вільний від рамок логічного визначення;
- це символи, які мають внутрішній органічний зв'язок зі своїми значеннями.

Розгляд літератури крізь призму базових концептів культури передбачає зіставлення творчості різних письменників, поєднання синхронічного й діахронного аспектів, а також вихід за межі літератури у сферу дійсності. Це дає змогу побачити, які явища є константами для певної національної культури, який образ світу в ній виникає [39, с. 14].

Саме цим підходом ми керувалися в нашому дослідженні, виокремивши по 400 вербалізаторів концепту SUN із художніх творів американських письменників XIX, XX й XXI ст. відповідно. Усього було проаналізовано

32 літературні твори, а загальна кількість вербалізаторів налічує 1200 одиниць. Усі вони наведені в алфавітному порядку в Додатку Е.

Спочатку ми встановили частиномовну парцеляцію цих вербалізаторів, далі визначили показники їх відносної та абсолютної частоти, що дозволило здійснити ранжування цих елементів. Таким чином, ми прослідкували зміни у мовній репрезентації концепту SUN, що відбувалися протягом трьох століть. Так, було виявлено архаїчні вербалізатори, що трапляються лише у XIX столітті. Також було простежено динаміку найпоширеніших вербалізаторів, встановлено їх пікові показники.

Розглянемо частиномовну парцеляцію отриманих вербалізаторів (див. Табл. 3.1). Ціль мовлення – описати те, яким є цей світ, як він змінюється або ж лишається незмінним. Для цього незамінними є дієслова, вони описують категорії ситуацій або подій [254, с. 387], проте не всі мови мають дієслова стану [225, с. 794]. Іменник виконує номінативну функцію [260, с. 733]. Прикметник – це частина мова, яка модифікує іменник в атрибутивній позиції після артикля або яка трапляється у предикативній позиції після дієслова [340, с. 8]. Функція модифікації називається категоріальною, саме в ній проявляються всі морфологічні (й інші) характеристики прикметників [221, с. 757].

Таблиця 3.1

Частиномовна парцеляція вербалізаторів концепту SUN в американській художній літературі (діахронний аспект)

	XIX ст.	XX ст.	XXI ст.
Іменник	156	96	154
Прикметник	103	109	81
Дієслово	141	195	165

Як бачимо, розподіл вербалізаторів за частинами мови неоднорідний і змінювався протягом кожного часового зрізу. Проте можна зробити певні узагальнення. Так, найбільшу питому вагу серед вербалізаторів концепту SUN мають дієслова, тому можна стверджувати, що в американській картині світу визначальним є діяльнісний аспект при творенні концептуальних зв'язків цього елемента концептосфери. Друге місце посідає іменник – тобто номінативний аспект теж є важливим. Атрибутивний аспект відіграє другорядну, допоміжну роль, особливо значне зменшення кількості прикметників-вербалізаторів спостерігається у XXI ст.

Аналіз вербалізаторів дав змогу згрупувати їх за кількома концептуальними ознаками – світло, температура та колір, що відображають основні фізичні властивості сонця як об'єкта. Найчисленнішою є група вербалізаторів, виокремлених за ознакою «світло / light» (304 одиниці) (див. Табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Частотність вербалізаторів концепту SUN, виокремлених за семантичною ознакою «світло / light»

	XIX ст.			XX ст.			XXI ст.		
	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	shine (v)	12	10,62	shine (v)	17	21,79	light (n)	18	15,93
2.	light (n)	11	9,73	light	7	8,97	shine (v)	16	14,16
3.	ray (n)	11	9,73	shadow	7	8,97	bright	9	7,96
4.	bright	7	6,19	bright	5	6,41	glitter (v)	7	6,19
5.	shadow (n)	5	4,42	shade	5	6,41	shadow	5	4,42
6.	shade (n)	4	3,54	hurt (v)	3	3,85	streak (n)	4	3,54
7.	light (v)	4	3,54	ray	3	3,85	glint (v)	3	2,65
8.	gleam (v)	4	3,54	blaze (v)	2	2,56	glisten	3	2,65
9.	twilight	4	3,54	blinding	2	2,56	reflect	3	2,65
10.	beam (n)	3	2,65	darkness	2	2,56	patch (n)	3	2,65
11.	beam (v)	3	2,65	flash (v)	2	2,56	beam (n)	2	1,78
12.	gleam (n)	3	2,65	glare (n)	2	2,56	darkness	2	1,78

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
13.	shed (v)	3	2,65	sharp	2	2,56	eclipse	2	1,78
14.	brighten	2	1,78	beam (v)	1	1,28	glow (v)	2	1,78
15.	glisten	2	1,78	blackness	1	1,28	halo	2	1,78
16.	glow (v)	2	1,78	dazzle (n)	1	1,28	illuminate	2	1,78
17.	luminary	2	1,78	dim (adj)	1	1,28	shaft (n)	2	1,78
18.	radiance	2	1,78	fade	1	1,28	star (n)	2	1,78
19.	vivid	2	1,78	flare (v)	1	1,28	shimmer	1	0,88
20.	abated	1	0,88	glint (v)	1	1,28	blind (v)	1	0,88
21.	blinding	1	0,88	glisten	1	1,28	blinding	1	0,88
22.	brightness	1	0,88	glow (v)	1	1,28	brightness	1	0,88
23.	brilliant	1	0,88	inflame (v)	1	1,28	crepuscular	1	0,88
24.	burnished	1	0,88	invisible	1	1,28	daylight	1	0,88
25.	cast (v)	1	0,88	light wave	1	1,28	dazzle	1	0,88
26.	clear	1	0,88	sparkle (v)	1	1,28	dazzling	1	0,88
27.	darkness	1	0,88	semi-twilight	1	1,28	dwindling	1	0,88
28.	eclipse	1	0,88	star (n)	1	1,28	fading	1	0,88
29.	fading	1	0,88	sting (v)	1	1,28	glare (v)	1	0,88
30.	flicker (v)	1	0,88	twilight	1	1,28	glistening	1	0,88
31.	flickering	1	0,88	visible	1	1,28	glitter (v)	1	0,88
32.	glimmering (n)	1	0,88	weak	1	1,28	glittering	1	0,88
33.	glitter (v)	1	0,88				glow (n)	1	0,88
34.	glittering	1	0,88				hurt (v)	1	0,88
35.	halo	1	0,88				nimbus	1	0,88
36.	invisible	1	0,88				radiance	1	0,88
37.	lit up	1	0,88				ray	1	0,88
38.	muffled	1	0,88				scintillating	1	0,88
39.	reflexion	1	0,88				shimmer (n)	1	0,88
40.	shimmer (n)	1	0,88				shine (n)	1	0,88
41.	spangling	1	0,88				shining	1	0,88
42.	sparkle (v)	1	0,88				sparkle (n)	1	0,88
43.	star (n)	1	0,88				sparkle (v)	1	0,88
44.	streak (n)	1	0,88				sting (v)	1	0,88
45.	vividness	1	0,88						
46.	wither	1	0,88						
	Всього	113	100		78	100		113	100

Як бачимо, найпоширеніші вербалізатори цієї групи майже не зазнали змін протягом понад 200 років розвитку як мови, так і концептосфери людини. Це такі одиниці: дієслово *to shine*, іменники *light*, *shadow* та прикметник *bright*. Дієслово *to shine* виступає синонімічною домінантою цілого ряду: *to beam*, *to dazzle*, *to gleam*, *to glint*, *to glisten*, *to glitter*, *to glow*, *to illuminate*, *to sparkle*, *to flicker*, *to flash* (останні два дієслова містять сему «перерваність»).

Розгляд дієслів-вербалізаторів концепту SUN вважаємо неповним без прив'язки їх до функціональних ролей, які ще називають семантичними ролями, тематичними ролями або ролями учасників. А. Круз зазначає, що функціональні ролі виражають, яким саме чином іменники (у ролі підмета чи додатка) семантично пов'язані зі значенням дієслова [319, с. 68]. Б. Пріmus погоджується щодо важливої ролі дієслів, проте доповнює цю тезу, вказуючи, що «іменники, прикметники й елементи у при- та постпозиції також визначають ролі учасників» [271, с. 403].

Дослідники вказують, що перелік можливих функціональних ролей обмежений, а певна роль, як правило, може бути представлена в реченні лише один раз [319, с. 68]. Зазвичай ролі учасників реалізуються як синтаксичні аргументи дієслова. Вони відіграють визначальну роль в опануванні мови та під час мисленнєвих операцій у мозку, пов'язаних із мовою [271, с. 404], саме тому ми розглядаємо їх у контексті мовної реалізації концепту SUN.

Різні джерела пропонують дещо відмінні класифікації функціональних ролей. Усі автори виділяють роль «агенс» (*agent, agentive*). За визначенням Б. Пріmus, це роль учасника (тобто суб'єкт або діяч-істота), який ініціює й виконує дію, виражену дієсловом [271, с. 403]. Найчастіше в цій ролі виступають іменники – назви істот. Деякі дослідники виділяють ще роль «сила» (*force*), що теж вказує на виконавця дії, позначеного іменником – назвою неістоти (тобто суб'єкт або діяч-неістота). Раніше роль «сила» входила до іншої ролі під назвою «інструмент» [319, с. 69]. На підставі проведеного нами аналізу вербалізаторів концепту SUN, їх дистрибуції в реченні та наявних синтаксичних і смислових зв'язків, вважаємо, що сонце поєднує в собі дві ролі – агенса й сили. Перша роль спостерігається в контекстах персоніфікації сонця, що трапляються досить часто. Друга роль характеризує сонце як силу природи.

Розглянемо функціональні ролі, що позначають об'єкта дії чи впливу. А. Круз та Б. Пріmus пропонують діаметрально протилежне трактування таких ролей як «пацієнс» (*patient*) і «тема» (*theme*). У розумінні першого лінгвіста пацієнс (об'єкт дії) не зазнає зміни стану на відміну від теми. Друга ж

дослідниця наголошує, що пацієнс – це роль учасника, який зазнає впливу, переміщення або певних інших змін під час дії, вираженої дієсловом [271, с. 403]. Роль «суб'єкт досвіду, сприйняття» (за термінологією Н. Д. Арутюнової) [13, с. 423] або експерієнта (у розумінні А. Залізняка) [71, с. 68] (*experiencer*). Б. Прімус характеризує як роль учасника, ментальний стан якого позначений дієсловом [271, с. 403]. Тема, на її думку, охоплює ті ролі, що не підпадають під вищевказані категорії [271, с. 404]. Саме її підходом ми керувалися в нашій роботі в процесі визначення функціональних ролей.

Установлено, що дієслова з наведеної вище групи вербалізаторів можуть потребувати як ролей агенса й сили, так і ролі пацієнса. Наприклад:

*There have been clouds, and many mountains between him and his nation; but now **he shines** and it is a clear sky!* [350, с. 333].

У наведеному прикладі спостерігається персоніфікація сонця, про що свідчать особові займенники, отже дієслово *to shine* комбінується з підметом у ролі агенса.

*And there, row upon row, with the soft gleam of flowers opened at morning, with the light of this **June sun glowing** through a faint skin of dust, would stand the dandelion wine* [347, с. 15].

*He wore a dark gray suit, a white shirt, and a deep gray tie: **the morning sun glittered** on the silver tie pin in the shape of a tree* [360, с. 710].

Два приклади вище демонструють іменник «сонце», наділений функціональною роллю сили. Вербалізація концепту відбувається за допомогою дієслів *to glow*, *to glitter*.

*Could she but know her lover was in the bark whose white **sail** now **gleamed** on the **sunny** bosom of the sea!* [366, с. 37].

*The **sun** had come up brilliantly after a heavy rain, and **the trees were glistening** and very wet* [376].

*Freckled it was, and although Essie's eyesight was going she could see each orange **hair** on the back of his hand, **glowing** golden in the afternoon **sunlight*** [360, с. 325].

У цих трьох прикладах роль підмета виконують іменники *sail, the trees, hair*, що зазнають певних зовнішніх змін під дією сонця, тобто наділені функціональною роллю пацієнса. Вербалізаторами концепту SUN виступають дієслова *to gleam, to glisten, to glow*. Усі речення експлікують силу, що змінила фізичні якості об'єкта дії (*sun, sunny, the sun, sunlight*).

Слід зауважити, що, відбираючи вербалізатори за цією ознакою, ми керувалися як її наявністю, так і відсутністю, тобто кожен з елементів відповідає критерію [+/- світло], отож був залучений декомпозиційний аналіз [273, с. 217]. Таке рішення вважаємо виправданим, оскільки концепт SUN реалізується в мові не лише за допомогою лексичних одиниць із набором наявних сем. На нашу думку, відсутні семи ([-light], [-heat], [-big]) також надзвичайно важливі і їх потрібно враховувати.

Концепт утілює перцептивний досвід людини на абстрактному рівні, й спостереження людства за певними явищами фізичного світу відбиваються у концептосфері. Цю ідею переконливо обґрунтував Р. Лангакер, творець когнітивної граматики. Він зауважує, що «значення не ототожнюється з концептами, а з концептуалізацією, цей термін було обрано цілеспрямовано, оскільки він підкреслює динамічну природу значення». Науковець стверджує, що «концептуалізація охоплює сенсорний, моторний та емотивний досвід» [257, с. 30; 259].

Взаємозв'язок когнітивних структур із перцептивними механізмами відзначали й інші дослідники [238, с. 21; 277]. С. Сйострьом пропонує таку модель співвідношення сприйняття й когніції: візуальний режим сприйняття – об'єктивний та інтелектуальний внутрішній досвід, слуховий режим сприйняття – суб'єктивний та комунікативний внутрішній досвід, тактильний режим сприйняття – емоційний внутрішній досвід [277, с. 68].

Наприклад, таке фізичне явище, як тінь неможливе без світла, тому такий причинно-наслідковий зв'язок теж відбивається в концептуальних зв'язках. Вербалізаторів із семою [-світло] порівняно небагато: іменники *blackness, darkness, eclipse, shade, shadow, twilight* та прикметник *invisible*.

На увагу також заслуговує й кількісний аналіз вербалізаторів цієї групи з огляду на розташування на шкалі інтенсивності. Переважна більшість усіх вербалізаторів (304 одиниці) тяжіє до позитивного полюсу шкали. Лише 12 одиниць містяться на негативному полюсі, наприклад: прикметники *abated*, *crepuscular*, *dwindling*, *fading*, *muffed*, дієслова *to fade*, *to wither* і композитний іменник *semi-twilight*. Отже, можна стверджувати, що яскравість – найголовніша характеристика сонця в американській лінгвокультурі, й вона лишається незмінною. Такий висновок обумовлений тим, що ця група містить найбільшу кількість вербалізаторів і перші дві позиції незмінно займають лексичні одиниці *to shine* і *light*.

Діахронний підхід дав змогу виявити зміни частотності використання іменника *ray* – промінь. У XIX ст. він замикав трійку найпоширеніших вербалізаторів (11 прикладів), у XX ст. був на 4-му місці за частотою використання (три приклади), а у XXI ст. його зафіксовано лише один раз. Як бачимо, у XXI ст. цю лексему витіснили слова *streak* – *a long thin mark or line that is a different color from the surface it is on* [332] та *patch* – *a small area of something, especially one that is different from the area around it* [332]. Тут ми спостерігаємо приклад семантичного зсуву (*semantic shift*) [269]. Також спостерігається генералізація значення, коли сонце позначають його гіпероніми *star* та *luminary*.

Наступна за чисельністю група вербалізаторів виділена на основі семантичної ознаки «рух у вертикальній площині / *vertical movement*» (176 одиниць) (див. Табл. 3.3). Відповідно до семантичної ознаки більшість вербалізаторів у цій групі представлена дієсловами. Відомо, що дієслова руху найчастіше стосуються ситуацій, які безпосередньо сприймаються органами чуття. Наголошується, що більшість із цих дієслів позначають канонічні дії, тобто потребують іменника в ролі агенса, що виступає підметом у реченні [282, с. 87]. Уточнення траєкторії руху вважаємо обов'язковим, оскільки ми поділяємо думку Л. Талмі про те, що будь-яка мінімальна дія руху складається із чотирьох семантичних компонентів: Фігура, Рух, Шлях, Фон [280, с. 2]. У

нашому випадку Фігурою є сонце, вербалізатори концепту позначають Рух, Шлях (траєкторія) і Фон визначаються перцептивним досвідом людини.

Таблиця 3.3

Частотність вербалізаторів концепту SUN, виокремлених за семантичною ознакою «рух у вертикальній площині / vertical movement»

	XIX ст.			XX ст.			XXI ст.		
	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %
1.	setting (adj)	8	17,78	rise (v)	17	23,29	come up	11	18,97
2.	rising (adj)	6	13,33	go down	16	21,92	go down	10	17,24
3.	set (v)	6	13,33	go	4	5,48	rise (v)	10	17,24
4.	rise (v)	4	8,89	set (v)	4	5,48	set (v)	5	8,62
5.	be up	3	6,67	come up	4	5,48	be up	4	6,9
6.	go down	3	6,67	be down	3	4,11	be high	3	5,17
7.	rising (n)	2	4,44	be up	3	4,11	fall (v)	3	5,17
8.	setting (n)	2	4,44	high	3	4,11	low	3	5,17
9.	climb (v)	1	2,22	low	3	4,11	setting (adj)	3	5,17
10.	declining	1	2,22	sink (v)	3	4,11	rising (adj)	2	3,45
11.	dive (v)	1	2,22	move (v)	2	2,74	be low	1	1,72
12.	fall low	1	2,22	rising (adj)	2	2,74	descent (n)	1	1,72
13.	high	1	2,22	setting (adj)	2	2,74	high	1	1,72
14.	low	1	2,22	be down	1	1,37	lower (v)	1	1,72
15.	rise (n)	1	2,22	climb (n)	1	1,37			
16.	set (n)	1	2,22	downing (adj)	1	1,37			
17.	sink (v)	1	2,22	drop low	1	1,37			
18.	slanting	1	2,22	lower (v)	1	1,37			
19.	sloping	1	2,22	set (n)	1	1,37			
20.				setting (n)	1	1,37			
	Всього	45	100		73	100		58	100

З таблиці 3.3 випливає, що в XIX ст. провідну позицію серед вербалізаторів цієї групи посідали прикметники – *setting* і *rising*, і це доволі нетипово для частиномовної дистрибуції зі значним переважанням дієслів. Натомість, у XX та XXI ст. на перших позиціях перебувають дієслова – *rise*, *go down*, *come up*. Також слід зазначити, що перші дві позиції у кожному часовому періоді характеризуються антонімією, що свідчить про однакову значимість напрямків руху сонця як угору (схід сонця), так і вниз (захід сонця).

The setting sun, declining beyond the vast Campagna, shed its rich yellow beams on the woody summits of the Abruzzi [366, с. 109].

*Jack went downstairs and made coffee. He sat at the kitchen table, in the semidarkness, waiting for **the sun to rise**. He was tired of Benny Aricia* [362, с. 263].

*Maybe this is where my Guru watches **the sun go down**, when she's in residence here. And **the sun was going down** right now. The breeze was warm* [361, с. 198].

Слід зауважити, що усі вербалізатори, виокремлені за семантичною ознакою «рух у вертикальній площині / vertical movement», виступають елементами наївної картини світу, тому що сонце не рухається, це лише ілюзія нашого сприйняття реальності. Отриманий результат, у свою чергу, підтверджує тезу про тісний зв'язок когніції й перцептивного досвіду, оскільки концепт SUN формується з опорою саме на такий досвід, навіть якщо людина й усвідомлює невідповідність такого розуміння загальноновизнаним науковим фактам.

Наступна за чисельністю група вербалізаторів виділена за семантичною ознакою «колір / color» (96 одиниць) (див. Табл. 3.4). Колірна мова людини ментальна за своєю природою, за кольором люди бачать смисли. Багато назв кольорів мають прямий стосунок до світла. День має два стійких епітети в українській народній культурі – червоний і білий, і обидва пов'язані з богом Ярилом, покровителем сонця й вогню [68, с. 663].

Таблиця 3.4

Частотність вербалізаторів концепту SUN, виокремлених за семантичною ознакою «колір / color»

	XIX ст.			XX ст.			XXI ст.		
	Вербалізатор	Абсолют на частота	Відносна частота, %	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %
1	2	3	4	6	6	7	8	9	10
1.	golden	4	19,05	red	12	31,58	golden	5	13,51
2.	crimson	2	9,52	golden	8	21,05	pink	4	10,81
3.	yellow (adj)	2	9,52	yellow	6	15,79	yellow	3	8,1
4.	color (v)	1	4,76	red (v)	3	7,89	gold (n)	2	5,41
5.	crimson (v)	1	4,76	blood-red	1	2,63	orange	2	5,41
6.	gild (v)	1	4,76	brazen (adj)	1	2,63	pink (n)	2	5,41
7.	gold (adj)	1	4,76	bronze (adj)	1	2,63	red (n)	2	5,41
8.	gold (n)	1	4,76	brown	1	2,63	tan	2	5,41
9.	lurid	1	4,76	gold (adj)	1	2,63	yellow (n)	2	5,41
10.	pale	1	4,76	gold (n)	1	2,63	albino (n)	1	2,7
11.	paleness	1	4,76	pink	1	2,63	bloody	1	2,7
12.	purple	1	4,76	purple	1	2,63	buttery	1	2,7
13.	ruby (adj)	1	4,76	salmon pink	1	2,63	custardy	1	2,7
14.	ruddy	1	4,76				gilded	1	2,7
15.	tan (v)	1	4,76				gray (adj)	1	2,7
16.	yellow (n)	1	4,76				guild (v)	1	2,7
17.							orange (n)	1	2,7
18.							reddish pink	1	2,7
19.							ruby-ringed	1	2,7
20.							warm brown	1	2,7
21.							white (adj)	1	2,7
22.							white (n)	1	2,7
	Всього	21	100		38	100		37	100

В американській лінгвокультурі сонце традиційно асоціюється з різними відтінками червоного й жовтого. Отримані результати свідчать, що провідним вербалізатором концепту SUN за семантичною ознакою «колір / color» є *golden* – золотистий (перша позиція у XIX й XXI ст., друга позиція у XX ст.). Ми погоджуємося з російською дослідницею Є. Панасовою, що це демонструє концептуальний зв'язок сонця й золота [143, с. 17]. У багатьох культурах

золото традиційно вважається «сонячним» металом, також тут простежується концептуальний зв'язок за ознакою «цінність». У словнику символів зазначено, що серед металів Сонцю відповідає золото, а серед кольорів – жовтий [308, с. 304]. В алхімії сонцю відповідає золото, яке ще називають «сонцем землі».

Отримані нами результати повністю відповідають знахідкам А. Вежбицької і К. Годдарда [241], розробників теорії природної семантичної метамови (*Natural Semantic Metalanguage*). В основі цієї теорії, подібно до компонентного аналізу, лежить декомпозиція значення. Відмінністю від компонентного аналізу є підкреслена антропоцентричність цього підходу, де людина є мірилом усіх речей [255, с. 440]. Так, у рамках цієї теорії визначення іменників на позначення кольору містять пряме посилання на прототипні природні об'єкти, наприклад сонце для жовтого кольору [284, 2005].

Діахронний зріз показав певні зміни наповнення концепту, а саме: прикметник *crimson* «багряний», зареєстрований у XIX ст., у XX–XXI ст. повністю відсутній. Тобто можна стверджувати, що він перейшов у пласт архаїзмів, принаймні в цій концептуальній площині, хоча в XIX ст. він навіть демонстрував ознаки словотвірної продуктивності – утворення дієслова *to crimson* способом конверсії.

Standing at the mast-head of my ship during a sunrise that crimsoned sky and sea, I once saw a large herd of whales in the east, all heading towards the sun, and for a moment vibrating in concert with peaked flukes [372, с. 700].

Помітно, що сучасна картина світу американця допускає наявність складних кольорів, в основі яких лежать метафоричні зв'язки уподібнення за певною ознакою. Про це свідчить наявність серед вербалізаторів прикметників-комполітів *blood red, salmon pink, ruby-ringed*. Також виявлено два прикметники-комполіти, що виражають додаткові нюанси кольору – *reddish pink, warm brown*. На думку шведського дослідника К. Холмквіста, відтінок, нарівні з насиченістю і яскравістю, – один із вимірів домену «колір» [248, с. 155].

Загалом у ХХІ ст. спостерігається значне розширення палітри сонячних кольорів. Сюди входять особливі елементи концептосфери автора художнього твору, де відбувається уподібнення сонця за кольором до продуктів харчування – *buttery, custardy*. Також з’являються нетипові для сонця кольори – прикметники *gray* і *white* та субстантивовані іменники *pink, orange, white*.

In the eastern sky was a raw patch where the cloud cover was abraded, the white sun wearing through [358, с. 72].

The eastern sky was still clear, but graying, shot through with streaks of pink and orange [373, с. 80].

Розглянемо наступну групу вербалізаторів, виділених за семантичною ознакою «температура / temperature» (90 одиниць) (див. Табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Частотність вербалізаторів концепту SUN, виокремлених за семантичною ознакою «температура / temperature»

	XIX ст.			XX ст.			XXI ст.		
	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Вербалізатор	Абсолютна частота	Відносна частота, %
1.	heat (n)	3	11,11	hot	14	46,67	burn	9	27,27
2.	hot	3	11,11	blazing	3	10	hot	5	15,15
3.	warm (adj)	3	11,11	warm (adj)	3	10	warm (adj)	4	12,12
4.	scorch (v)	3	11,11	warmth	3	10	heat (n)	3	9,09
5.	fierce	3	11,11	dry (v)	2	6,67	cold	2	6,06
6.	baking	1	3,7	bake out	1	3,33	bake	1	3,03
7.	blaze (v)	1	3,7	blaze (n)	1	3,33	blaze (v)	1	3,03
8.	blazing	1	3,7	heat	1	3,33	blazing	1	3,03
9.	burn down upon	1	3,7	heat wave	1	3,33	cinder	1	3,03
10.	dry (v)	1	3,7	warm (v)	1	3,33	combust	1	3,03
11.	fiery	1	3,7				cool (adj)	1	3,03
12.	flaming	1	3,7				cooling	1	3,03
13.	intensity	1	3,7				incandescent	1	3,03
14.	sultry	1	3,7				warm (v)	1	3,03
15.	torrid	1	3,7				warmth	1	3,03
16.	warm (v)	1	3,7						
17.	warmth	1	3,7						
	Всього	27	100		30	100		33	100

У діяхронному зрізі прикметники *hot* і *warm* демонструють стабільно найвищі показники частотності використання. Як бачимо, переважна більшість вербалізаторів розміщена на позитивному полюсі температурної шкали, причому часто спостерігається явище гіперболізації. Наприклад, гіперболізовану семантику маніфестують такі лексичні одиниці, як: іменник *cinder*, прикметники *fierce*, *baking*, *flaming*, *incandescent*, дієслова *to burn*, *to scorch*, *to bake*, *to combust*. Цікава тенденція простежується у творах XXI ст., де зафіксовано вербалізатори концепту SUN, що містяться на негативному полюсі температурної шкали – прикметники *cold*, *cool*, *cooling*. З цього погляду американська лінгвокультура різко контрастує з іншими, де полюс холоду взагалі відсутній на шкалі, яка стосується сонця [143, 2007, с. 19].

Аналіз контексту художніх творів дав змогу встановити передумови появи таких елементів. З одного боку, це точне відтворення перцептивного досвіду людини, коли сонце може бути яскравим, проте відчувається холод. Наприклад, в українській мові маємо вислів «Сонце світить, та не гріє».

One midwinter's day, when the sun was as distant and cold as a dull silver coin, they saw that the remains of the scraeling's body had been removed from the ash tree [360, с. 9].

З іншого боку, це проекція внутрішнього світу людини на предмети і явища зовнішнього світу. Тобто якщо в людини сумний, пригнічений настрій або депресія, вона все бачить у похмурих кольорах, якщо бракує душевного тепла, то й сонце стає холодним. Передчуття небезпеки також породжує відчуття внутрішнього холоду, який переноситься на зовнішнє оточення.

You could feel it: something terrible was going to happen. The sun low in the sky, a minor light, a cooling star [358, с. 7].

Останню групу вербалізаторів ми виділили не за певною семантичною ознакою, а з огляду на когнітивні зв'язки між концептом SUN та частиною його вербалізаторів, які підпадають під опозицію «профіль : база / profile : base » (див. Табл. 3.6). Профіль і база – поняття, тісно пов'язані з підходом до когнітивної лінгвістики, що його запровадив Р. Лангакер [258]. Вони мають

зв'язок із фреймовою семантикою та поняттями «фігура» й «фон» із гештальтпсихології. Основна ідея полягає в тому, що концепт не можна осягнути в ізоляції, натомість його потрібно розглядати як виділену частину (профіль) більш ширшої концептуальної площини (бази). Особливо чітко це можна простежити на прикладі одиниць, які становлять частину інших одиниць [236; 319, с. 141].

Також зазначають, що профіль і база беруть свої витоки в когнітивній психології, вони втілюють основний принцип когнітивного й перцептивного досвіду, коли людина сприймає (або пізнає) певні елементи, що виділяються на тлі інших [261, с. 93].

Таблиця 3.6

Частотність вербалізаторів концепту SUN, виокремлених за опозицією «профіль : база / profile : base»

	XIX ст.		XX ст.		XXI ст.	
	Вербалізатор	Абсолютна частота	Вербалізатор	Абсолютна частота	Вербалізатор	Абсолютна частота
1.	horizon	3	horizon	6	cloud	13
2.	sky	5	sky	4	sky	15
3.	cloud	4	cloud	5	horizon	6
4.	heaven	2	Earth	1	rainbow	3
5.	heavens	1	heavens	1	earth	1
6.	skies	1			heaven	1
7.	system	1				
8.	universe	1				
9.	zodiac	1				
	Всього	19		17		39

Як бачимо, у XXI ст. спостерігають стрімкий ріст кількості вербалізаторів концепту SUN, які на когнітивному рівні відображають концепти-бази. Зазначено, що висловлення з просторовими елементами мають різний показник акцентованості (*salience*), коли одиниця, що рухається, розглядається на контрасті з іншою, нерухомою одиницею. Аналогічно у статичних ситуаціях увагу на невеликому рухомому об'єкті акцентують набагато частіше, ніж на нерухомій опорі чи базі [261, с. 93].

Ці положення яскраво демонструють виявлені нами вербалізатори. Сонце, рухомий об'єкт, розглядають на фоні статичних – неба, горизонту, землі. Як ми вже зазначали, така структура концепту суперечить науковим знанням про будову всесвіту. Проте формування концептів залежить від перцептивного досвіду людини, у цьому випадку – від ілюзії, яку породжує такий досвід. І все ж таки варто наголосити, що деякі вербалізатори уособлюють наукові знання про сонце як небесне тіло. Серед них іменники *satellite, latitude, longitude, equinox, meridian, zenith, orbit, prism*, прикметники *equatorial, equinoctical, tropic*, дієслово *to orbit*.

Порівняємо отримані результати з даними вільного асоціативного експерименту (див. Табл. 3.7). Для порівняльного аналізу ми використали лише ті вербалізатори, які були зафіксовані в художніх творах ХХ і ХХІ століть, адже, зважаючи на віковий фактор, індивідуальна концептосфера респондентів формувалася в другій половні ХХ – на початку ХХІ століття. Залучення вербалізаторів з художнього дискурсу ХІХ століття, на нашу думку, позбавило б отримані результати валідності. Таким чином, таблиця нижче містить результати порівняльного аналізу в аспекті синхронії. Вона дає відповідь на основне питання: наскільки збігається наповнення концепту SUN в індивідуальній концептосфері пересічного носія лінгвокультури з репрезентацією цього ж концепту в художній літературі країни.

Таблиця 3.7

**Порівняльний аналіз вербалізаторів,
отриманих у результаті вільного асоціативного експерименту та виявлених у
художніх творах американських письменників ХХ – ХХІ століть**

	Іменники		Прикметники		Дієслова	
	Експеримент та художні твори	Лише експеримент	Експеримент та художні твори	Лише експеримент	Експеримент та художні твори	Лише експеримент
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
2.	brightness	baby	blinding	awake	burn	bask
3.	cloud	building	bright	awesome	fade	cause
4.	earth	cancer	cheerful	big	grow	circle

Продовження таблиці 3.7

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
5.	eclipse	city	gold	brilliant	move	clean
6.	fire	cow	hot	burning	play	cook
7.	heat	day	pure	eastern	rise	dance
8.	light	energy	round	fiery	set	dream
9.	moon	flower	warm	flaming	shine	emit
10.	orbit	fun	yellow	forgiving	squint	erode
11.	rays	galaxy		glowing	sweat	garden
12.	shadows	garden		happy	warm	gush
13.	sky	god		healing		lay
14.	star	grass		huge		light
15.	warmth	growth		imposing		live
16.		happiness		inspiring		meditate
17.		hay		inviting		open
18.		life		lighting		read
19.		love		lovely		rejoice
20.		mercury		nearby		relax
21.		middle		powerful		rest
22.		mystery		radiant		rotate
23.		nature		riotous		run
24.		night		scorching		scorch
25.		ocean		soft		see
26.		outdoors		solar		smile
27.		planet		soothing		spew
28.		plant		toasty		spout
29.		power		unattainable		surf
30.		sign				swelter
31.		song				travel
32.		source				walk
33.		summer				
34.		temperature				
35.		time				
36.		trees				
37.		universe				
38.		water				
39.		window				

Як бачимо, збігів вербалізаторів було виявлено порівняно небагато. Тим не менше, найбільш часто вживані вербалізатори в художньому дискурсі виявилися також найбільш частотними у відповідях респондентів. Так, перелік вербалізаторів, що входять у трійку найуживаніших у п'яти виокремлених нами групах (за семантичними ознаками «світло / light», «рух у вертикальній площині / vertical movement», «колір / color», «температура / temperature» та за

опозицією «профіль : база / profile : base») містить усього 19 одиниць: *to shine, light, shadow, bright, to rise, to come up, to go down, to go, red, golden, pink, yellow, hot, blazing, warm, to burn, horizon, sky, cloud*. 12 із цих одиниць (63 %) також найчастіше трапляються у відповідях учасників експерименту: *to shine, light, shadow, bright, rise, golden, yellow, hot, warm, burn, sky, cloud*.

Відповідно, можна стверджувати, що художні твори достатньо точно відображають особливості наповнення лінгвокультурного концепту SUN у свідомості носіїв американської лінгвокультури. Підтвердження цьому також знаходимо у часткових збігах, коли вербалізатори є спільнокореневими словами, що належать до різних частин мови. Наприклад, в анкетах знаходимо такі вербалізатори-прикметники, як *burning, flaming, glowing, lighting, radiant*, в той час як у художніх творах зустрічаємо дієслова *to burn, to inflame, to glow* та іменники *radiance* й *light*. Водночас спостерігається і зворотне явище: дієслову *to swelter* з анкети респондента відповідає прикметник *sweltering*, виявлений у художньому творі.

Частковим збігом ми також вважаємо наявність вербалізаторів подібної семантики, наприклад прикметники *huge, big*, отримані під час експерименту, і прикметник *large*, зафіксований у художньому творі.

Вербалізатори, наявні лише у відповідях респондентів, можна поділити на дві групи. До першої входять лексичні одиниці, семантика яких дозволяє утворювати валентний зв'язок з одиницею *sun* без залучення процесів розширення значення. Наприклад, іменники *energy* та *life*, що номінують семантичні компоненти одиниці *sun*, а також іменники *galaxy, power, source, temperature*, які знаходимо у більшості словникових дефініцій *sun*. Сюди ж належать і прикметник *toasty – warm and comfortable*, дієслова *to bask – to enjoy sitting or lying in the heat or light of something, especially the sun, to emit – to send out something such as light, heat, sound, gas, etc.* [332].

До першої групи ми також віднесли ряд прикметників (*brilliant, fiery, flaming, happy, powerful, scorching*), що мають повні чи часткові збіги з

вербалізаторами, присутніми у творах письменників ХІХ століття. Це може свідчити про знайомство респондентів з аналізованими художніми творами, коли певний яскравий образ закарбувався в їхній пам'яті й перетворився на елемент концептосфери.

До другої групи ми відносимо одиниці, які вирізняються високим ступенем індивідуальності й втілюють специфічний перцептивний досвід певної особи або нестандартні асоціативні зв'язки, що виникли у результаті певних подій у житті такої особи. Це такі іменники, як *baby, building, cow, mercury, middle, ocean, window*, дієслова *to clean, to cook, to meditate, to read, to surf, to walk* та ін. Прикметники у другій групі вирізняються високим ступенем метафоризації й переважно наділені позитивними конотаціями – *forgiving, imposing, inspiring, inviting, soothing*.

Це ж можна стверджувати і про деякі дієслова, що втілюють встановлену нами когнітивну метафору SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID. До цих дієслів належать: *to gush – to flow or pour suddenly and quickly out of a hole in large amounts, to spew – to flow out quickly, or to make something flow out quickly, in large amounts, to spout – to sent out something, especially a liquid, in stream with great force; to come out of something in this way* [332]. Як бачимо, результати асоціативного експерименту підтверджують постулат про можливість існування безлічі мовних метафор на основі однієї когнітивної моделі.

Зобразимо отримані нами результати графічно, сформувавши польову структуру концепту з огляду на виокремлені вербалізатори (див. Рис. 3.5). До ядерної частини ми відносимо одиниці, що входять у першу трійку за частотою вжитку в межах певної групи, приядерна частина містить елементи з частотою не менше ніж 5 %. Решта вербалізаторів становлять ближню й дальню периферію концепту:

динаміку лексичної репрезентації концепту, наприклад зникнення певних елементів із масиву вербалізаторів і появу нових, що не обов'язково співпадає із лексичними стратифікаційними переходами відповідних лексичних одиниць. Тобто, лексична одиниця не перетворюється на архаїзм, проте більше не використовується в якості вербалізатора концепту SUN, наприклад прикметник *crimson*. З іншого боку, діахронний підхід дозволив встановити константу серед вербалізаторів – сукупність лексичних одиниць, які незмінно посідають провідні позиції протягом трьох століть, не зазнаючи жодних трансформацій.

3.4 Концепт SUN у системі американських цінностей

Дослідження мовних явищ під кутом відображення в них соціальних цінностей ставить у центрі уваги проблему аналізу аксіологічних аспектів мовної картини світу в певній культурі. Зміни в ідеологічних, зокрема ціннісних, уявленнях мовного колективу впливають на семантичну еволюцію соціально-оціночних номінацій. Сучасні дослідження зв'язку аксіологічних понять із лексико-семантичною сферою сягають концепції французького лінгвіста Ж. Маторе, який розвинув, ґрунтуючись на ідеї «семантичного поля», конструкт «понятійного поля» (*field of ideas, champ notionelle*). У межах цього поля Ж. Маторе виділив два лексичних розряди слів: слова-свідки (*witness words, mots temoins*) і слова-джерела (*key words, mots clefs*). Перші, на думку науковця, відображають зміни в матеріальній культурі, а другі – у духовній [38, с. 10].

У науковій спільноті ще й досі точаться дискусії стосовно того, де міститься культура. Одні відстоюють тезу про те, що культурна мудрість спільноти перебуває в її колективній свідомості, а не в головах окремих її членів. Натомість когнітивісти наполягають, що свідомість окремих людей – це найголовніше вмістилище мовного й культурного знання [231, с. 1205].

Ми переконані, що лексема *sun* належить саме до слів-джерел. Щоб довести це, розглянемо концепт SUN у площині американської культури крізь призму цінностей. Наведемо кілька визначень поняття «цінності», прийнятих у

лінгвістиці, соціології й психології, адже лише такий комплексний міждисциплінарний підхід уможлиблює глибинний аналіз цього питання.

З погляду психології, цінності разом із моделями світу, засобами та гештальтами поведінки утворюють чотири основні блоки, у яких локалізовано характерологічні риси суб'єкта. На глибинному, підсвідомому рівні саме цінності лежать в основі прийняття рішень, відбору фактів [24, с. 11].

Соціологи трактують цінності як сукупність визначених явищ дійсності, які людина позитивно оцінює з погляду власного або суспільного блага. Прагнення та цілі людини й суспільства визначають прийняті ними цінності [300, с. 77]. В американській соціології цінності вважають підвалинами суспільного життя. Зазначено, що батьки передають своїм дітям цінності та цілі груп і свого соціального класу (або класу, з яким вони себе ідентифікують) [130, с. 45].

Відомі лінгвісти теж приділяють велике значення цінностям. Так, цінності трактують як вищі орієнтири, що визначають стан людської життєдіяльності й відіграють особливу роль серед складників мовленнєвої особистості [131, с. 209]. Вони поділяються на два види: інструментальні цінності (*instrumental values*), що скеровують щоденну поведінку людей, та визначальні цінності (*terminal values*), остаточні цілі, які варто або не варто досягати [249, с. 459]. Цінності, на думку Н. Д. Арутюнової, виконують координаційну (між людиною й світом об'єктів), стимуляційну (спрямовує діяльність), дидактичну та регулятивну (прескриптивну) функції в механізмах життя [13, с. 183].

Система домінантних у великій соціальній групі мотивів, яка детермінована на рівні свідомості наявної ієрархії цінностей, показує для представників цієї спільноти певну єдність переконань, ідеалів, схильностей та інтересів. Ці та інші фактори, які забезпечують готовність діяти певним чином, виступають соціальними установками й можуть уважатися одним із основних складників менталітету нації або соціального прошарку [57, с. 60].

Як когнітивний складник структури особистості, менталітет найяскравіше проявляється в певній звичній поведінці або стереотипах поведінки, з якими тісно межують стереотипи прийняття рішень [57, с. 60].

Цікаву думку стосовно стереотипів висловив А. Ченкі, пов'язавши їх із концептуальною метонімізацією. Дослідник доводить, що соціальні стереотипи – яскравий приклад того, як певні яскраві (*salient*) члени категорії можуть використовуватися для репрезентації усєї категорії (частина позначає ціле). При цьому існує небезпека того, що умовиводи про цілу категорію людей будуть ґрунтуватися на характеристиках певної підгрупи [228, с. 180].

Метафорична концептуалізація та культура теж тісно пов'язані між собою. Головне питання, на яке вчені намагаються знайти відповідь: які метафори обумовлені культурою, а які мають універсальний характер [243, с. 204].

На нашу думку, важливим чинником формування мовної картини світу окремої спільноти є менталітет. Наприклад, на формування мовної картини американців великий вплив мала ідеалізація протягом десятиліть таких ціннісних уявлень, як «американізм», «американський спосіб життя», «сяйне місто на горі» (*Americanism, American way of life, a shining city on a hill*). Прагматичну спрямованість цих мовних реалій пояснюють їхнім зв'язком із специфічно американською ідеологією, яка, на думку американського культуролога У. Зелінського, полягає в тому, щоб здійснити мрію про людське вдосконалення, а потім поділитися своїм досвідом і досягненнями з усім світом [38, с. 12].

Американська мрія має кілька трактувань: 1) мрія американців про демократію, рівність і свободу, проголошені в Декларації незалежності 1776 року; 2) американський спосіб життя; 3) концепція про те, що американська соціальна, економічна та політична система робить можливим успіх для кожного американця; 4) демократичні ідеали, на яких засновувалася Америка: американський спосіб життя у своєму найкращому прояві [164, с. 133].

Д. Лімінг і Д. Пейдж переконують, що сутність так званої американської мрії має міфологічний характер і ґрунтується на основному міфі, який можна назвати «з бідності до багатства» (*the rags-to-riches myth*) або «людина, яка зробила себе сама» (*the self-made man myth*). За канонами американської мрії бідний хлопчина може або досягнути успіху, або стати на слизьку стежину (*make good or make bad*) [370].

Як бачимо американська мрія включає глобальні аспекти, її успіх пов'язаний зі здійсненням її в США. Національний колорит американської мрії визначає те, що конкретно лягло в основу цього поняття. Найкраще це можна проілюструвати мовними засобами, що втілюють певні компоненти цієї мрії, утворюючи відповідні лексико-семантичні групи [38, с. 12]. Прагматичне значення номінації *American Dream* переноситься на інші її компоненти: *to make it on one's own, to become a self-made man, self-reliance* [38, с. 13].

Звідси випливає, що американська мрія глибоко вкорінена в індивідуалізмі. Індивідуалізм – це спокійне й помірковане світовідчуття, яке схиляє людину до відособлення від інших, замкнувшись у колі сім'ї та друзів, що призводить до поступової втрати інтересу до суспільства загалом [Воїнов, ст. 44]. У літературі поширена думка, що не рівність, а саме індивідуалізм визначає головний напрям американської ціннісної орієнтації [38, с. 46].

Ми переконані, що ніщо не втілює американську мрію краще, ніж установчі документи державності (Декларація про незалежність, Конституція) й національний гімн. Якщо в першій групі документів концепту SUN не виявлено, то гімн США надає широкий простір для аналізу цього концепту. Пісня «*The Star-Sprangled Banner*» була оголошена національним гімном США 3 березня 1931 року, до цього як гімн використовувалися пісні «*Hail Columbia*» або «*My Country, 'Tis of Thee*».

У національному гімні концепт SUN набуває метафоричного значення. У першому випадку сам концепт і його вербалізатори позначають час (частину доби), тому можна стверджувати про наявність метафори SUN IS TIME:

Oh, say! Can you see by the dawn's early light

What so proudly we hailed at the twilight's last gleaming

Цей фрагмент пісні містить чотири вербалізатори концепту SUN – *dawn, light, twilight, gleaming*. Увагу привертає протиставлення *dawn – twilight*, яке можна також трактувати як протиставлення сил добра і зла з його міфологічними витоками, причому світанок символізує перемогу, відродження, а сутінки – важке випробування, поразку, смерть.

Наступний фрагмент містить ще більше метафоричних значень:

Now it catches the gleam of the morning's first beam,

In full glory reflected now shines in the stream

Тут спостерігаємо вербалізатори *gleam, morning, beam, reflect, shine, stream* і когнітивну метафору SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID. Сонце наділене лише позитивними конотаціями, про що свідчить слово позитивної оцінної семантики *glory*. Когнітивний аналіз гімну США не лише виявив когнітивні метафори, а й надав валідацію виокремленим нами вербалізаторам, оскільки вони збіглися на 100 %.

Розглянемо концепт SUN у художній літературі США та спробуємо встановити, які саме цінності він утілював. Фактичний матеріал показав, що ціннісний аспект концепту зазнав певних трансформацій, рухаючись у напрямку до негативного полюсу. Наприклад, у XIX ст. концепту SUN відповідали лише позитивні цінності – праведність і справедливість. Сонце також поставало символом Бога, раю, життя, радості, втіхи, позитивного світогляду, любові, воскресіння. Наприклад:

Everybody loved to have him around, too; he was sunshine most always – I mean he made it seem like good weather [382, с. 109].

*So in this vale of Death, God girds us round; and over all our gloom, **the sun of Righteousness still shines a beacon and a hope.** If we bend down our eyes,*

the dark vale shows her mouldy soil; but if we lift them, the bright sun meets our glance half way, to cheer [372, с. 795].

'That I cannot see the sunny side of the picture of life, like this artless but ardent enthusiast,' she added, laying her hand lightly, but affectionately, on the arm of her sister, 'is the penalty of experience, and, perhaps, the misfortune of my nature [350, с. 293].

Схожі тенденції можна простежити й у ХХ ст., хоча фрагментів із позитивною ціннісною оцінкою концепту SUN виявлено вчетверо менше.

Can you balance off the body, that pitiful, selfish thing of night against a whole lifetime of sun and intellect? [347, с. 119].

The track curved and now it was going away from the sun, which as it sank lower, seemed to spread itself in benediction over the vanishing city where she had drawn her breath [355, с. 84].

У першому фрагменті сонце символізує духовне піднесене начало, воно є ключовим елементом антитези на позитивному її полюсі, а також перебуває в одній когнітивній площині з інтелектом. Другий фрагмент утілює християнське метафоричне бачення сонця, де сонце = Бог. Таке значення маніфестує лексема *benediction* (a Christian prayer of blessing).

Водночас у ХХ ст. починають простежуватися негативні конотації, пов'язані із сонцем, що набудуть подальшого розвитку у ХХІ ст. Такі конотації перебувають у двох чітко окреслених когнітивних площинах: «вплив сонця на людський організм» і «вплив сонця на господарську діяльність». Очевидно, що в першому випадку такі конотації прямо пов'язані з розвитком медицини й науковим обґрунтуванням шкідливого впливу сонця. Наприклад:

The sun drove through their skins, ripping and smashing tissues and nerves, till they became sick in mind and body, tossed most of the Decalogue overboard, descended to beastliness, drank themselves into quick graves, or survived so savagely that war vessels were sometimes sent to curb their license [371, р. 22].

The brown blotches of the benevolent skin cancer the sun brings from its reflection on the tropic sea were on his cheeks. The blotches ran well down the sides of his face and his hands had the deep-creased scars from handling heavy fish on the cords [364, с. 1].

Як бачимо, концепт SUN у мовній картині світу американця починає обростати негативними конотаціями. Сонце вбачають не лише життєдайною силою, а й грізним ворогом, що може не тільки значно погіршити фізичне здоров'я, але й зруйнувати здоров'я психічне.

Негативні конотації другого типу не нові в мовних картинах світу різних народів. Як зазначено вище, сонце може символізувати посуху, проте така аналогія має ареальні обмеження й наявна лише в регіонах із сухим, посушливим кліматом. Очевидно, що на теренах США таке явище трактувалося швидше як стихійне лихо, а не звичний стан речей у природі. Так, у творі Д. Стейнбека «Грона гніву», описано посуху, що спіткала штат Оклахома, унаслідок якої чимало фермерських родин були змушені залишати домівку й шукати кращої долі на заході країни. Викликані переважно антропогенними факторами (порушення екології рівнин через екстенсивну оранку), такі стихійні лиха були новим явищем для американців, тому відповідна негативна конотація лише з'явилася й почала вкорінюватися в їхній свідомості. Продемонструємо це за допомогою уривку з роману:

In the water-cut gullies the earth dusted down in dry little streams. Gophers and ant lions started small avalanches. And as the sharp sun struck day after day, the leaves of the young corn became less stiff and erect; they bent in a curve at first, and then, as the central ribs of strength grew weak, each leaf tilted downward [379, с. 3].

Зміни в мовній картині світу американців негайно відобразилися і в наборі вербалізаторів концепту SUN. Зокрема, серед них з'являються терміни на позначення анатомії людини *skin, nerve, tissue, skin pigmentation*. Також виявлено дієслова негативної семантики, що позначають шкідливий вплив

сонця як на саму людину, так і її оточення: *to hurt, to blister, to strike, to whip, to inflame, to rip, to smash*.

У ХХІ ст. ця тенденція продовжується, породжуючи у свідомості американців поляризацію конотацій, пов'язаних із концептом SUN. Тобто з одного боку, сонце й надалі лишається символом життя й радості, а з іншого боку, негативні конотації першого типу (вплив на організм) посилюються, виникають нові негативні асоціації. Розглянемо відповідні приклади:

(1) *You were given protection once. **You were given the sun itself**. But you lost it already. You gave it away /.../ [360, с. 293]*

(2) *Isolate out all individual predisposed aggression for appropriate gene therapy. Eradicate every strife within single generation humanity. **Craft world happy sunshine peace**. Beneficent lovely flower peace [375].*

(3) *It sometimes struck her as ironic that her ancestors from Scotland and Ireland had bypassed northern climates with similar cloudy weather to move to a place **where prolonged exposure to the sun practically guaranteed melanoma in people like them** – or, at the very least, wrinkles, which was the reason her mother wore hats even if her time outside was limited to walking to and from the car [378, с. 50].*

(4) *Continued interior of shrine, media hyenas circling. Menacing forest multiple camera, **blinding strobe continual sunburst**, steady glare provided video recording. Thrust microphones [375].*

Фрагмент 1 містить традиційну для американської лінгвокультури позитивну конотацію – сонце як джерело життя й вічності. Фрагмент 2 демонструє перетворення позитивного символізму в негативний через іронію, оскільки автор вважає утопічними уявлення про мир і спокій у всьому світі, іменник *sunshine* в атрибутивній позиції увиразнює ілюзорність таких поглядів. Фрагмент 3 показує негативну конотацію першого типу, містить медичні терміни *exposure, melanoma*. Такі конотації є яскравими ілюстраціями цінностей нового типу, що порівняно недавно з'явилися в

США і які можна схарактеризувати як *healthy lifestyle* або *physical and mental well-being*. Фрагмент 4 свідчить про появу нових негативних конотацій, коли сонце починає асоціюватися зі сліпучими спалахами фотокамер. Він якнайкраще відтворює реалії сучасного американського життя, де гонитва за сенсаціями та гонорарами витісняє прості людські емоції, а соціальні мережі й мас-медіа стали потужним інструментом впливу.

Ми з'ясували, що концепт SUN посідає одне з чільних місць у системі американських цінностей, уособленням яких постає «американська мрія». Значущість цього концепту засвідчує його наявність у національному гімні Сполучених Штатів. Діахронний підхід, тобто аналіз динаміки конотацій протягом трьох століть, дав змогу виявити збільшення обсягу конотацій, пов'язаних із сонцем, установити причини такого явища й дослідити їх поляризацію в художньому дискурсі ХХІ ст.

3.5. Мовне втілення концепту SUN у релігійному дискурсі США

Сучасна історія США нерозривно пов'язана з релігією, адже з 13 перших колоній сім були засновані представниками різних релігійних течій, які вирушили до Америки в пошуках свободи віросповідання. Ряд опитувань та статистичні дані свідчать, що серед розвинутих країн світу США – найбільш релігійна країна. Саме тому не викликає жодних сумнівів доцільність аналізу концепту SUN у рамках релігійного дискурсу. Це дасть змогу доповнити лінгвокультурну картину світу сучасного американця, краще висвітлити аксіологічні компоненти концепту й простежити символізм та метафоричні зв'язки на основі найбільш розтиражованої книги у світі – Біблії. Для цілей нашої розвідки ми використовували *The Bible. New Revised Standard Version*, видану в США в 1989 році.

Концепт SUN у релігійному дискурсі є важливим знаряддям досягнення основної цілі такого типу дискурсу – долучити людину до Бога. У свою чергу, ця ціль містить кілька цілей нижчого порядку: отримати

підтримку від Бога, очистити душу, закликати ближніх до віри й каяття, ствердити вірян у вірі та добродетельності, пояснити повчання [82].

Перш ніж представити мовне втілення концепту SUN у релігійному дискурсі, розглянемо власне релігійний дискурс, тому що він вирізняється своїми особливостями. Цей вид дискурсу належить до інституційних, оскільки склався в рамках суспільного інституту [82].

Інститути внутрішньо пов'язані і, щонайменше, частково виходять із базових, загальних для великих груп людей цінностей. У буквальному сенсі слова вони являють собою феномени моральні. Це передбачає, у свою чергу, що первинний мотив покори інституційним нормам ґрунтується на моральній владі, які мають цінності над індивідами [144, с. 139].

Модель інституційного дискурсу загалом охоплює такі види ознак: 1) конститутивні ознаки дискурсу, 2) ознаки інституційності, 3) ознаки типу інституційного дискурсу, 4) нейтральні ознаки [82, с. 5]. Як зазначає В. І. Карасик, інституційний дискурс – це представницьке спілкування, тобто статусно-рольове спілкування, а не особистісно-орієнтоване [82, с. 5; 83].

Дослідники виділяють такі риси релігійного дискурсу:

1) релігійний дискурс жодним чином не передбачає використання спеціального варіанта мови;

2) вокабуляр релігійного дискурсу не відрізняється від вокабуляра інших, спеціальних типів дискурсу (такі загальноживані слова, як «батько», «слава», «любов», та спеціальна лексика «молитва», «служба Божа», «сповідь», «причастя»);

3) у релігійному дискурсі релевантними є загальноживані норми синтаксису та граматики;

4) унікальна риса релігійного дискурсу – інтенсивна експлуатація так званих «мовних ігор» (організація мовленнєвої діяльності за встановленими правилами, завдяки чому учасники дискурсивної взаємодії відчують психологічний комфорт і цілковите розуміння процедурних етапів розгортання дискурсивної взаємодії) [281].

Способом суцільної вибірки з тексту Біблії ми отримали 143 фрагменти, де трапляється лексична одиниця *sun*, репрезентант концепту SUN. Встановлено, що усі фрагменти можна поділити на чотири групи:

1) *сонце* вживається в прямому значенні (небесне світило, джерело світла);

2) *сонце* вживається в метафоричному значенні «Бог / God»;

3) *сонце* вживається в метафоричному значенні «час / time»;

4) *сонце* вживається в метафоричному значенні «добро / good», «благодать / righteousness», символізує перемогу світла над силами зла й темряви, є уособленням божої сили й величі.

Проілюструємо кожне значення відповідними прикладами:

1) *As **the sun was going down**, a deep sleep fell upon Abram, and a deep and terrifying darkness descended upon him.*

*When evening comes, he shall wash himself with water, and when **the sun has set**, he may come back into the camp.*

*So they passed on and went their way; and **the sun went down** on them near Gibeah, which belongs to Benjamin.*

Як бачимо, у своєму прямому значенні «небесне тіло» сонце найчастіше поєднується з дієсловами, що позначають рух у вертикальній площині, наприклад *to go down*, *to set*. У Словнику біблійних образів зазначається, що згадки про фізичні властивості сонця сфокусовані на двох взаємопов'язаних мотивах – сонце як образ звичної рутини та сонце як частина щоденного циклу життя. Саме сонце визначає перебіг дня, воно уособлює порядок і непохитність всесвіту [321, с. 2782]. Сонце в його розумінні виявилось корисним для цілей творців Біблії, які прагнули розбудити розум від летаргічного сну буденності та навчити людей відчувати всюдиущі ритми природи [321, с. 2782].

Наступні три групи характеризуються концептуальними метафорами, що втілені в різних мовних метафорах.

2) *And there will be no more night; they need no light of lamp or sun, for **the Lord God will be their light**, and they will reign forever and ever.*

Bless the Lord, sun and moon; sing praise to him and highly exalt him forever.

*The sun shall no longer be your light by day, nor for brightness shall the moon give light to you by night; but **the LORD will be your everlasting light**, and your God will be your glory.*

Як бачимо, Бог ототожнюється із сонячним світлом. Окрім цього, у релігійному дискурсі сонце може символізувати всевидяче божественне око [321, с. 2783]. Ця риса притаманна багатьом релігіям світу й відгомін таких вірувань ми спостерігаємо на найбільш значущих артефактах американської культури, наприклад на купюрі номіналом 1 долар, про що йшлося вище.

3) *The registration of these people was therefore conducted with bitter hasten and zealous intensity **from the rising of the sun until its setting**, coming to an end after forty days but still uncompleted.*

Концептуальну метафору SUN IS TIME ми докладно розглядали на прикладах із художнього дискурсу. Жодних особливостей її функціонування в релігійному дискурсі не помічено.

4) ***The sun**, when it appears, proclaims as it rises what a **marvelous instrument it is, the work of the Most High.***

*So it was we who strayed from the way of truth, and **the light of righteousness did not shine on us**, and the sun did not rise upon us.*

*But for you who revere my name **the sun of righteousness shall rise**, with healing in its wings. You shall go out leaping like calves from the stall [380].*

Метафори четвертого типу насичені позитивною оцінною лексикою – прикметник *marvelous*, іменники *righteousness*, *healing*. Варто зазначити, що

вислів *the sun of righteousness* увійшов у загальний лексикон, свідчення чого знаходимо не лише в лексикографічних джерелах [339, с. 424], а й у художній літературі.

So in this vale of Death, God girds us round; and over all our gloom, the sun of Righteousness still shines a beacon and a hope [372, с. 795].

Кількісний аналіз виокремлених метафор показав, що найчисленнішою є перша група (лексема сонце вживається у прямому значенні) – 89 одиниць. Друга група налічує 23 випадки використання іменника *sun*, третя – 18 випадків, четверта – лише 13. Отже, релігійний дискурс не продемонстрував високих показників метафоризації значення *sun*. У тих фрагментах, де метафоризація все ж таки наявна, вона відбувалася за встановленими нами моделями когнітивної метафори з концептом SUN. Також у релігійному дискурсі спостерігається гіперболізація (37 одиниць). Вона стосується або фізичних проявів сонячної активності, або сонце виступає інструментом вираження могутності Бога – Бог створив сонце, змусив його бути на місці, може затемнити сонце, позбавити когось сонячного світла.

Підсумовуючи сказане вище, можна стверджувати, що концепт SUN в релігійному дискурсі наділений виключно позитивними конотаціями, сонце може уособлювати Божу силу й ласку, або навіть ототожнюватися з Богом. Аналіз тексту *The Bible. New Revised Standard Version* показав, що сонце там вживається в одному прямому значенні та трьох переносних, побудованих на метафоризації.

Висновки до розділу 3

Міфологічне значення концепту SUN в американській лінгвокультурі має свої особливості, що визначаються насамперед особливостями міфології США. Цей пласт культурної спадщини Сполучених Штатів порівняно невеликий і сучасний. Наукові відкриття та технічний прогрес неминуче відбилися на формуванні міфів. Саме цим можна пояснити їхній прагматизм та зміщення акценту з надприродного й божественного в навколишньому

світі до особистісних характеристик людини, часто реальної історичної постаті, що набуває рис міфологічного героя.

Багато американських легенд утілюють антропоцентричний характер сучасної американської культури, тому що людина не схиляється перед силами природи, а навпаки – підкорює їх. Сонце тут постає не як грізна нестримна сила, а як один із способів вияву сили головного героя. Саме цим американська міфологія європейських переселенців значно відрізняється від класичних давньогрецьких та дохристиянських кельтських міфів. Вона переконливо показує трансформацію світогляду творців міфів: Сонце = могутнє божество, яке завжди перемагає → сонце = бог, якого може вбити герой → сонце = небесне світило, яке людина використовує для своїх потреб і цілей.

Міфологічне значення концепту SUN в американській лінгвокультурі тісно пов'язане зі світовою сонячною символікою, що заснована на аналогіях. Можна виділити чотири основні складники сонячного символізму: героїчний образ, божественне око, активне начало і джерело життя та енергії. Останні три символи чітко простежуються на прикладі найвідоміших артефактів американської культури й життя в США загалом. Купюра номіналом один долар містить зображення божественного ока, вінець Статуї Свободи символізує активне начало, успішність, просвітництво, логотип компанії «Walmart» символізує енергію та процвітання. Лише героїчний образ сонця відсутній в американській лінгвокультурі. Ми вбачаємо причину цього в неймовірно стрімкому розвитку науково-технічного прогресу, який зробив цю аналогію архаїчною.

Аналіз 1200 вербалізаторів концепту SUN в американському художньому дискурсі показав, що частиномовний розподіл вербалізаторів неоднорідний і змінювався протягом кожного часового зрізу. Найбільшу питому вагу серед вербалізаторів концепту SUN становлять дієслова, тому можна стверджувати, що в американській картині світу визначальним є

діяльнісний аспект при творенні концептуальних зв'язків цього елементу концептосфери.

Аналіз вербалізаторів дав змогу згрупувати їх за кількома концептуальними ознаками – світло, температура та колір, що відображають основні фізичні властивості сонця як об'єкта. За кількісними показниками в першій групі (світло) провідними є дієслово *to shine*, іменники *light, ray, shadow* та прикметник *bright*. У другій групі (рух у вертикальній площині) переважають дієслова *to set, to rise, to go down, to go, to come up* й прикметники *setting, rising*. У третій групі (температура) найчастіше зустрічаються такі вербалізатори: дієслово *to burn*, прикметники *hot, blazing, warm*, іменник *heat*. У четвертій групі (колір) найпоширенішими вербалізаторами є прикметники *golden, pink, red, yellow*. Зважаючи на останні досягнення когнітивної лінгвістики, виокремлено також низку вербалізаторів, що базуються на когнітивній опозиції «профіль : база / profile : base». Найчисленнішими серед них є такі: *horizon, cloud, sky*. З огляду на функціональні ролі, що пов'язані з мовною реалізацією концепту SUN, найчастіше вони представлені ролями агенса, сили й пацієнса.

У системі американських цінностей лексема *sun* належить до розряду слів-джерел, що відбивають зміни в духовній культурі спільноти. Підтвердженням цього є наявність концепту SUN в національному гімні США, текст якого містить десять вербалізаторів концепту SUN – *dawn, light, twilight, gleaming, gleam, morning, beam, reflect, shine, stream* і когнітивну метафору SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID. Аналіз конотативного аспекту концепту SUN на прикладі художніх творів показав, що ціннісний аспект концепту зазнав певних трансформацій, рухаючись у напрямі до негативного полюсу. Це обумовлюється як розвитком певних галузей науки (медицини), так і появою нових реалій, викликаних змінами в навколишньому середовищі.

У релігійному дискурсі (на матеріалі *The Bible. New Revised Standard Version*) було виявлено незначну кількість метафоричних переносів з

елементом *sun* – 54 зі 143 зафіксованих випадків вживання лексичної одиниці *sun*. Виявлені метафори свідчать про те, що у релігійному дискурсі сонце ототожнюється з Богом, також сонце може мати метафоричне значення «часу / time» й «добра, благочестя / righteousness».

Основні результати, отримані в третьому розділі, висвітлено в таких публікаціях автора : [170, С. 128–134; 167, С. 162–167].

ВИСНОВКИ

Питання сприйняття реальності людиною, подальша обробка перцептивного досвіду мозком і матеріальне втілення мисленневих конструктів у мові є одним із найактуальніших у сучасній лінгвістиці. Занурення ж суто когнітивних і мовних явищ у соціальний контекст та їх аналіз крізь призму культури певної спільноти допомагає розкрити роль мови не лише у житті окремого індивіда, але й усього суспільства. Саме лінгвокультурні концепти є тими цеглинками, з яких вибудовується образ людини, як носія певної культури.

Лінгвокультурний концепт – складноструктурований феномен, у якому поняттєве начало, після отриманої етнопсихологічної оцінки, органічно поєднується з лінгвокультурним.

Застосувавши комплексний методологічний підхід до дисертаційного дослідження, ми отримали такі результати. Семантична структура SUN складається з 11 семантичних компонентів, три з яких прототипні: [+body], [+light], [+heat], а решта додаткові: [+round], [+energy], [+far], [+big], [+heavy], [+substance], [+space], [+life]. Лексична одиниця *sun* набуває варіантних семантичних відтінків і маніфестує чотири когнітивні процеси розширення значення – генералізацію, конкретизацію, метафоризацію й метонімізацію.

Основне, прототипне значення слова 1 *a celestial body around which the planets revolve /.../* через генералізацію значення починає поширюватися на будь-яке небесне тіло, що нагадує сонце – *a celestial body like the sun*. В основі значення 2 *the heat or light radiated from the sun* є метонімія типу ПРОДУЦЕНТ – ПРОДУКТ. Далі йде кілька метафоричних переносів значення (3–5):

- за ознакою яскравості чи блискучості *one resembling the sun usu. in brilliance or illuminative power : one having a shining or radiant quality*;
- на основі концептуальної метафори SUN IS PERSON *Sun-god*;
- на основі концептуальної метафори SUN IS TIME *the rising or setting of the sun; a period of daylight*.

Значення 6 отримане в результаті конкретизації значення 3: *temperature produced by the sun; climate*. Значення 7 – метафоричне перенесення значення 1 за формою: *a sunlike object as a heraldic representation of a sun surrounded with rays*. Значення 8 з'явилося внаслідок метафоричного перенесення значення 1 за властивостями *glory, power, splendor*. Останнє значення 9 отримуємо внаслідок конкретизації розширеного прототипного значення: *an astrological hot and dry temperate masculine diurnal planet*.

Опис словотвірної парадигми показало нерівномірний розподіл способів словотворення: способом деривації утворено лише дев'ять нових лексичних одиниць, у той час як композитні моделі налічують 136 одиниць. За показниками продуктивності перше місце посідає модель N+N, друге місце – модель N_{comp}+N, третє місце – модель N+V_{en}. Також були виявлені синтетичні композити, один приклад конверсії та один акронім.

Аналіз метафор з елементом *sun* здійснено на основі двох провідних теорій когнітивної лінгвістики – концептуальної інтеграції й концептуальної метафори. Встановлено найтиповіші концептуальні метафори, де залучений концепт SUN: SUN IS PERSON, SUN IS A ROUND OBJECT, SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID, SUN IS A BURNING OBJECT, SUN IS TIME і SUN IS DIRECTION. Ці моделі, у свою чергу, слугують основою для необмеженої кількості мовних метафор. Метафоричне втілення концепту SUN демонструє ознаки зчеплення понять, явища, що спостерігаємо в радіальній категорії між різними смислами, пов'язаними з певним словом.

Метонімічне перенесення значення трапляється набагато рідше, ніж метафоричне. У процесі дослідження зафіксовано лише приклади конвенційної концептуальної метонімії PRODUCER FOR PRODUCT й WHOLE FOR PART, коли лексему *sun* використовують для позначення тепла, світла, променя і т. д. Таку метонімію можна простежити навіть на рівні словникових дефініцій. Персоніфікація сонця відбувається за маскулінним типом, про що свідчить використання займенників *he, his, him*, часто з великої літери. У порівняннях

сонце частіше перебуває на позиції агента, аніж референта. Гіперболізація досягається за допомогою лексичних мовних засобів.

Дистрибутивний аналіз дав змогу встановити найтипівіші комбінації з елементом *sun*. Серед прикметників це – *brilliant, bright, golden*. Структури з дієсловами поділяються на два типи: VERB+SUN (*block, block out, blot out*) і SUN+VERB (*climb, come up, rise*). Серед прийменникових словосполучень знаходимо *in the sun, into the sun, out of the sun*. Елемент *sun* також трапляється в складі біноміалів, тобто сурядних словосполучень екзоцентричного характеру, наприклад: *sun and shade, the sun and the sea, sun and wind, sun and rain (the sun and rain), sun and moon, light and sun*. Ідіоматичні утворення з елементом *sun* вирізняються позитивними конотаціями і з погляду семантики є доволі прозорими.

Вільний асоціативний експеримент показав, що переважна більшість отриманих асоціацій позитивні або нейтральні (95 %). Більша частина учасників експерименту продемонструвала наукову картину світу, яка представлена такими асоціаціями як *star* (20), *planet* (18), *universe* (16), *orbit* (16), *eclipse* (15), *Solar system* (10), *earth* (10), *galaxy* (9), *Mercury* (6), *ray* (6), *energy* (5), *source* (5), *to emit* (5), *to rotate* (4), *to radiate* (4), *solar* (2).

Найчисленнішою є група асоціацій за семантичною ознакою «температура / temperature» (80 одиниць): *warm, hot, burning, scorching, to cook, to burn, heat*. Усі респонденти розмістили сонце на позитивному полюсі температурної шкали. Певний егоцентризм американської лінгвокультури проявився в тому, що більшість опитуваних зазначали не фізичні властивості сонця, а власні дії, пов'язані із сонячною погодою, тобто за сонцем закріпилася стійка асоціація з відпочинком, відпусткою (65 одиниць). До асоціацій цієї групи належать: *to walk, to rest, to relax, to bask, to sunbathe, to meditate, to surf, gardening, play, dancing, reading, lying in the grass, traveling, to run, summer, garden, ocean*.

За семантичною ознакою «яскравість / brightness» асоціацій не дуже багато – 27 одиниць. Найчастіше сонце вбачають як *radiant, glowing, bright,*

brilliant, fiery. Ще менша кількість асоціацій за кольором (лише сім одиниць), палітра яких обмежена жовтим й золотистим.

Міфологічне значення концепту SUN в американській лінгвокультурі має свої особливості, що визначаються насамперед сучасним характером міфології США. Сонце в ній постає не таким, як у більшості міфів народів світу. Міфи й легенди США – яскравий приклад антропоцентричності сучасної американської культури: людина не схиляється перед силами природи, а навпаки – підкорює їх. Сонце тут постає не як грізна нестримна сила, а як один зі способів вияву сили головного героя. Американська міфологія європейців переконливо показує трансформацію світогляду творців міфів: Сонце = могутнє божество, яке завжди перемагає, → сонце = бог, якого може вбити герой, → сонце = небесне світило, яке людина використовує для своїх потреб і цілей.

Міфологічне значення концепту SUN в американській лінгвокультурі тісно пов'язане зі світовою сонячною символікою, що заснована на аналогіях. Виділено чотири основні складники сонячного символізму: героїчний образ, божественне око, активне начало і джерело життя та енергії. Останні три символи можна чітко простежити на прикладі найвідоміших артефактів американської культури й життя в США загалом. Купюра номіналом один долар містить зображення божественного ока, вінець Статуї Свободи символізує активне начало, успішність, просвітництво, логотип компанії «Walmart» символізує енергію та процвітання. Лише героїчний образ сонця відсутній в американській лінгвокультурі, причиною чого може бути неймовірно стрімкому розвитку науково-технічного прогресу, який зробив цю аналогію архаїчною.

Серед 1200 вербалізаторів концепту SUN в американському художньому дискурсі переважають дієслова, на основі чого можна стверджувати, що в американській картині світу визначальним є діяльнісний аспект при творенні концептуальних зв'язків цього елемента концептосфери. За кількісними показниками провідні позиції обіймають такі дієслова: *to shine, to set, to rise, to go down, to go, to come up, to burn*. Друге місце посідають іменники, тобто

номінативний аспект теж важливий. Найчастіше у масиві іменників-вербалізаторів трапляються *light, ray, shadow, heat, horizon, cloud, sky*. Атрибутивний аспект відіграє другорядну, допоміжну роль. Серед найпоширеніших прикметників відзначаємо *bright, setting, rising, hot, blazing, warm, golden, pink, red, yellow*. З огляду на функціональні ролі, пов'язані з мовною реалізацією концепту SUN, то найчастіше вони представлені ролями агенса, сили й пацієнса.

У системі американських цінностей лексема *sun* належить до розряду слів-джерел, що відбивають зміни в духовній культурі спільноти. Це підтверджує наявність концепту SUN у національному гімні США, текст якого містить десять вербалізаторів концепту SUN – *dawn, light, twilight, gleaming, gleam, morning, beam, reflect, shine, stream* і когнітивну метафору SUN IS A VESSEL CONTAINING LIQUID.

Аналіз конотативного аспекту концепту SUN на прикладі художніх творів показав, що ціннісний аспект концепту зазнав певних трансформацій, рухаючись у напрямі до негативного полюсу. Наприклад, у XIX ст. концепту SUN відповідали лише позитивні цінності – праведність і справедливість. Сонце також поставало символом Бога, раю, життя, радості, втіхи, позитивного світогляду, любові, воскресіння. У XX ст. починають простежуватися негативні конотації, пов'язані із сонцем, що набудуть подальшого розвитку у XXI ст. Такі конотації перебувають у двох чітко окреслених когнітивних площинах: «вплив сонця на людський організм» і «вплив сонця на господарську діяльність». Це обумовлено як розвитком певних галузей науки (медицини), так і появою нових реалій, викликаних змінами в навколишньому середовищі. Сонце вбачають не лише життєдайною силою, а й грізним ворогом, який може нашкодити і навіть убити.

Наявні метафори у рамках інституційного (релігійного) дискурсу показують ототожнення сонця з Богом; також сонце може мати метафоричне значення «час / time» і «добро, благочестя / righteousness».

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що концепт SUN є важливою частиною лінгвокультури Сполучених Штатів Америки. З одного боку, наповнення концепту має багато схожих рис з іншими культурами, а з іншого – демонструє риси, притаманні лише менталітету жителів цієї країни.

Результати проведеного дослідження окреслюють перспективи подальшого вивчення концепту SUN у британській, австралійській та канадській лінгвокультурах (порівняльний аспект), у площині медійного і політичного дискурсів (дискурсивний аспект) та з огляду на процеси метафоризації й метонімізації (когнітивні студії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Спеціальна література

1. Агиенко М. И. Правда и Истина. *Антология концептов*: в 5 т. / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. Волгоград: Парадигма, 2006. Т. 3. С. 118–138.
2. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / відп. ред. Ю. О. Жлуктенко; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1989. 136 с.
3. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: [монография]. Москва: Гнозис, 2005. 326 с.
4. Алефиренко Н. Ф. Фразеологическое значение и концепты. *Когнитивная семантика*: материалы Второй междунар. школы-семинара: в 2 ч. Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. Ч. 2. С. 33–36.
5. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Москва: Гнозис, 2007. 512 с.
6. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. *Апресян Ю. Д. Избранные труды*: в 2 т. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 2: Интегральное описание языка и системная лексикография. С. 348–386.
7. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и словаре. *Известия Российской академии наук. Серия литературы и языка*. Т. 45. № 3. С. 208–223.
8. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. *Апресян Ю. Д. Избранные труды*: в 2 т. Москва: Школа «Языки русской культуры»; Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1995. Т. 1: Лексическая семантика. Синонимические средства языка. 472 с.
9. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике. Москва: Высш. шк., 1991. 140 с.
10. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва: Наука, 1988. 341 с.

11. Арутюнова Н. Д. Введение. *Логический анализ языка: ментальные действия*: [сб. ст.] / Рос. АН, Ин-т языкознания; [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Н. К. Рябцева]. Москва: Наука, 1993. С. 3–6.
12. Арутюнова Н. Д. От редактора. *Понятие судьбы в контексте разных культур*: [сб.] / Рос. АН, Науч. совет по истории мировой культуры: Проблемная группа «Логический анализ языка» Ин-та языкознания; [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. Москва: Наука, 1994. С. 3–4.
13. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / 2-е изд., испр. Москва: Языки русской культуры, 1999. 896 с.
14. Аскольдов С. А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология* / [под общ. ред. В. П. Нерознака]. Москва: Academia, 1997. С. 267–279.
15. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / 2-е изд., стереотипное. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 576 с.
16. Бабаева Е. В. Культурно-языковые характеристики отношения к собственности (на материале немецкого и русского языков): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Волгоградский гос. пед. ун-т. Волгоград, 1997. 210 с.
17. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.
18. Балабан О. О. Метафора як семантична універсалія: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Приазовський державний технічний університет. Маріуполь, 2006. 20 с.
19. Бардина Н. В. Языковая гармонизация сознания. Одеса: Астропринт, 1997. 272 с.
20. Бартминский Е. Этноцентризм стереотипа. Польские и немецкие студенты о своих соседях. *Славяноведение*. 1997. № 1. С. 12–24.
21. Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики. Київ: Вид. дім «Академія», 2004. 344 с.
22. Беляевская Е. Г. Семантика слова. Москва: Высш.шк., 1987. 225 с.
23. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва: Прогресс, 1974. 448 с.

24. Белова А. Д. Теорія аргументація та аксіологія. *Мова у соціальному і культурному контексті*: зб. наук. пр. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 1997. С. 10–15.
25. Бистров Я. В. Метафоризація функціонального світу в автобіографічному есе Джуліана Барнса «Nothing To Be Frightened Of». *Наковий вісник Херсонського держ. ун-ту*: зб. наук. пр. Серія «Лінгвістика». Херсон: ХДУ, 2013. Вип. XX. С. 158–163.
26. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: [курс лекций по английской филологии]. Тамбов: Изд-во Тамбов. ун-та, 2000. 123 с.
27. Болдырев Н. Н., Куликов В. Г. О диалектном концепте в когнитивной системе языка. *Известия Российской академии наук. Серия литературы и языка*. 2006. Т. 65. № 3. С. 3–13.
28. Борисова Е. Б. Прагматика художественного перевода. *Прагматика и семантика высказывания и текста*: межвуз. сб. науч. тр. Самара: Изд-во СГПУ, 1999. С. 139–144.
29. Бочкарева Е. В. Влияние формы эксперимента на ядро ассоциативного поля младшего школьника. *Проблемы детской речи*: материалы Всерос. конф., (Санкт-Петербург, 24–26 нояб. 1999 г.). Санкт-Петербург, 1999. С. 35–39.
30. Брутян Г. А. Язык и картина мира. *Науч. докл. высш. школы. Филос. науки*. 1973. № 1. С. 108–111.
31. Бунеева Е. С. Концептологическая модель признака старшинства. *Языковая личность: культурные концепты*: [сб. науч. тр.]. Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. С. 33–41.
32. Васейко Ю. С., Мацицька Т. Є. Особливості функціонування індивідуально-авторської мовної картини світу в історичній прозі (на матеріалі роману Г. Сенкевича «Вогнем і мечем»). *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. «Филология»*. 2007. Т. 20 (59). № 3. С. 115–119.
33. Ваховська Л. Ф. Засоби вербалізації концепту “людина” в американському кінематографі (на матеріалі суч. амер. публіцистики). *Проблеми*

семантики слова, речення та тексту: зб. наук. пр. Київ: Видавн. центр КНЛУ, 2003. Вип. 10. С. 3–11.

34. Вежбицкая А. Прототипы и инварианты. *Язык. Культура. Познание*: [пер. с англ.] / [отв. ред. М. А. Кронгауз; вступ. ст. Е. В. Падучевой]. Москва: Русские словари, 1996. С. 201–230.

35. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / пер. с англ. А. Д. Шмелева; под ред. Т. В. Булыгиной. Москва: Языки русской культуры. 1999. 780 с.

36. Венжинович Н. Ф. Концептуальна й мовна картини світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії*: [зб. наук. пр.] / уклад. А. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2006. Вип. 14. С. 8–13.

37. Войтович В. Українська міфологія / 2-ге вид. Київ: Либідь, 2005. 662 с.

38. Воїнов В. В. Соціально-оціночні номінації у контексті культури США. Київ: Либідь, 1994. 143 с.

39. Володина Н. В. Концепты, универсалии, стереотипы в сфере литературоведения: [монография]. Москва: Флинта; Наука, 2010. 256 с.

40. Воркачев С. Г. Концепт как «зонтиковый термин». *Язык, сознание, коммуникация*. Москва, 2003. Вып. 24. С. 5–12.

41. Воркачев С. Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели): [монография]. Волгоград: Перемена, 2003. 163 с.

42. Воркачев С. Г. «Две доли» – две концепции счастья. *Языковая личность: проблемы креативной семантики*: к 70-летию проф. И. В. Сентенберг: сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000. С. 52–61.

43. Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты. *Известия Российской академии наук. Сер. лит. и яз.* 2001. Т. 60. № 6. С. 47–58.

44. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64–72.

45. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы): монография. Москва: Изд-во РУДН, 1997. 331 с.
46. Воробьев В. В. О статусе лингвокультурологии. *Русский язык, литература и культура на рубеже веков: IX междунар. конгресс МАПРЯЛ*. Братислава, 1999. Т. 2. С. 125–126.
47. Воробьева О. П. Концептология в Украине: обзор проблематики. *Лингвоконцептология: перспективные направления: монография / под ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко, И. В. Недайновой*. Луганск: Изд-во ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2013. С. 10–37.
48. Гайдукова В. К вопросу о логическом анализе языка (на примере концептосферического поля власти). *Русский язык*. 2000. № 15/45. С. 8–13.
49. Гак В. Г. Языковые преобразования. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1998. 768 с.
50. Герц Г. Р. Принципы механики, изложенные в новой связи. *Жизнь науки: антология вступлений к классике естествознания*. Москва: Наука, 1973. С. 206–210.
51. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2002. № 32. С. 27–30.
52. Головин Б. Н. Язык и статистика. Москва: «Просвещение», 1970. 190 с.
53. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія]. Київ: Логос, 2004. 284 с.
54. Гоннова Т. В. Социокультурные характеристики концепта «труд» в русском языковом сознании: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Волгоградский гос. пед. ун-т. Волгоград, 2003. 240 с.
55. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. URL: <http://www.textology.ru/razdel.aspx?id=38> (дата звернення 20.03.2015).
56. Горошко Е. И. Проблемы проведения свободного ассоциативного эксперимента (методологические аспекты). URL: <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=74> (дата звернення 21.03.2015).

57. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма: монография. Москва; Харьков: Изд. дом «ИНЖЭК», 2003. 440 с.
58. Гошилик Н.С. Схемні образи часу в сучасній англійській мові: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 220 с.
59. Гумбольдт В. Характер языка и характер народа (отрывок). *Язык и философия культуры*. Москва: Прогресс, 1985. С. 370–381.
60. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры. Москва: Прогресс, 1985. 451 с.
61. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1990. 528 с.
62. Данилюк І. В. Етнічний стереотип. *Етносоціологія: терміни та поняття*: навч. посіб. / [Свтух В. Б. та ін. Київ: Вид-во УАННП «Фенікс», 2003. С. 121–123.
63. Делёз Ж. Гваттари Ф. Что такое философия? / [пер. с фр. и послесл. С. Н. Зенкина]. Москва: Ин-т эксперим. социологии, СПб.; Алетейя, 1998. – 288 с.
64. Денисов П. Н. Лексика русского языка и ее описания. Москва: Русский язык, 1980. 253 с.
65. Дмитренко М. К. Українська фольклористика другої половини ХІХ століття: школи, постаті, проблеми. Київ: Сталь, 2004. 384 с.
66. Долгова И. А. Способы выражения концепта «толерантность» в английской паремиологии. *Единицы языка и их функционирование*: межвуз. сб. науч. тр. Саратов: Науч. книга, 2005. Вып. 11. С. 107–110.
67. Єфименко О. Е. Концепт «степ» в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харків. нац. пед. ун-т. імені Г. С. Сковород. Харків, 2005. 266 с.
68. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
69. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5/6. С. 23–35.

70. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*: [науч. журн.]. 2002. № 32. С. 51–53.
71. Зализняк А. А. Русская семантика в типологической перспективе. Москва: Языки славянской культуры, 2013. 640 с.
72. Зусман В. Г. Концепт в системе гуманитарного знания. *Вопросы литературы*. 2003. № 2. С. 3–29.
73. Ипанова О. А. Жизнь. *Антология концептов: в 5 т.* Москва: Гнозис, 2007. Т. 1–2. С. 356–370.
74. Иващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): [монографія]. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
75. Иващенко В. Л. Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору. *Мовознавство*. 2004. № 1. С. 54–61.
76. Кагановська О. М. Проблема інтерпретації текстових концептів у художньому прозаїчному творі. *Мова і культура*. 2001. Т. IV. Вип. 3. С. 114–121.
77. Калашникова Л. В. Метафора как механизм когнитивно-дискурсивного моделирования действительности (на материале художественных текстов): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Орловский гос. аграрный ун-т. Орел, 2006. 409 с.
78. Карасик В. И. Этноспецифические концепты. *Введение в когнитивную лингвистику* / отв. ред. М. В. Пименова. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005. С. 61–105.
79. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монография]. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
80. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке *Языковая личность: культурные концепты*: [сб. науч. тр.]. Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. С. 3–16.
81. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии. *Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности*: [сб. науч. тр.]. Волгоград: Перемена, 2001. С. 3–16.

82. Карасик В. И. Религиозный дискурс. *Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики*: [сб. науч. тр.]. Волгоград: Перемена, 1999. С. 5–19.
83. Карасик В. И. Характеристики педагогического дискурса. *Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики*: [сб. науч. тр.]. Волгоград: Перемена, 1999. С. 3–18.
84. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Базовые характеристики лингвокультурных концептов. *Антология концептов*: в 5 т. М.: Гнозис, 2007. Т. 1–2. С. 12–13.
85. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / под ред. И. А. Стернина. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001. С. 75–79.
86. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 263 с.
87. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. Москва: Наука, 1976. 356 с.
88. Клименко Е. О. Концепт «менеджмент» в американской и русской лингвокультурах: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Волгоградский гос. пед. ун-т. Волгоград, 2004. – 221 с.
89. Ковальська Н. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філологія. 2004. Вип. 34. Ч. 1. С. 412–418.
90. Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Серия 2. История, языкознание, литературоведение. 1992. Вып. 3. № 16. С. 30–39.
91. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке. Москва: Наука, 1990. 103 с.
92. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу: [монографія]. Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2004. 248 с.

93. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов). *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 39–46.
94. Королев С. И. Психологическая ориентация в этнопсихологии. Механизмы субъективации. *Психологические механизмы регуляции социального поведения*. Москва: Наука, 1979. С. 20–43.
95. Космеда Т. А. Мовна свідомість і семантика мови (на прикладі концепта ВОЛЯ у тексті Т. Г. Шевченка). *Семантика мови і тексту*: зб. ст. 6-ї Міжнар. наук. конф. (Івано-Франківськ, 26–28 верес. 2000 р.). Івано-Франківськ: Плай, 2000. С. 263–268.
96. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.
97. Костин А. В. Вода. *Антология концептов* / под. ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Москва: Гнозис, 2007. С. 268–277.
98. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Видавн. центр «Академія», 2006. 464 с.
99. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 12–23
100. Кочерган М. П. Мовознавство на сучасному етапі. *Дивослово*. 2003. № 5. С. 24–29.
101. Кочерган М. П. Лексична сполучуваність і семна структура слова. *Мовознавство*. 1984. № 1. С. 25–32.
102. Красавский Н. А. Динамика эмоциональных концептов в немецкой и русской лингвокультурах: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.20 / Волгоградский гос. пед. ун-т. Волгоград, 2001. 38 с.
103. Красавский Н. А. Семантическая структура номинантов эмоций в немецком и русском языках. *Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики*: [сб. науч. тр.]. Волгоград: Перемена, 1999. С. 162–172.
104. Краснобаева-Чорна Ж. Термінополе КОНЦЕПТ. *Українська мова*. 2006а. № 3. С. 67–79.

105. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Інтегральний підхід до інтерпретації концепту (філософський та лінгвокультурологічний вектори). *Лінгвістичні студії*: [зб. наук. пр.] / [уклад. А. Загнітко]. Донецьк: ДонНУ, 2006. Вип. 14. С. 27–31.
106. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Класифікаційні параметри концепту ЖИТТЯ. *Лінгвістичні студії*: [зб. наук. пр.] / [уклад. А. Загнітко]. Донецьк: ДонНУ, 2007. Вип. 15. С. 48–54.
107. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультурологія. Москва: ИТДГК “Гнозис”, 2002. 284 с.
108. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. Москва: Гнозис, 2003. 180 с.
109. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира* / отв. ред. Б. А. Серебренников. Москва: Наука, 1988. С. 141–172.
110. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
111. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. Москва: Наука, 1986. 128 с.
112. Левицкий Ю. А., Боронникова Н. В. История лингвистических учений. Москва: Высш. шк., 2005. 302 с.
113. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти. Харків: Основа, 2008. – 272 с.
114. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків: ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 1997. 129 с.
115. Лисиченко Л. А. Людина і мовна картина світу. *Ритми сучасної філології*: зб. наук. ст. до 50-річчя проф. Т. А. Космеди / упоряд. Ф. С. Бацевич. Львів: ПАІС, 2007. С. 69–74.
116. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Известия Российской Академии наук*. Серия: Лит-ра и яз. 1993. Т. 52. № 1. С. 3–9

117. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность: от теории словесности к структуре текста: антология* / [под общ. ред. В. П. Нерознака]. Москва: Academia, 1997. С. 280–287.
118. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф: труды по языкознанию. Москва: Изд-во МГУ, 1982. 478 с.
119. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода. *Концепты*: [науч. тр. Центрконцепта]. Архангельск: Изд-во Помор. ун-та, 1997. Вып. 1. С. 11–35.
120. Мазиев Ю. М., Сарафанникова С. В. Мифология политического дискурса в современном информационном пространстве. *Язык, коммуникация и социальная среда*: [межвуз. сб. науч. тр.]. Воронеж: ВГТУ, 2001. Вып. 1. С. 75–83.
121. Мальцева О. Н. Описание языковой личности: конструктивный подход: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Кубан. гос. ун-т. Краснодар, 2000. – 19 с.
122. Манакин В. Н. Языковые картины мира в перспективах контрастивной лингвистики. *Язык и культура: доклады Второй междунар. конф.* / [сост. С. Б. Бурого]. Киев: Журнал «Collegium», 1993. С. 77–83.
123. Манерко Л. А. Новая методика исследования категоризации в лингвистике. *Вестник Московского университета. Сер.: Филология.* 2000. № 2. С. 39–52.
124. Мартинюк А. П. Гендерні стереотипи та їх відображення у мові та мовленні (на матеріалі англійської мови). *Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія «Філологія».* 2003. Т. 6. № 1. С. 171–176.
125. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва: Флинта; Наука, 2004. 296 с.
126. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособ. Минск: ТетраСистемс, 2005. 256 с.
127. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва: Академия, 2001. 204 с.
128. Маслова В. А. Современные направления в лингвистике. Москва: Академия, 2008. 282 с.

129. Матузкова Е. П. Средства выражения концепта „иностранное” в английском языке: словарь и текст. *Мова і культура*. Київ: Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2003. Вип. 6. Т. 3. Ч. 2.: Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. С. 44–52
130. Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура. *Человек и общество*: [хрестоматия] / [ред. С. А. Михеев]. Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. С. 38–76.
131. Мещерякова Ю. В. Концепт «красота» в английской и русской культурах. *Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики*: [сб. науч. тр.]. Волгоград: Перемена, 1999. С. 209–215.
132. Монахова Т. В. До проблеми розуміння концептів. *Філологія: наук.-метод. журн.* Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. Т. 55. Вип. 42. С. 105–109.
133. Моспанова Н. Ю. Добро и зло. *Антология концептов*: в 5 т. Волгоград: Парадигма, 2006. Т. 3. С. 53–67.
134. Мошина Е. А. Надежда. *Антология концептов*: в 5 т. Волгоград: Парадигма, 2006. Т. 3. С. 184–199.
135. Мурзин Л. О Лингвокультурологии, ее содержании и методах. *Collegium*. 1997. № 1. С. 35–39.
136. Нерознак В. П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма. *Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков*: [сб. науч. тр.]. Омск: Изд-во ОмГПУ, 1998. С. 80–85.
137. Никитина С. Е. О концептуальном анализе в народной культуре. *Логический анализ языка: культурные концепты*: [сб. ст.] / АН СССР. Ин-т языкознания; [редкол.: Н. Д. Арутюнова (отв. ред.) и др.]. Москва: Наука, 1991. С. 117–123.
138. Новикова Н. С., Черемисина Н. В. Многомирие в реалии и общая типология языковых картин мира. *Филологические науки*. 2000. № 1. С. 40–49.

139. Огар А. Суперечливі аспекти поняття «концепт». *Проблеми гуманітарних наук*: зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Дрогобич: Вид. від. ДДПУ ім. І. Франка, 2013. Вип. 32. Філологія. С. 242–252.
140. Олкотт У. Т. Мифы о солнце / пер. с англ. Н. Ю. Жиловой. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2013. 221 с.
141. Павилёнис Р. И. Проблемы смысла: современный логико-философский анализ языка. Москва: Мысль, 1983. 286 с.
142. Палашевская И. В. Концепт «закон» в английской и русской лингвокультурах: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Волгоград. гос. ун-т. Волгоград, 2001. 196 с.
143. Панасова Е. П. Концепт СОЛНЦЕ в русском языке и речи: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Уральский гос. ун-т имени А. М. Горького. Екатеринбург, 2007. 22 с.
144. Парсонс Т. Прологомены к теории социальных институтов. *Человек и общество*: хрестоматия / [ред. С. А. Михеев]. Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. С. 136–147.
145. Пименова М. В. Методология концептуальных исследований. *Антология концептов*: в 5 т. Москва: Гнозис, 2007. Т. 1/2. С. 14–16.
146. Пименова М. В. Отражение ментального мира человека в языковой картине мира. *Когнитивная лингвистика: современное состояние и перспективы развития*: материалы Первой междунар. шк.-семинара по когнитивной лингвистике (Тамбов, 26–30 мая, 1998 р.). Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 1998. Ч. II. С. 33–34.
147. Пименова М. В. Предисловие. *Введение в когнитивную лингвистику* / [под ред. М. В. Пименовой]. Кемерово: ИПК «Графика», 2004. 208 с.
148. Плотникова Н. В. Методика концептуального анализа лингвокультурного концепта. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Сер.: Филология. Социальные коммуникации. 2011. Т. 2 (63). № 2. Ч. 1. С. 426–431.

149. Полюжин М. М. Концепт як базова когнітивна сутність. Мовні і концептуальні картини світу: [зб. наук. пр.]. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. С. 182–184.
150. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с. (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).
151. Попова З. Д., Стернин И. А. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку. *Антология концептов*: в 5 т. Москва: Гнозис, 2007а. Т. 1/2 . С. 7–9.
152. Попова З. Д., Стернин. И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2001. 191 с.
153. Попова З. Д., Стернин. И. А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж: ВГУ, 1999. 234 с.
154. Попович Л. Новий погляд на стереотип як основну одиницю когнітивного аналізу мовної картини світу. *Мова і культура*: [наук. журн.]. Київ: Видавн. дім Дмитра Бураго, 2007. С. 75–86.
155. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира* / отв. ред. Б. А. Серебренников. Москва: Наука, 1988. С. 8–69.
156. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. Фрагменты. *Слово и миф*. Москва: Правда, 1989. 624 с.
157. Приходько А. М. Концепт як об'єкт зіставного мовознавства. *Мова. Людина. Світ*: зб. наук. ст. до 70-річчя проф. М. Кочергана / [відп. ред. О. О. Тараненко]. Київ: Видавн. центр КНЛУ, 2006. С. 212–220.
158. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
159. Прохвачева О. Г. Лингвокультурный концепт «приватность» (на материале американского варианта английского языка): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Волгоград. гос. ун-т. Волгоград, 2000. 226 с.

160. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. 4-е изд., стер. Москва: КомКнига, 2006. 224 с.

161. Радзівєвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість: [монографія]. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2010. 491 с.

162. Радзівєвська Т. В. Здоров'я в світі людини: цінність vs ресурс (на матеріалі української художньої прози). *Мова. Людина. Світ*: [зб. наук. ст.] до 70-річчя проф. М. П. Кочергана. Київ: Видавн. центр КНЛУ, 2006. С. 163–169.

163. Радченко О. А. Лингвофилософские опыты В. фон Гумбольдта и постгумбольдтианство. *Вопросы языка*. 2001. № 3. С. 96–125.

164. Рогач О. О. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів з етнічними (на матеріалі української, російської, польської, англійської, французької мов): [монографія]. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 236 с.

165. Розвод Е. В. Методи дослідження лінгвокультурних концептів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Луцьк, 2015. Вип. 4 (305). С. 90–95.

166. Розвод Е. В. Будова та структурні особливості лінгвокультурного концепту. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів: у 2 т. (Луцьк, 12–13 трав. 2015 р.). Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – Т. 1. С. 425–427.

167. Розвод Е. В. Вербалізація концепту «SUN» у художній літературі (на матеріалі художньої літератури США та Англії). *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. пр. Філологічні науки. Запоріжжя, 2017. № 2. С. 162–167.

168. Розвод Е. В. Концепт «SUN» як фрагмент мовної картини англійців. *SCENTIA EST POTENT: молодіжний науковий вісник інституту іноземної*

філології: наук. журн. / уклад. Л. Л. Макарук. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 1. С. 51–53.

169. Розвод Е. В. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження концепту. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Луцьк, 2017. Вип. 3 (352). С. 61–67.

170. Розвод Е. В. Міфологічне та символічне значення концепту «SUN» як основна форма вираження соціокультурного буття американського етносу. *Актуальні питання іноземної філології*: наук. журн. / [редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 4. С. 128–134.

171. Розвод Е. В. Роль стереотипів у формуванні та реалізації лінгвокультурних концептів (на прикладі концепту «Sun»). *Актуальні питання іноземної філології*: наук. журн. / [редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2. С. 172–178.

172. Розвод Е. В. Типи концептів та їх класифікація у сучасному мовознавстві. *Актуальні питання іноземної філології*: наук. журн. / [редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 3. С. 145–151.

173. Рокотянская Л. Ю. Лингвокультурные характеристики животных в сказках. *Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности*: [сб. науч. тр.]. Волгоград: Перемена, 2001. С. 78–87.

174. Рудакова А. В. Быт. *Антология концептов*: 5 т. – Москва: Гнозис, 2007. Т. 1/2. С. 17–33.

175. Рябцева Н. К. «Вопрос»: прототипическое значение концепта. *Логический анализ языка: культурные концепты*: [сб. ст.] / АН СССР. Ин-т языкознания; [редкол.: Н. Д. Арутюнова (отв. ред.) и др.]. Москва: Наука, 1991. С. 72–77.

176. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология: [монография]. Київ: Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.

177. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке: [моногр. вид.]. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
178. Селіванова О. О. Міфологемна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). *Мовознавство*. 2006. № 6 . С. 41–51.
179. Сергеев С. А. Мечта. *Антология концептов*: в 5 т. Волгоград: Парадигма, 2006. Т. 3. С. 294–316.
180. Сергеева Н. М. Ум и Разум. *Антология концептов*: в 5 т. Москва: Гнозис, 2007. Т. 1/2 . С. 210–223.
181. Серебренников Б. А. Предисловие. *Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира* / [Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др.]. Москва: Наука, 1988. С. 3–7.
182. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: [монографія]. Чернівці: Рута, 2008. 569 с.
183. Скаб М. Б. Граматичні засоби вираження концепту. *Лінгвістичні студії*: [зб. наук. пр.] / уклад. А. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2007. Вип. 15. С. 75–80.
184. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*: [зб. наук. пр.]. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. С. 462–470.
185. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Волгоградский гос. пед. ун-т. Волгоград, 2004. – 179 с.
186. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва: Academia, 2000. С. 7–25.
187. Смирнова Ю. П. Средства активации суперконцепта «двигаться» в английских текстах и их переводах: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Башкирский гос. ун-т. Уфа, 2001. 133 с.
188. Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики. Київ: Наук. думка, 1990. 183 с.
189. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). Київ: Вища шк., 1979. 192 с.

190. Соколовская Ж. П. «Картина мира» в значениях слов: «семантические фантазии» или «катехизис семантики». Симферополь: Таврия, 1993. 232 с.
191. Солдатова М. А. Понятие лингвокультурного концепта в лингвистических исследованиях. *Казанская лингвистическая школа: традиции и современность*: тр. и материалы II Междунар. Бодуэн. чтения: в 2 т. (Казань, 11–13 декаб. 2003 г.). Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2003. Т. 2. С. 110–112.
192. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт Плотникова Н. В. Методика концептуального анализа лингвокультурного концепта *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2011. Т. 2 (63). № 2. Ч. 1. С. 426–431.
193. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. Москва: Языки славянских культур, 2007. 602 с.
194. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. 5-е изд, стер. Москва: Едиториал УРСС, 2005. 312 с.
195. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. 156 с.
196. Сулейменова Э. Д. Понятие смысла в современной лингвистике. Алма-Ата: Мектеп, 1989. 160 с.
197. Сухорольська С. М., Федоренко О. І. Методи лінгвістичних досліджень: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Львів: Інтелект-Захід, 2009. 348 с.
198. Тараненко О. О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 3–26.
199. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 288 с.
200. Тер-Минасова С. Г. Роль языка в формировании личности. Язык и национальный характер. *Этносоциолінгвістика: [хрестоматія] / [авт.-сост. Н. И. Коновалова]*. Екатеринбург, 2004. С. 241–249.

201. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Слово / Slovo, 2000. 264 с.
202. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі: [монографія]. Київ: Видавн. центр КДЛУ, 2000. 236 с.
203. Тойм К. Ассоциативный эксперимент в психодиагностике в XIX веке. *Ученые записки Тартуского университета*. 1978. Вып. 465. С. 106–121.
204. Тряпицына Е. В. О точности художественного текста. *Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики*: [сб. науч. тр.]. Волгоград: Перемена, 1999. С. 71–76.
205. Тянь Ц. Сопоставительный анализ концептосфер русской и китайской фраземики. *Языковая личность: проблемы когнициии и коммуникации*: [сб. науч. тр.]. Волгоград: Колледж, 2001. С. 44–47.
206. Тянь Ц. Структурные и семантические особенности соматических фразеологизмов в русском и китайском языках: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Волгоградский гос. пед. ун-т. Волгоград, 2001. 217 с.
207. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы. Москва: Изд-во АН СССР, 1962. 287 с.
208. Уфимцева А. А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира* / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др.; отв. ред. Б. А. Серебренников. Москва: Наука, 1988. С. 108–140.
209. Фарыно Е. Менталитет. *Идеи в России*. Лодзь, 2000. Вып. 3. С. 234.
210. Фаулз Дж. Аристос / пер. з англ. В. Мельник. Вінниця: Тезис, 2003. 355 с.
211. Фрумкина Р. М. «Теории среднего уровня» в современной лингвистике. *Вопросы языкознания*. 1996. № 2. С. 55–67.
212. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии: [учеб. пособ.] / [под ред. В. Д. Бондалетова]. Москва: Флинта; Наука, 2004. 184 с.
213. Чечетка В. И. Концепт «Человек» в мифопоэтической картине мира: на материале древнегерманских героических песен, легенд, сказаний: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Воронеж гос. пед. ун-т. Воронеж, 2005. 235 с.

214. Шведова Н. Ю. Теоретические результаты, полученные в работе над «Русским синтаксическим словарем». *Вопросы языкознания*. 1999. № 1. С. 3–16.
215. Юнг К. Г. Архетип и символ. Москва: Ренессанс, 1991. 300 с.
216. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.
217. Allwood J. Semantics as Meaning Determination with Semantic-Epistemic Operations. *Cognitive Semantics: meaning and cognition* / ed. by J. Allwood, P. Gardenfors. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 1–17.
218. Alm-Arvius C. Figures of Speech. Lund: Studentlitteratur, 2003. 218 p.
219. Bartmiński J. Miejsce wartości w językowym obrazie świata. *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne* / pod red. J. Bartmińskiego. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. S. 59–86.
220. Bauer L. Word. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 247–257.
221. Bhat D. N. S., Pustet R. Adjective. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 757–769.
222. Booij G. Compounding and construction morphology. *The Oxford Handbook of Compounding* / ed. by R. Lieber, P. Stekauer. Oxford: Oxford University Press, 2009. P. 322–347.
223. Booij G. Inflection and derivation. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 360–369.
224. Bybee J. L., Beckner C. Usage-based theory. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* / ed. by B. Heine, H. Narrog. Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 827–855.
225. Bybee J. Verb. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 794–808.

226. Carstairs-McCarthy A. Lexeme, word-form, paradigm. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 595–607.
227. Chevalier J., Cheerbrant A. Dictionnaire des symbols. Paris: Editions Robert Laffont S.A., Editions Jupiter, 1982. 1060 p.
228. Cienki A. Frames, Idealized Cognitive Models, and Domains. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 170–187.
229. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / ed. by R. Dirven and M. Verspoor; in collaboration with J. de Caluwé et al. 2nd rev. ed. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004. 277 p.
230. Crabtree P. New Poll Gauges Americans' General Knowledge Levels. URL: <http://news.gallup.com/poll/3742/New-Poll-Gauges-Americans-General-Knowledge-Levels.aspx> (Last accessed: 10.05.2015).
231. Dirven R., Wolf H.-G., Polzenhagen F. Cognitive Linguistics and Cultural Studies. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 1203–1221.
232. Don J., Trommelen, M. Zonneveld W. Conversion and category indeterminacy. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter. 2000. Vol. 1. P. 943–952.
233. Engberg-Pedersen E. Space and Time. *Cognitive Semantics: meaning and cognition* / ed. by J. Allwood, P. Gardenfors. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 131–152.
234. Evans V. How Words Mean: Lexical concepts, cognitive models, and meaning construction. Oxford: Oxford University Press, 2009. 377 p.
235. Fauconnier G. Mental Spaces. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 351–376

236. Fillmore Ch. J., Baker C. A frames approach to semantic analysis. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* / ed. by B. Heine, H. Narrog. Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 313–339.
237. Fiske J. Myths and Myth-Makers: Old Tales and Superstitions Interpreted. URL: [http://files.v society.net/data/library/Section%201%20\(A,G,M,S,Z\)/Fiske,%20John/Unknown%20Album/Myths%20and%20Myth%20Makers%20Old%20Tales%20and.pdf](http://files.v society.net/data/library/Section%201%20(A,G,M,S,Z)/Fiske,%20John/Unknown%20Album/Myths%20and%20Myth%20Makers%20Old%20Tales%20and.pdf) (Last accessed: 5.09.2016).
238. Gardenfors P. Some Tenets of Cognitive Semantics. *Cognitive Semantics: meaning and cognition* / ed. by J. Allwood, P. Gardenfors. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 19–36.
239. Gibbs R. W. Jr. Idioms and Formulaic Language. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 697–725.
240. Goddard C. Semantic primes, semantic molecules, semantic templates: Key concepts in the NSM approach to lexical typology. URL: http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/46996/78558_1.pdf?sequence=1 (Last accessed: 14.01.2016).
241. Goddard C. The natural semantic metalanguage approach. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* / ed. by B. Heine, H. Narrog. Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 459–484.
242. Goldberg A. E. Compositionality. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by N. Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 419–433.
243. Grady J. E. Metaphor. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 187–213.
244. Hacken P. ten. Derivation and compounding. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 349–360.
245. Hall C. J. Prefixation, suffixation and circumfixation. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij,

Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 535–545.

246. Harder P. Function, Cognition, and Layered Clause Structure. *Cognitive Semantics: meaning and cognition* / ed. by J. Allwood, P. Gardenfors. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 37–66.

247. Hoeksema J. Compositionality of meaning. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 851–857.

248. Holmqvist K. Conceptual Engineering. *Cognitive Semantics: meaning and cognition* / ed. by J. Allwood, P. Gardenfors. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 153–171.

249. Hybels S., Weaver R. Communicating effectively. 5th ed. Boston, Mass. etc.: McGraw Hill, 1998. XXV. 550 p.

250. Iacobini C. Base and direction of derivation. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 865–876.

251. John Newman. Semantic shift. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by Nick Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 266–280.

252. Kavka S. Compounding and idiomatology. *The Oxford Handbook of Compounding* / ed. by R. Lieber, P. Stekauer. Oxford : Oxford University Press, 2011 P. 26–47.

253. Koefoed G., Marle van J. Productivity. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. 2000. P. 303–311.

254. Koenig J.-P. Event semantics. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by Nick Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 387–402.

255. Koptjevskaja-Tamm M., Rakhilina E., Vanhove M. The semantics of lexical typology. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by N. Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 434–454.

256. Kreidler C. W. Clipping and acronymy. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 956–962.
257. Langacker R. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 562 p.
258. Langacker R. W. Form, meaning, and behavior: The Cognitive Grammar analysis of double subject constructions. *Cognitive and Communicative Approaches to Linguistic Analysis* / ed. by E. Contini-Morava, R. S. Kirsner, B. Rodrigues-Bachiller. Amsterdam: John Benjamins Company, 2004. P. 21–60.
259. Langacker R. W. Interactive Cognition: Toward a Unified Account of Structure, Processing, and Discourse. *Compendium of Cognitive Linguistics* / ed. by Th. F. Li. New York: Nova Science Publishers, 2014. Vol. 3. P. 95–125
260. Lehmann C., Moravesik E. Noun. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 732–757.
261. Lemmens M. Cognitive semantics. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by Nick Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 90–105.
262. Li Th. F. The Role of Image-Schemas and Conceptual Metaphors in Learning Idioms: An Experimental Study. *Compendium of Cognitive Linguistics* / ed. by Th. F. Li. New York: Nova Science Publishers, 2014. Vol. 3. P. 25–42.
263. Lieber R., Mugdan J. Internal structure of words. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 404–416.
264. Lieber R., Stekauer P. Introduction: status and definition of compounding. *The Oxford Handbook of Compounding* / ed. by R. Lieber, P. Stekauer. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 1–25.
265. Lippman W. *Public Opinion*. New York: W. W. Norton, 1950. 427 p.
266. Lobner S. The semantics of nominals. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by Nick Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 283–302.

267. Mel'cuk I. Morphological processes. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 523–535.
268. Naumann B., Vogel P. M. Derivation *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 929–943
269. Newman J. Semantic shift. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by Nick Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 266–280.
270. Olsen S. Composition *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation* / ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 897–916.
271. Primus B. Participant roles. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by Nick Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 403–418.
272. Reid W. Monosemy, homonymy and polysemy. *Cognitive and Communicative Approaches to Linguistic Analysis* / ed. by E. Contini-Morava, R. S. Kirsner, B. Rodrigues-Bachiller. Amsterdam: John Benjamins Company, 2004. P. 93–129.
273. Riemer N. Lexical decomposition. *The Routledge Handbook of Semantics* / ed. by Nick Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 213–232.
274. Rozvod E. Lexicographical representation of the concept SUN in different types of dictionaries. *Language-Culture-Politics: International Journal*. Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2016. Vol. 1/ 2016. P. 23–33 (ISSN 2450-3576, ISBN 978-61149-79-98).
275. Rozvod E. Understanding of Concept in Foreign Linguistics. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Луцьк, 2016. Вип. 5 (330). С. 80–83.
276. Simpson P. *Stylistics: a resource book for students*. London: Routledge, 2004. 247 p.

277. Sjostrom S. From Vision to Cognition. A study of metaphor and polysemy in Swedish. *Cognitive Semantics: meaning and cognition* / ed. by J. Allwood, P. Gardenfors. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 67–85.
278. Smith M. B. Cataphoric pronouns as mental space designators. *Cognitive and Communicative Approaches to Linguistic Analysis* / ed. by E. Contini-Morava, R. S. Kirsner, B. Rodrigues-Bachiller. Amsterdam: John Benjamins Company, 2004. P. 61–90.
279. Szymanek B. The Latest Trends in English Word-Formation. *Handbook of Word-Formation* / ed. by P. Stekauer, R. Lieber. Dordrecht: Springer, 2005. P. 428–448.
280. Talmy L. Main Verb Properties. *Compendium of Cognitive Linguistics* / ed. by Thomas Fuyin Li. New York: Nova Science Publishers, 2014. Vol. 3. P. 1–24.
281. Verbum domini: [зб. наук. пр.] / за ред. І. П. Біскуб. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. 120 с.
282. Viberg A. Polysemy and Differentiation in the Lexicon. *Cognitive Semantics: meaning and cognition* / ed. by J. Allwood, P. Gardenfors. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 87–129.
283. Weisgerber J. L. Vom Sinn des Unterrichts im fremden Schprachen. *Neue. Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung*. Leipzig; Berlin: B. G. Teubner, 1931. S. 447.
284. Wierzbicka A. There are no “color universals”. But there are universals of visual semantics. *Anthropological Linguistics*. 2005. Vol. 47. № 2. P. 217–244.
285. Wilcox S., Wilcox P. P. Cognitive Linguistics and Signed Languages. *Compendium of Cognitive Linguistics* / ed. by Th. F. Li. New York: Nova Science Publishers, 2014. Vol. 3. P. 127–152.
286. Wong M. L-Y. Corpus Linguistics and Cognitive Linguistics: A Convergence of Basic Assumptions. *Compendium of Cognitive Linguistics* / ed. by Th. F. Li. New York: Nova Science Publishers, 2014. Vol. 3. P. 43–68.

II. Джерела довідкового матеріалу

287. Аверинцев С. С. Символ. *Литературный энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1987. Т. 6. С. 37
288. Американа: англо-русский лингвострановедческий словарь / под ред. и общ. рук. Г. В. Чернова. Смоленск: Полиграмма, 1996. XXI. 1185 с.
289. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. Київ: Знання, 2005. 1056 с.
290. Бауэр В., Дюмотц И., Головин С. Энциклопедия символов / пер. с нем. Г. Гаева. Москва: КРОН-ПРЕСС, 1998. 512 с. (Сер.: «Академия»).
291. Бидерман Г. Энциклопедия символов: пер. с нем. / общ. ред. и предисл. И. С. Свенцицкой. Москва: Республика, 1996. 335 с.
292. Большакова А. И. Менталитет. *Западное литературоведение XX века*: энциклопедия. Москва: Intrada, 2004. С. 251.
293. Гуревич П. С. Психологический словарь. Москва: Олма Медиа Групп, ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2007. 365. с.
294. Демьянков В. З. Стереотип. *Краткий словарь когнитивных терминов* / [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. Москва: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. С. 177–179.
295. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. *Краткий словарь когнитивных терминов* / [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. Москва: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. 248 с.
296. Купер Дж. Энциклопедия символов. Москва: Золотой век, 1995. 401 с.
297. Мифологический словарь / под. ред. Е. М. Мелетинского. Москва: «Советская энциклопедия», 1990. 672 с.
298. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. / глав. ред. С. А. Токарев. Москва: Советская энциклопедия, 1992. Т. 2. 719 с.
299. Никифор А. Библейская энциклопедия: в 2 кн. / Москва: СПМСИ, 1990. Кн. 1. 408 с.
300. Рождественский Ю. В. Словарь терминов (общеобразовательный тезаурус): Мораль. Нравственность. Этика. Москва: Флинта; Наука, 2002. 88 с.

301. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінол. енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006а. 716 с.
302. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. Москва: Междунар. отношения, 1995–2009. Т. 1–4.
303. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.
304. Українська мова: енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. [2-ге вид., випр. і допов.]. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
305. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
306. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: енциклопед. слов. для фахівців з теорет. дисциплін та гуманітар. інформатики. Київ: АртЕК, 1998. 336 с.
307. Ядов В. О. Социальный стереотип. *Философская энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1970. С. 134.
308. A dictionary of symbols / by J. E. Cirlot; trans. from the spanish by J. Sage. London: Routledge & Kegan Paul, 1962. 400 p.
309. American Myths, Legends, and Tall Tales: An Encyclopedia of American Folklore / ed. by C. R. Fee, J. B. Webb. California: ABC-CLIO, 2016. Vol. 3. 1160 p.
310. Ammer C. The American Heritage Dictionary of Idioms. Boston: Houghton Mifflin Company, 1997. 1191 p.
311. Becker U. The Continuum Encyclopedia of Symbols / trans. by L. W. Garmer. New York: Continuum, 2011. 345 p.
312. Biology online dictionary. URL: <http://www.biology-online.org/dictionary/Sun> (Last accessed: 25.01.2015).
313. Bronner S. J. Encyclopedia of American Folklife. New York: Routledge, 2015. 731 p.
314. Cambridge Advanced Learner`s Dictionary. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/sun_1?q=sun (Last accessed: 01.02.2016).

315. Celtic culture: a historical encyclopedia / ed. by J. T. Koch. Santa Barbara: ABC- CLIO, 2006. Vol. 1–2. 2128 p.
316. Chevalier J., Cheerbrant A. Dictionnaire des symboles. Paris: Editions Robert Laffont S.A., Editions Jupiter, 1982. 1060 p.
317. Collins COBUILD Intermediate Dictionary of American English / [dir.Th. Heinle]. 1st ed. Boston, USA: Thomson Heinle, 2008. 1232 p.
318. Collins English Dictionary & Thesaurus / ed. by L. Gilmour. Glasgow: Harper Collins Publishers, 2007. 1397 p.
319. Cruse A. A Glossary of Semantics and Pragmatics. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 198 p.
320. Delahunty A., Dignen S., Stock P. The Oxford Dictionary of Allusions. – Oxford : Oxford University Press, 2001. 453 p.
321. Dictionary of Biblical Imagery / ed. by L. Ryken, J. C. Wilhoit, T. Longman III. Leicester: InterVarsity Press, 1998. 3291 p.
322. Dictionary of Geophysics, Astrophysics, and Astronomy / ed. by R. A. Matzner. New York: RCR Press, 2001. 524 p.
323. Encyclopedia of Linguistics / ed. by Ph. Strazny. New York: Fitzroy Dearborn, 2005. Vol. 1 (A-L). 1243 p.
324. Evans V. A Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. 233 p.
325. Heinle's Newbury House Dictionary of American English. URL: http://nhd.heinle.com/Search_Page.aspx?word=sun (Last accessed: 08.02.2016).
326. King James. Bible Dictionary. Sun. URL: [http:// kingjamesbible dictionary.com/Dictionary/sun](http://kingjamesbibledictionary.com/Dictionary/sun) (Last accessed: 13.02.2016).
327. Longman Dictionary of American English / Della Summers. New ed. Harlow: Emerald Group Publishing Limited, 2007. 1078 p.
328. Longman Dictionary of English Language and Culture / [dir. D. Summers]. New ed. Essex: Longman Group UK, Ltd., 2008. 1620 p.
329. Meyer J. F. Myths in Stone: Religious Dimensions of Washington. Los Angeles: University of California Press, 2001. 343 p.

330. NASA. The Sun. URL: <https://www.nasa.gov/sun> (Last accessed: 15.02.2016).
331. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=sun> (Last accessed: 18.02.2016).
332. Oxford Advanced American Dictionary. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/ (Last accessed: 20.02.2016).
333. Oxford Advanced Learner`s Dictionary. URL: http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/sun_1 (Last accessed: 25.02.2016).
334. Taylor A., Whiting B. J. A Dictionary of American Proverbs and Proverbial Phrases 1820-1880. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1958. 418 p.
335. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs / ed. by J. Simpson. Oxford: Oxford University Press, 1982. 256 p.
336. The Free Dictionary. Thesaurus and Encyclopedia. URL: <http://www.thefreedictionary.com> (Last accessed: 25.02.2016).
337. The Linguistics Encyclopedia / ed. by K. Malmkjaer. London: Routledge, 2002. 643 p.
338. The Penguin Dictionary of proverbs / ed. by R. Fergusson. New York: Penguin books USA Inc., 1983. 331 p.
339. Vizetelly F. H., Bekker L. J. A Desk-Book of Idioms and Idiomatic Phrases. New York: Grosset & Dunlap, 1923. 498 p.
340. Wales K. A Dictionary of Stylistics. Harlow: Pearson Education Limited, 2001. 429 p.
341. Webster`s New World Dictionary of the American Language / D. B. Guralnik, V. Neufel. 3rd college ed. New York: Prentice HallPress. 1970. 1574 p.
342. Webster`s Third New International Dictionary of the English Language. Unabridged. Springfield, Massachusetts: Merriam – Webster Inc. 1961. 2662 p.
343. Weekley E. Etymological Dictionary of Modern English: in 2 vol. London: Dover Publications, 1967. Vol. 2: L–Z. 1664 p.

344. Whiting B. J. *Early American Proverbs and Proverbial Phrases*. Cambridge: Harvard University Press, 1977. 555 p.

III. Джерела ілюстративного матеріалу

345. Alcott L. M. *Little Women*. URL: http://www.planetpublish.com/wp-content/uploads/2011/11/Little_Women_NT.pdf (Last accessed: 11.10.2016).

346. Bach R. *Jonathan Livingston Seagull*. Москва: Айрис-пресс, 2003. 128 с.

347. Bradbury R. *Dandelion Wine*. URL: https://archive.org/stream/RayBradburyDandelionWine/Ray_Bradbury_-_Dandelion_wine_djvu.txt (Last accessed: 19.03.2017).

348. Bushnell C. *One Fifth Avenue*. New York: Hachette Books, 2008. 448 p.

349. Caro de F. *An Anthology of American Folktales and Legends*. New York: Routledge, 2014. 414 p.

350. Cooper J. F. *The Last of the Mohicans*. URL: http://www.planetpublish.com/wpcontent/uploads/2011/11/The_Last_of_the_Mohicans_NT.pdf] (Last accessed: 10.04.2017).

351. Diaz J. *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao*. URL: <http://www.read33.com/brief-wondrous-life-oscar-wao> (Last accessed: 15.11.2016).

352. Dreiser T. *Sister Carrie*. URL: http://www.library.upenn.edu/docs/exhibits/rbm/dreiser/Sister_Carrie_Penn_Edition_1981.pdf (Last accessed: 02.12.2016).

353. Erdoes R. *Legends and Tales of the American West*. New York : Knopf Doubleday Publishing Group, 2011. 464 p.

354. Fiske J. *Myths and Myth-Makers: Old Tales and Superstitions Interpreted*. URL: [http://files.v society.net/data/library/Section%201%20\(A,G,M,S,Z\)/Fiske,%20John/Unknown%20Album/Myths%20and%20Myth%20Makers%20Old%20Tales%20and.pdf](http://files.v society.net/data/library/Section%201%20(A,G,M,S,Z)/Fiske,%20John/Unknown%20Album/Myths%20and%20Myth%20Makers%20Old%20Tales%20and.pdf) (Last accessed: 04.02.2017).

355. Fitzgerald F. S. *The Great Gatsby*. URL: <http://swornfriends.com/Common/ueditor/net/upload/51/2013-06-25/475E0E9BC8883C37.pdf> (Last accessed: 02.04.2017).

356. Foer J. S. Everything is Illuminated. URL: http://www.reflexiones marginales.com/biblioteca/15/Documentos/Jonathan_Safran_Foer:Everything_is_%20illuminated.pdf (Last accessed: 23.11.2016).
357. Foer J. S. Extremely Loud & Incredibly Close. URL: <https://archive.org/details/ExtremelyLoudAndIncrediblyCloseJonathanSafran> (Last accessed: 06.12.2016).
358. Franzen J. The Corrections. London: Fourth Estate, 2002. 653 p.
359. Frey J. A Million Little Pieces. London: John Murray (Publishers) Ltd., 2004. 528 p.
360. Gaiman N. American Gods. URL: http://www.somersetacademy.com/ourpages/auto/2015/9/29/56608819/American_Gods_-_Neil_Gaiman%20_1_.pdf (Last accessed: 20.04.2017).
361. Gilbert E. Eat, Pray, Love. URL: https://archive.org/stream/EatPrayLoveByElizabethGilbert/Eat_Pray_Love_by_Elizabeth_Gilbert_djvu.txt (Last accessed: 17.04.2017).
362. Grisham J. The Partner. URL: <http://www.e4thai.com/e4e/images/pdf/JohnGrisham/JohnGrisham-ThePartner.pdf> (Last accessed: 29.04.2017).
363. Hawthorne N. The Scarlet Letter. URL: http://www.planetpublish.com/wp-content/uploads/2011/11/The_Scarlet_Letter_T.pdf (Last accessed: 29.11.2016).
364. Hemingway E. The Old Man and the Sea. URL: https://la.utexas.edu/users/jmciver/Honors/Fiction%202013/Hemmingway_The%20Old%20Man%20and%20the%20Sea_1952.pdf (Last accessed: 02.05.2017).
365. Hemingway E. The Snows of Kilimanjaro. URL: <https://theteacherscrate.files.wordpress.com/2014/03/the-complete-short-stories-of-ernest-hemingway-ernest-hemingway.pdf> (Last accessed: 06.05.2017).
366. Irving W. Tales of a Traveller. URL: <http://businessbuildersbanquet.com/software/talet.pdf> (Last accessed: 05.04.2017).
367. Jones G. Welsh Legends and Folk Tales. London: Puffin Books, 1979. 262 p.
368. Kerouac J. On the Road. URL: <http://thediamondsmine.com/files/Ebooks/KerouacJack-OnTheRoad.pdf> (Last accessed: 28.03.2017).

369. Kingsolver B. *The Poisonwood Bible*. New York: Harper Perennial Modern Classics, 2005. 546 p.
370. Leeming D., Myths P. J. *Legends, and Folktales of America: An Anthology*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 240 p.
371. London J. *A Son of the Sun*. URL: <http://www.freeclassicebooks.com/London%20Jack/A%20Son%20Of%20The%20Sun.pdf> (Last accessed: 07.04.2017).
372. Melville H. *Moby Dick or The Whale*. URL: http://www.planetpublish.com/wp-content/uploads/2011/11/Moby_Dick_NT.pdf] (Last accessed: 04.10.2016).
373. Meyer S. *Twilight*. URL: https://archive.org/stream/StephenieMeyer1.Twilight/Stephenie%20Meyer%201.%20Twilight_djvu.txt (Last accessed: 19.10.2016).
374. Miller H. *Tropic of Cancer*. URL: [http://www.novelas.rodriguezalvarez.com/pdfs/Miller,%20Henry%20\"Tropic%20Of%20Cancer\"-Xx-En-Sp.pdf](http://www.novelas.rodriguezalvarez.com/pdfs/Miller,%20Henry%20\) (Last accessed: 18.11.2016).
375. Palaniuk C. *Pygmy*. URL: <https://www.onlinebook4u.net/romance/Pygmy/> (Last accessed: 22.04.2017).
376. Robinson M. *Gilead*. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=105888> (Last accessed: 15.04.2017).
377. Smyth D. *A guide to Irish mythology*. Dublin: Irish Academic Press, 1988. 176 p.
378. Sparks N. *The Choice*. URL: http://sinosijill.weebly.com/uploads/1/3/2/8/13288451/the_choice.pdf (Last accessed: 21.04.2017).
379. Steinbeck J. *The Grapes of Wrath*. URL: http://nisbah.com/summer_reading/grapes_of_wrath_john_steinbeck2.pdf (Last accessed: 12.04.2017).
380. *The American Standard Translation of the Holy Bible / newly ed. by the American Revision Committee*. New York: Thomas Nelson & Sons, 1901. 2627 p.
381. Thoreau H. D. *Walden or Life in the Woods*. URL: <http://www.literaturepage.com/read/walden.html> (Last accessed: 05.09.2016).
382. Twain M. *The Adventures of Huckleberry Finn*. URL: <https://content.server.adobe.com/store/books/HuckFinn.pdf> (Last accessed: 14.09.2016).

383. Twain M. The Adventures of Tom Sawyer. URL: http://www.planetpublish.com/wpcontent/uploads/2011/11/The_Adventures_of_Tom_Sawyer_NT.pdf
(Last accessed: 18.09.2016).

384. Whittock M. A. Brief Guide to Celtic Myths and Legends. Vanves: Hachette, 2013. 160 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Дистрибуція *sun* в художньому дискурсі

(на основі художніх творів американських письменників XIX-XXI століть)

XIX століття

На матеріалі таких творів: Натаніель Готорн «Червона літера», Вашингтон Ірвінг «Розповіді мандрівника», Джеймс Фенімор Купер «Останній з могікан», Герман Мелвілл «Мобі Дік», Луїза Марія Олкот «Маленькі жінки», Марк Твен «Пригоди Тома Соєра», Марк Твен «Пригоди Гекльбері Фінна», Генрі Девід Торо «Уолден, або життя у лісі».

N+N

Afternoon sunlight, keystone sun, bayonet rays, morning sun, midday sun

N and N

Through *sun and shade*, the sun and the sea (what he had picked up from the sun and the sea), sun and wind, the sun and rain, the rise and set of *sun and moon*

N or N

weather-stained with *the storm or sunshine*

N+prep+N

The hour of sunset, last sunshine of summer

Adv+Adj

Unblinkingly vivid

Adj+N

Sunny day

Adj + Adj + N

Warm, sunny hours of midday; bright sunny morning

V+N

To produce effect (upon the skin)

V+Adv

To be well up, to be up so high, to be away up over one's head, to shine steadily, to fall aslant-wise over smth, to shine brightly

Phrases: sweat in the sun (steamer), drowse in the sun (village), shine in the sun, stretch out in the sun (sound asleep), smile in the sun, hound asleep there in the sun, brighten in the sunshine, lounge in the sunshine, wither in the sunshine, sleep in the sunshine, keep one's arm in the sunshine, hold up smth to the sun, float in the sun, become dust dry in the sun, become bitter in the sun, emerge into sunshine, come forth into the sunshine, gush into the sunshine (about locks), melt in the sun, stand in the midst of sunshine, stand in the sunshine, wilt in the sun

Idioms

Beneath that part of the sun

XX століття

На матеріалі таких творів: Річард Бах «Чайка на імя Джон Лівінгстон», Рей Бредбері «Кульбабове вино», Ернест Гемінгвей «Сніги Кіліманджаро», «Старий і море», Джон Грішем «Партнер», Теодор Драйзер «Сестрі Кері», Барбара Кінгсолвер «Біблія отруйного лісу», Джек Лондон «Син сонця», Джеймс Керуак «В дорозі», Генрі Міллер «Тропік Рака», Джон Стейнбек «Грона гніву», Френсіс Скот Фітцджеральд «Великий Гетсбі».

N+N

June sun, summer sun, midwest sun, the California sun, desert sun, morning sun, afternoon sun

N and N

Under sun and rain

N and N and N

/.../ and his shoes were cracked and the soles swollen and boat-shaped from years of *sun and wet and dust*

V+Adv

Shine fiercely, shine redly, rise redly

V+N

Take the sun

Phrases: sit in the sun, shine in the sun, lie in the sun, spread smth in the sun, held his hand up against the sun, with the sun, to be bright in the sun, and in the sun the stripes on his sides showed wide and a light lavender, to be in the sun, to carry sb out into sun, to leave smth out in the sun, to come into the sun, to dry in the sun, lean after the sun, put smth in the sun, to keep out the sunlight, against the sun, to hang smth in the sun, unbelievably white in the sun, stand in the sun, hit the sun, to strive against the sun, to speed one's pace against the sun, to be on the wane (about the sun), drive west into the sun, play in the sun, show in the sun (freckles), moil in the sun, fall into the sun, savor one's moment in the sun, bake in the sun, wait in the sun, wake up with the sun, flake in the sun (about fish), dry smth in the sun, glint in the sun, toil (n) in the sun

XXI століття

На матеріалі таких творів: Кендіс Башнел «П'ята авеню», Ніл Гейман «Американські боги», Елізабет Гілберт «Їсти, молитися, кохати», Джуно Діа «Коротке фантастичне життя Оскара Вао», Стефані Майер «Сутінки», Чак Паланік «Пігмей», Марилінне Робінсон «Гілеад», Ніколас Спаркс «Вибір», Джонатан Сафран Фойєр «Все ясно», «Страшенно голосно і неймовірно близько», Джонатан Франзен «Поправки», Джеймс Фрей «Мільйон маленьких шматочків».

N+N

Morning sun, afternoon sunlight, afternoon sun, midday sun, spring sun, midday sun, solar system, September sun, summer sun

N and N

Under *the sun and the moon*, the sun and wind, light and sun

N+prep+N

Square of sunlight, the valley of the sun

V+Adv

To come up brilliantly, to be well up, to be directly overhead, to be halfway out, to shine brightly, to shine bravely, to shine strongly, to shine locally

Phrases: glitter in the sun, shuck peas in the sunlight, shade one's eyes in the sunshine, glow in the sunlight, strobe in the sunlight, stand in the sunlight, sit in the sun, propped against the wall in the sunshine, be in the sunlight, lie in the sun, fly into the sunlight (on a swing), roost in the sunlight, be in sb's eyes (about the sun), be dark grey in the sunlight, stir in the sunlight (about dust), red in the sun (about hair), flash in the sun, walk in the sunlight, walk in the sunshine, step into the sun, fade from sun.

Додаток Б

Перелік ідіом із компонентом *sun*

(на основі лексикографічних джерел: A Desk-Book of Idioms and Idiomatic Phrases, A Dictionary of American Proverbs and Proverbial Phrases 1820-1880, Collins COBUILD Intermediate Dictionary of American English, Heinle`s Newbury House Dictionary of American English, Longman Dictionary of American English, The Penguin Dictionary of proverbs, The American Heritage Dictionary of Idioms, Webster`s Collegiate Dictionary, Webster`s New World Dictionary of American English, Webster`s Third New International Dictionary)

A place in the sun	An advantageous or favorable position or situation.
A touch of the sun	A slight attack of sunstroke
All and sundry	One and all
As if the sun shines out (someone`s) backside	As though someone or oneself is better or more important than others.
Catch some rays	sunbathe
Catch the sun	To get sunburned
Crack of dawn	Very early morning, daybreak
Everything under the sun	Including just about everything, whether appropriate or not
From sun to sun	1. From day to day 2. From sunrise to sunset
Go to bed with the sun	To go to bed early, at sunset
Go west	die
Happy is the bride that the sun shines on	It is supposed to be good luck for the sun to shine on a couple on their wedding day.
Have the sun in (one`s) eyes	1. to be unable to see because the sun is shining directly into one`s eyes. 2. to be drunk. The phrase might refer to the unsteady gait of one who is drunk (likened to the one who is blinded by the sun).
In the sun	In the public eye
Make hay while the sun shines	Take advantage of favorable circumstances
Never let the sun go down on your anger	Always make amends before the day is done; do not go to sleep angry.
Head for the setting sun	Alludes to where a wanted man or outlaw went when a law-enforcement agent was close behind him, that is further west
(one`s) moment in the sun	A brief period of time in which one is or has been particularly successful, popular, famous etc., especially when set against otherwise moderate or unremarkable life.
Nothing is new under the sun	Everything has been seen before
Place in the sun	A dominant or favorable position or situation
Plain as the sun at midday	
Rise and shine!	Get out of bed and be lively and energetic!
Rise with the sun	Get up early in the morning
Someone`s sun is set	The time of someone`s prosperity is over.

	Sun belt	The southern and southwestern United States
	Sunflower State	Kansas
	Sunny side	The pleasant or cheerful aspect of something
	Sun of Austerlitz	An unexpected sign of good fortune : from the sunburst through the clouds over the battle-field of Austerlitz which was taken by Napoleon I as a sign of victory
	Sun worshipper	One who enjoys spending time in the sun and/or tanning.
	On the sunny side of	At an age less than, younger than
	Sunny-side up	Fried so that the yolk remains intact and uppermost
	The rising of the sun	The Orient as that part of the world in which the sun apparently rises
	The sun is over the yardarm	People use this expression to say that it is late enough in the day to have an alcoholic drink.
	Think the sun rises and sets on someone	To think someone is the most important person in the world.
	To forsake the setting sun	To turn one's back on such as have fallen from power; to desert a lost case
	To have been in the sunshine	To be bewildered as from sunlight; hence, to be fuddled with drink; be intoxicated
	To worship the rising sun	To court the powers that are gaining ascendancy
	Under the sun	In some place on earth : used as an intensive
	Various and sundry	Of different kinds, miscellaneous
	Where the sun don't shine	In a dark place, namely the anus
	With the sun	In the same direction as the apparent daily notion of the sun

Додаток В

**Метафоричний перенос значення *sun* в художньому дискурсі
(на основі художніх творів американських письменників XIX-XXI століть)**

XIX століття

На матеріалі таких творів: Натаніель Готорн «Червона літера», Вашингтон Ірвінг «Розповіді мандрівника», Джеймс Фенімор Купер «Останній з могікан», Герман Мелвілл «Мобі Дік», Луїза Марія Олкот «Маленькі жінки», Марк Твен «Пригоди Тома Соєра», Марк Твен «Пригоди Гекльбері Фінна», Генрі Девід Торо «Уолден, або життя у лісі».

Метафора

1. and warmed himself in the sun of his own grandeur (Twain, *The Adventures of Tom Sawyer*, 47).
2. long lances of sunlight pierced down through the dense foliage (Twain, *The Adventures of Tom Sawyer*, 150)
3. the sun was well up and gilding the great river with its splendor (Twain, *The Adventures of Tom Sawyer*, 164)
4. There was freckled places on the ground where the light sifted down through the leaves (Twain, *The Adventures of Huckleberry Finn*, 39)
5. a stream of vernal sunshine fell upon her, and shed a kind of glory round her as it lit up the rich crimson chamber (Irving, *Tales of a Traveller*, 31).
6. the bark whose white sail now gleamed on the sunny bosom of the sea (Irving, *Tales of a Traveller*, 37)
7. Fancy this scene lit up by the glories of a rising sun (Irving, *Tales of a Traveller*, 104)
8. For a long time, now, the circus-running sun has raced within his fiery ring, and needs no sustenance but what's in himself (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 705).
9. So in this vale of Death, God girds us round; and over all our gloom, the sun of Righteousness still shines a beacon and a hope (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 795).
10. He too worships fire; most faithful, broad, baronial vassal of the sun (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 908)!
11. the sun set in a flood of glory (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 17-18)
12. he saw the suns of twenty summers make the snows of twenty winters run off in the streams (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 196)
13. and he will follow me from sun to sun (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 227)
14. Le Subtil is the sun of his tribe. There have been clouds, and many mountains between him and his nation; but now he shines and it is a clear sky! (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 333)

15. while his grey eyes, accustomed to the shaded light of his study, were winking, like those of Hester's infant, in the unadulterated sunshine (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 98).

16. Pearl, looking at this bright wonder of a house began to caper and dance, and imperatively required that the whole breadth of sunshine should be stripped off its front, and given her to play with (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 154).

17. 'No, my little Pearl!' said her mother; 'thou must gather thine own sunshine. I have none to give thee!' (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 154)

18. so that a gleam of flickering sunshine might now and then be seen at its solitary play along the path (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 274)

19. All at once, as with a sudden smile of heaven, forth burst the sunshine, pouring a very flood into the obscure forest, gladdening each green leaf, transmuting the yellow fallen ones to gold, and gleaming adown the gray trunks of the solemn trees (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 304).

20. While the eyes of the sisters were endeavoring to catch glimpses through the trees, of the flood of golden glory which formed a glittering halo around the sun, tinging here and there with ruby streaks, or bordering with narrow edgings of shining yellow, a mass of clouds that lay piled at no great distance above the western hills, (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 241)

Порівняння

1. beamed down upon the peaceful village like a benediction (Twain, *The Adventures of Tom Sawyer*, 36)

2. and then up she jumps, with her face afire like sunset, (Twain, *The Adventures of Huckleberry Finn*, 190-191)

3. I dropped a tear of real sorrow over this strange old man, who had thus reserved his smile of kindness to his deathbed; like an evening sun after a gloomy day, just shining out to set in darkness (Irving, *Tales of a Traveller*, 75).

4. In this way he remained, with his round black face peering over the edge of the rock, like the sun just emerging above the edge of the horizon (Irving, *Tales of a Traveller*, 142)

5. the fine carnation of their cheeks is perennial as sunlight in the seventh heavens (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 80)

6. Methinks that in looking at things spiritual, we are too much like oysters observing the sun through the water, and thinking that thick water the thinnest of air (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 85).

7. they swam out of the white curds of the whale's direful wrath into the serene, exasperating sunlight, that smiled on, as if at a birth or a bridal /.../ (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 345).

8. the appalling beauty of the vast milky mass, that lit up by a horizontal spangling sun, shifted and glistened like a living opal in the blue morning sea (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 484).

9. when the long burnished sun-glade on the waters seemed a golden finger laid across them, enjoining some secrecy (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 515)

10. glistening in the sun's rays like a mirror (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 528)

11. with his elevated hump sun-dried as a dromedary's in the desert (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 691)

12. Now those noble golden coins of South America are as medals of the sun (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 793)

13. Through the lacings of the leaves, the great sun seemed a flying shuttle weaving the unwearied verdure (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 826).

14. That unblinkingly vivid Japanese sun seems the blazing focus of the glassy ocean's immeasurable burning-glass (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 913)

15. Aloft, like a royal czar and king, the sun seemed giving this gentle air to this bold and rolling sea; even as bride to groom (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 985).

16. With the sun for his only guide (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 189)

17. there appeared, in the first place, like a black shadow emerging into sunshine, the grim and gristly presence of the town-beadle (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 79)

18. and she came forth into the sunshine, which, falling on all alike, seemed, to her sick and morbid heart, as if meant for no other purpose than to reveal the scarlet letter on her breast (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 117).

19. so that, when the sunshine fell aslant-wise over the front of the edifice, it glittered and sparkled as if diamonds had been flung against it by the double handful (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 154).

20. All at once, as with a sudden smile of heaven, forth burst the sunshine, (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 304)

21. as the minister had described her, like a bright-apparelled vision in a sunbeam, which fell down upon her through an arch of boughs (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 304).

22. she asked, as Beth nestled up to her and the rest turned toward her with brightening faces, as flowers turn toward the sun (Alcott, *Little Women*, 208).

Гіпербола

1. 'Now, my boy, I hope you're good and hungry, because breakfast will be ready as soon as the sun's up, and we'll have a piping hot one, too (Twain, *The Adventures of Tom Sawyer*, 289)

2. I'd strike the sun if it insulted me. For could the sun do that, then could I do the other; since there is ever a sort of fair play herein, jealousy presiding over all creations (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 312-313).

3. and run away with where the all-seeing sun himself could never pierce you out (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 525).

Персоніфікація

1. poor Pip turned his crisp, curling, black head to the sun, another lonely castaway, though the loftiest and the brightest (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 765).

2. Methinks now this coined sun wears a ruddy face; but see! aye, he enters the sign of storms, the equinox! and but six months before he wheeled out of a former equinox at Aries (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 795)!

3. Signs and wonders; and the sun, he's always among 'em (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 796).

4. He too worships fire; most faithful, broad, baronial vassal of the sun (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 908)!

5. These eyes of mine look into the very eye that is even now beholding him; aye, and into the eye that is even now equally beholding the objects on the unknown, thither side of thee, thou sun (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 914)!

6. Muffled in the full morning light, the invisible sun was only known by the spread intensity of his place; where his bayonet rays moved on in stacks (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 941)

7. But if the great sun move not of himself; but is as an errand-boy in heaven (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 991)

8. Look ye, sun, moon, and stars! I call ye assassins of as good a fellow as ever spouted up his ghost (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 1041).

9. Heyward watched the sun, as he darted his meridian rays through the branches of the trees (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 188)

10. 'Where is that sun?' demanded the sullen savage. 'Behind the hill; and it is dark and cold. But when he comes again, it will be bright and warm (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 333).

11. The sun rose from water that was salt, and set in water that was sweet, and never hid himself from their eyes (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 601).

12. The sportive sunlight – feebly sportive, at best, in the predominant pensiveness of the day and scene – withdrew itself as they came nigh, and left the spots where it had danced the drearier, because they had hoped to find them bright (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 274-275).

13. ‘Mother,’ said little Pearl, ‘the sunshine does not love you. It runs away and hides itself, because it is afraid of something on your bosom. Now, see! There it is, playing a good way off (Hawthorne, *The Scarlet Letter*, 275).

14. When the sun peeped into the girls’ room early next morning to promise them a fine day, he saw a comical sight (Alcott, *Little Women*, 217).

15. This funny spectacle appeared to amuse the sun, for he burst out with such radiance that Jo woke up and roused her sisters by a hearty laugh at Amy’s ornament (Alcott, *Little Women*, 217).

16. ‘Some the Great Spirit made with skins brighter and redder than yonder sun,’ continued Magua, pointing impressively upward to the lurid luminary, which was struggling through the misty atmosphere of the horizon (Cooper, *The Last of the Mohicans*, 600)

17. see yonder Turkish cheeks of spotted tawn – living, breathing pictures painted by the sun (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 313)

18. and floating in the lovely sunset sea and sky, sun and whale both stilly died together (Melville, *Moby Dick or the Whale*, 907)

XX століття

На матеріалі таких творів: Річард Бах «Чайка на імя Джон Лівінгстон», Рей Бредбері «Кульбабове вино», Ернест Гемінгвей «Сніги Кіліманджаро», «Старий і море», Джон Грішем «Партнер», Теодор Драйзер «Сестрі Кері», Барбара Кінгсолвер «Біблія отруйного лісу», Джек Лондон «Син сонця», Джеймс Керуак «В дорозі», Генрі Міллер «Тропік Рака», Джон Стейнбек «Грона гніву», Френсіс Скот Фітцджеральд «Великий Гетсбі».

Метафора

1. The sun and his steady movement of his fingers had uncramped his left hand now completely (Hemingway, *The Old Man and the Sea*, 17)

2. The sun will bake it out well now, he thought (Hemingway, *The Old Man and the Sea*, 19).

3. In the last of the sun (Hemingway, *The Old Man and the Sea*, 20)

4. Imagine if each day a man must try to kill the moon, he thought. The moon runs away. But imagine if a man each day should have to try to kill the sun? We were born lucky, he thought (Hemingway, *The Old Man and the Sea*, 20).

5. But it is good that we do not have to try to kill the sun or the moon or the stars (Hemingway, *The Old Man and the Sea*, 21).

6. The old man looked at him with his sun-burned, confident loving eyes (Hemingway, *The Old Man and the Sea*, 2).

7. Flowers were sun and fiery spots of sky strewn through the woodland (Bradbury, *Dandelion Wine*, 13).

8. They spilled downhill, the sun in their mouths, in their eyes like shattered lemon glass, gasping like trout thrown out on a bank, laughing till they cried (Bradbury, *Dandelion Wine*, 13).

9. The flowers that flooded the world, dripped off lawns onto brick streets, tapped softly at crystal cellar windows and agitated themselves so that on all sides lay the dazzle and glitter of molten sun (Bradbury, *Dandelion Wine*, 15).

10. The medicines of another time, the balm of sun and idle August afternoons, the faintly heard sounds of ice wagons passing on brick avenues, the rush of silver skyrockets and the fountaining of lawn mowers moving through ant countries, all these, all these in a glass (Bradbury, *Dandelion Wine*, 16).

11. This to peach orchard, grape arbor, watermelons lying like tortoise-shell cats slumbered by sun (Bradbury, *Dandelion Wine*, 17).

12. Well, as anyone knew, the hills around town were wild with friends putting cows to riot, playing barometer to the atmospheric changes, taking sun, peeling like calendars each day to take more sun (Bradbury, *Dandelion Wine*, 20).

13. When he awoke at three the sun was streaming through the windows, bright and fresh (Bradbury, *Dandelion Wine*, 40).

14. Has the sun got you (Bradbury, *Dandelion Wine*, 40)?

15. /.../ keep the small gyroscope he often felt inside himself tilting toward the sun every time the earth tilted toward outer space and darkness (Bradbury, *Dandelion Wine*, 52).

16. sun filtered through trees like green glass (Bradbury, *Dandelion Wine*, 78).

17. The sun buzzed in the sky for about five seconds (Bradbury, *Dandelion Wine*, 142).

18. the sun nailed to the sky with no motion toward sunset whatever (Bradbury, *Dandelion Wine*, 121).

19. But what of the mind which is born of the sun, William, and must spend thousands of hours of a lifetime awake and aware? (Bradbury, *Dandelion Wine*, 119)

20. You forget suns and mornings that long past (Bradbury, *Dandelion Wine*, 67).

21. The sun did not rise, it overflowed (Bradbury, *Dandelion Wine*, 167).

22. the sun threatened the eastern sky (Bradbury, *Dandelion Wine*, 186)

23. the sun is splashing through the bay window (Miller, *Tropic of Cancer*, 9)

24. Her face was brown with sun (Steinbeck, *Grapes of Wrath*, 210)

25. sun whipped the back of his neck now and made a little humming in his head (Steinbeck, *Grapes of Wrath*, 13).
26. a richer tone was growing on the sun (Steinbeck, *Grapes of Wrath*, 17)
27. the sun the color of pressed grapes, slashed with burgundy red, (Kerouac, *On the Road*, 49)
28. We were driving west into the sun; it fell in through the windshield (Kerouac, *On the Road*, 94).
29. how dispiriting are the days during which the sun withholds a portion of our allowance of light and warmth (Dreiser, *Sister Carrie*, 92).
30. Out came the sun by noon, for it had been raining here, and poured a golden flood through their open windows (Dreiser, *Sister Carrie*, 301).
31. The sun was a blood-red ball hovering outside his window, inflaming his eyes as he kept up a lookout for Africa on the horizon (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 6).
32. He stood there in the front doorway with the sun just squeaking by him on all sides (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 6).
33. I sensed that the sun was going down on many things I believed in (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 34).
34. The sun hung low on the river, seeming reluctant to enter this strange day (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 141).
35. I'm so extremely fair the sun goes straight to my head (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 202).
36. and the sun, still low in its climb to meridian, turned all the sky to heated brass (London, *A Son of the Sun*, 6).
37. the brazen ball of sun (London, *A Son of the Sun*, 9).
38. He had been born to the sun (London, *A Son of the Sun*, 22).
39. But David Grief was a true son of the sun, and he flourished in all its ways (London, *A Son of the Sun*, 22).
40. But the sun had got into his blood (London, *A Son of the Sun*, 23).
41. favoured child of the sun (London, *A Son of the Sun*, 24).
42. the sun-warmth that poured through him (London, *A Son of the Sun*, 24).
43. The sun suspended above it in the afternoon is a pink, round dot in the distant white haze you may stare at and never go blind (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 12).

Порівняння

1. The children sat up, turning their heads, like sunflowers after the sun (Bradbury, *Dandelion Wine*, 53).
2. feel the sun move like a fiery wind over the sky (Bradbury, *Dandelion Wine*, 85)
3. people moving slowly, as if under a bright and heavy ocean of pure burning gas (Bradbury, *Dandelion Wine*, 151)
4. running as if the sun were after him to smash him to the ground, (Bradbury, *Dandelion Wine*, 168)
5. Mr. Auffmann rode by in something that was bright and something like the trolley and the green electric runabout; and it trailed glorious clouds and it put out your eyes like the sun (Bradbury, *Dandelion Wine*, 169).
6. the sun bleeds like a broken rectum (Miller, *Tropic of Cancer*, 85)
7. the sun was as red as ripe new blood (Steinbeck, *Grapes of Wrath*, 4).
8. They hesitated on the edge of the shade and then they plunged into the yellow sunlight like two swimmers hastening to get to shore (Steinbeck, *Grapes of Wrath*, 19).
9. The red sun touched the horizon and spread out like a jellyfish, and the sky above it seemed much brighter and more alive than it had been (Steinbeck, *Grapes of Wrath*, 30).
10. When she came, he shone upon her as the morning sun (Dreiser, *Sister Carrie*, 172).
11. All faces were still set on my father, as if they all were shiny, dark plants and his red head was the sun (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 11).
12. Through the bedraggled roof a ray of sun fell like God's spotlight across his right shoulder (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 30).
13. The sun hung low on the river, seeming reluctant to enter this strange day. Then it rose redly into the purpled sky, resembling a black eye (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 141).
14. she did her work as deliberately as the sun or moon, a heavenly body tracking its course through our house (Kingsolver, *Poisonwood Bible*, 151).

Гіпербола

1. brighter than the sun (Bradbury, *Dandelion Wine*, 79)
2. One he was in ten thousand in the matter of sun-resistance (London, *A Son of the Sun*, 22).

Парафраза

1. A western kinsman of the sun, Dean (Kerouac, *On the Road*, 7).

Обернений епітет

A large red drop of sun lingered on the horizon and then dripped over and was gone, and the sky was brilliant over the spot where it had gone, and a torn cloud, like a bloody rag, hung over the spot of its going (Steinbeck, *Grapes of Wrath*, 32).

XXI століття

На матеріалі таких творів: Кендіс Башнел «П'ята авеню», Ніл Гейман «Американські боги», Елізабет Гілберт «Їсти, молитися, кохати», Джуно Діас «Коротке фантастичне життя Оскара Вао», Стефані Майєр «Сутінки», Чак Паланік «Пігмей», Мерилін Робінсон «Галаад», Ніколас Спаркс «Вибір», Джонатан Сафран Фойєр «Все ясно», «Страшенно голосно і неймовірно близько», Джонатан Франзен «Поправки», Джеймс Фрей «Мільйон маленьких шматочків».

Метафора

2. In the late afternoon the sun began to lower, gilding the world in elf-light, a thick warm custardy light that made the world feel unearthly and more than real (Gaiman, *American Gods*, 555-556).

3. By the end of August he was swimming length after length in an easy crawl, diving from the high board, ripening to a deep brown from the sun and the water (Gaiman, *American Gods*, 652).

4. The snow crunched beneath their feet and it glittered diamonds as the sunlight caught it (Gaiman, *American Gods*, 1127).

5. The sun was a pewter coin in a leaden sky (Gaiman, *American Gods*, 1412).

6. This morning Kansas rolled out of its sleep into a sunlight grandly announced, proclaimed throughout heaven (Robinson, *Gilead*, 209-210).

7. My mother had painted the cabinets eighteen years ago in an attempt to bring some sunshine into the house (Meyer, *Twilight*, 8).

8. so I'm going to go outside and soak up as much vitamin D as I can (Meyer, *Twilight*, 75).

9. The love that moves the sun and the other stars (Gilbert, *Eat, Pray, Love*, 59).

10. I will give you the sun and the rain, and if they are not available, I will give you a sun check and a rain check (Gilbert, *Eat, Pray, Love*, 78).

11. and I wonder if I am capable of being somebody's sun, somebody's everything (Gilbert, *Eat, Pray, Love*, 332).

12. but outside the wind had blown the sun out, and it was getting very cold (Franzen, *The Corrections*, 16).

13. the sun burned off the metallic morning coastal clouds (Franzen, *The Corrections*, 607)

14. Alfred told Denise in the pink of the rising sun, as they drove downtown on her first morning (Franzen, *The Corrections*, 547).

15. When she came awake the cool halogen lighting in the stateroom wasn't artificial anymore. It was the cool light of sun from behind a momentary cloud (Franzen, *The Corrections*, 503).

Порівняння

1. One midwinter's day, when the sun was as distant and cold as a dull silver coin (Gaiman, *American Gods*, 226)

2. but the darkness became brighter and brighter until it was burning like the sun (Gaiman, *American Gods*, 1567).

3. Soon the morning sun was blazing down on that meadow like a summer sun at noon, burning the water vapor from the morning's rain into mists and burning the mist off into nothing at all (Gaiman, *American Gods*, 1571-1572).

4. a scarlet blood, which oozed like liquid rubies in the sunlight (Gaiman, *American Gods*, 1573).

5. an easy, comfortable smile, like sunshine on a summer's day (Gaiman, *American Gods*, 1772).

6. and I enter the Wood there is Sun streaming through gaps in the trees like girders of light (Frey, *A Million Little Pieces*, 185).

7. I want God to play in my bloodstream the way sunlight amuses itself on water (Gilbert, *Eat, Pray, Love*, 189).

8. As if sustained and too-direct contact with time's raw passage could scar the nerves permanently, like staring at the sun (Franzen, *The Corrections*, 415).

9. the sun shining all the brighter locally and the heat bearing down more urgently, as if aware that time was short (Franzen, *The Corrections*, 553-554).

10. It looked to the doctor like a five-o'clock summer sun, setting over the horizon of the Kolker's head, which reminded him that it was almost time for dinner, one of his favorite meals of the day (Foer, *Everything Is Illuminated*, 126).

Висхідна градація

1. but the darkness became brighter and brighter until it was burning like the sun (Gaiman, *American Gods*, 1567).

2. and I wonder if I am capable of being somebody's sun, somebody's everything (Gilbert, *Eat, Pray, Love*, 332).

Гіпербола

1. a thick warm custardy light that made the world feel unearthly and more than real (Gaiman, *American Gods*, 555-556).

2. the world beneath it was illuminated by a burning greenish-white streak, brighter than the sun, which forked crazily across the sky from end to end, like a white rip in the darkened sky (Gaiman, *American Gods*, 1632-1633).

3. I will give you the sun and the rain, and if they are not available, I will give you a sun check and a rain check (Gilbert, *Eat, Pray, Love*, 78).

4. I adore the one whose eyes are the sun, the moon and fire... (Gilbert, *Eat, Pray, Love*, 130).

Применшення

1. The sun low in the sky, a minor light, a cooling star (Franzen, *The Corrections*, 7).

Персоніфікація

2. Finally the clock as well as the sun proclaimed it morning (Gaiman, *American Gods*, 1777-1778).

3. The clouds still circled the sky, threatening to invade at any moment, but for now the sun shone bravely in its halo of blue sky (Meyer, *Twilight*, 60).

Фразовий епітет

1. Manny was muy bald and completely shaved his head to hide it, had a hoop in each ear and this leathery out-in-the-sun buzzardy look of an old cat straining for youth (Diaz, *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao*, 34).

2. None of this new age southern California olives-and-sun-dried-tomato wannabe pizza twaddle (Gilbert, *Eat, Pray, Love*, 93).

Інвертований епітет

1. a fierce lion of a sun (Franzen, *The Corrections*, 486)

Парафраза

1. The sun was "rroud in the south, a source of relief (Franzen, *The Corrections*, 343)

Антитеза

1. She'd fallen in love once with a Sardinian artist, who'd promised her another world of light and sun, but had left her, instead, with three children and no choice but to return to Venice and run the family restaurant (Gilbert, *Eat, Pray, Love*, 113).

Зразок анкети для проведення вільного асоціативного експерименту (BAE)

Profile of associative experiment

The experiment in which you are participating is associative and aims to study reactions – verbalizers of investigated concept SUN in English. The object of the research are speech reactions that will form the structure of investigated concept SUN. Please write down the word-reactions, phrases, proverbs, sayings or phraseologisms that are arising in your perception while you hear a word “sun”. It is essential to indicate your gender, age and profession (occupation).

Gender

Age

Profession (occupation)

Please write down 5-7 nouns, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Please write down 5-7 verbs, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Please write down 5-7 adjectives, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Please write down 3-4 phrases, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Please write down possible proverbs, sayings or phraseologisms that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Thank you for your participation in our investigation

**Результати проведення вільного асоціативного експерименту
(відповіді респондентів носіїв мови в електронному варіанті)**

Profile of associative experiment

The experiment in which you are participating is associative and aims to study reactions – verbalizers of investigated concept SUN in English. The object of the research are speech reactions that will form the structure of investigated concept SUN. Please write down the word-reactions, phrases, proverbs, sayings or phraseologisms that are arising in your perception while you hear a word “sun”. It is essential to indicate your gender, age and profession (occupation).

Gender

Male

Age

25

Profession (occupation)

Community Youth Development Volunteer with the United States Peace Corps

Please write down 5-7 nouns, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Flower, Window, Grass, Building, City, God.

Please write down 5-7 verbs, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Burn, Squint, Live, Clean, Sweat, Grow, Open.

Please write down 5-7 adjectives, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Yellow, Bright, Unattainable, Imposing, Forgiving.

Please write down 3-4 phrases, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

All giving. All Seeing. All knowing.

Please write down possible proverbs, sayings or phraseologisms that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Icarus flew too close to the sun. The sun always rises in the East. The Sun will always come up in the morning. The night is darkest before the dawn.

Thank you for your participation in our investigation!

**Результати проведення вільного асоціативного експерименту
(відповіді респондентів носіїв мови в письмовому варіанті)**

Profile of associative experiment

The experiment in which you are participating is associative and aims to study reactions – verbalizers of investigated concept SUN in English. The object of the research are speech reactions that will form the structure of investigated concept SUN. Please write down the word-reactions, phrases, proverbs, sayings or phraseologisms that are arising in your perception while you hear a word “sun”. It is essential to indicate your gender, age and profession (occupation).

Gender

Answer

female

Age

Answer

29

Profession (occupation)

Answer

Teacher (Peace Corps Volunteer TEPb).

Please write down 5-7 nouns, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Answer

fire, rays, power, light, brightness, moon

Please write down 5-7 verbs, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Answer

Shine, emit, rise, set, burn

Please write down 5-7 adjectives, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Answer

bright, gold, pure, powerful, hot

Please write down 3-4 phrases, that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Answer

Good morning sunshine, watch the sunrise
wear sunscreen,
watch the sunset,

Please write down possible proverbs, sayings or phraseologisms that are arising in your mind, while you hear a word «sun».

Answer

don't let the sun go down upon your anger,
It's going to be a sunny day,
Good-day Sunshine (Beatles song),
the sun will come out tomorrow.

Thank you for your participation in our investigation!

Вербалізатори концепту SUN в художніх текстах США

(на основі художніх творів американських письменників XIX-XXI століть)

XIX століття

Іменники	К-ть	Прикметники	К-ть	Дієслова	К-ть
beam	3	abated	1	absorb (sunshine)	1
brightness	1	alive	1	be out	1
burning-glass	1	all-quickenning	1	be up	3
cloud	4	all-seeing	1	beam/ beam upon	3
compass	2	baking	1	beat upon smth (a)	1
crown-jewel	1	blazing	1	behold (a)	2
darkness	1	blinding	1	bestow	1
dawn	2	bright	7	blaze	1
daybreak	1	brilliant	1	break through (a)	1
disk	1	burnished	1	brighten (p)	2
drowsiness	1	central	1	bring (the sun to sb)	1
east	4	circus-running	1	burn down upon (one's face)	1
eclipse	1	clear	1	burst forth	1
elements	1	coined	1	cast (a shadow)	1
equinox	1	crimson	2	cheer	1
eye (sun)	2	declining	1	climb	1
eyes	2	early	1	color	1
fire	4	equatorial	1	come out	1
focus	1	equinoctical	1	come	2
gleam	3	exasperating	1	crimson	1
glimmering	1	fading	1	cross	1
glimpse	1	fierce	3	dart	2
glory	4	fiery	1	dawn	1
glories	1	flaming	1	dip toward	1
gold	1	flickering	1	disappear	1
guide	1	freckled	2	disperse	1
halo	1	glad	1	dive	1
heat	2	glittering	1	dry (a)	1
heats	1	glorious	1	emerge	1
heaven	2	gold	1	enter	1
heavens	1	golden	4	eye (a)	1
horizon	3	great	3	eye (the sun)	1
intensity	1	heartly	1	fall	1
lance	1	high	1	fall down upon sb	1
latitude	3	horizontal	1	fall low	1
light	11	hot	3	fall on sb	1
longitude	1	invisible	1	fall over smth	1
luminary	2	lit up (p)	1	fall upon	2
meridian	4	lofty	1	flee (a)	1
moon	1	lovely	1	flicker	1
morning	4	low	1	gain (meridian)	1

noon	1	lurid	1	get behind (the hills)	1
observation	1	mighty	1	gild	1
oppression	1	mild	1	give forth (sunshine)	1
paleness	1	muffled	1	gladden	1
radiance	2	natural	1	glance (a)	1
ray	11	pale	1	gleam (a)	2
reflexion	1	pleasant	1	gleam (p)	2
ring	1	purple	1	glisten (p)	2
rise	1	ratifying	1	glitter (p)	1
rising	2	rich	1	glorify (a)	1
round	1	rising	6	glow (p)	2
satellite	1	ruby	1	go down/ (upon smth)	4
set	1	ruddy	1	go through	1
setting	2	serene	1	hide (p)	1
shade	4	setting	8	hide himself	1
shadow	5	slanting	1	hide	2
shimmer	1	sloping	1	intercept (sunshine)	1
sign	4	solar	1	light up (by the sun)	1
skies	1	spangling	1	light up (one's shame)	1
skin	2	strong	1	light up	2
sky	5	sultry	1	light	2
solace	1	torrid	1	loiter	1
splendor	5	upper	1	look up towards (the sun)	1
star	1	vernal	1	mellow (a)	1
streak	1	vivid	2	pierce down	1
system	1	warm	3	play	2
track	1	yellow	2	pour	1
twilight	4			pour down (a)	1
universe	1			race	1
vividness	1			reveal (a)	1
warmth	1			ripen	1
west	2			rise	4
yellow (narrow edgings of shining yellow)	1			rot (a)	1
Zodiac	1			scorch (a)	3
				see (p)	2
				send	1
				set	6
				settle (a)	1
				shade (the eyes from the sun)	1
				shed	3
				shine (a) (down upon sb)	9
				shine (p)	2
				shine through (a window) (a)	1
				sift down	1
				sink	1

			sit upon	1
			sparkle (p)	1
			steal in upon sb	1
			struggle through (misty atmosphere)	1
			sweat (p)	1
			tan (a)	1
			trace out (images on the floor) (a)	1
			transmute	1
			vanish	1
			warm (p)	1
			warp (a)	1
			watch (p)	1
			wheel among (Zodiac signs)	1
			wink (in the sun)	1
			withdraw itself (sunlight)	1
			wither	1
			worship (sun)	1
	154		101	145
Всього: 400				

XX століття

Іменники	К-ть	Прикметники	К-ть	Дієслова	К-ть
angle	1	blazing	3	appear	2
ball	2	blind	2	avoid (the sun)	1
blackness	1	blinding	2	bake smth out	1
blaze	2	blood-red	1	be down	4
circle	1	brazen	1	be gone	1
climb	1	bright	5	be on smth	1
cloud	5	bronze	1	be out	1
darkness	2	brown	1	be up	3
dawn	2	cheerful	1	beam through (slits)	1
dazzle	1	dim	1	beat down (a)	2
dot	1	downing	1	blaze	1
drop	1	dying	1	blaze down upon	1
dusk	7	early	1	blister	1
earth	1	equatorial	1	block off the sun with smth	1
east	1	ferocious	1	bore into sb (a)	1
edge	2	fervent	1	break through	1
fire	1	fresh	1	bring	1
force	1	gold	1	bum	1
glare	2	golden	8	buzz	1

gold	1	great	1	catch	1
haze	2	hammering	1	clear	1
heat	1	hard	1	come out	9
heat wave	1	high	3	come up (a)	4
heavens	1	high-velocity	1	create	1
horizon	6	hot	14	creep	1
light wave	1	invisible	1	cut into	1
light	7	killing	1	drip over	1
meridian	1	large	1	drive down	1
morning	1	late	2	drive through (a)	1
nerve	1	latened	1	drop low	1
ray	3	long	1	dry	1
rim	1	low	3	dry up (the mire)	2
semi-twilight	1	mellow	1	fade	1
set	1	merciless	1	fall in (through the windshield)	1
setting	1	new	1	fall on smth	3
shade	4	painful	1	filter	1
shades	1	pink	1	flare down	3
shadow	7	proper	1	flash	1
sight	1	pure	1	flash on smth+	1
skin pigmentation	1	purple	1	get (red)	1
skin	2	real	1	get around behind sb	1
sky	4	red	12	glint (p)	1
star	1	rising	2	glisten	1
sweat	1	round	1	glow	1
tan	1	salmon pink	1	go down	16
tissue	1	setting	2	go out	1
tone	1	sharp	2	go	4
twilight	1	somber	1	grow (red, late)	2
warmth	3	suspended	1	hang (a)	1
weather	1	tropic	1	hit	1
zenith	1	unseen	1	hold	1
		visible	1	hover	1
		warm	3	hurt	3
		weak	1	inflame (eyes)	1
		yellow	6	lie	1
				linger	1
				lip over	1
				look	1
				look at	1
				lower	1
				lurch away (from the sun)	1
				make	2
				move	1
				move up	1
				overflow	1
				pass	1
				pour (a)	1

				pour in	1
				produce	1
				redden (a)	3
				rip (a)	1
				rise	17
				rot	1
				set	4
				shine (down/through)	17
				shove	1
				shrivel	1
				sink (a)	2
				sink away	1
				slant (a)	1
				sleep	1
				slumber	1
				smash (a)	1
				sparkle	1
				splash	2
				spread	1
				spread itself over (the city)	1
				squint	2
				stare at (the sun)	2
				stare into	1
				stare out at (the sunlight)	1
				sting	1
				stream	2
				stream in	1
				strike	1
				sun (v)	1
				sweat	1
				take	1
				throw (shadow)	1
				tilt toward	1
				touch	1
				turn	1
				turn (red)	2
				uncramp	1
				warm	1
				whip	1
				withhold	1
	96		109		195
Всього: 400					

XXI століття

Іменники	К-ть	Прикметники	К-ть	Дієслова	К-ть
albino	1	beautiful	1	absorb (sunlight)	1
balm	1	blazing	1	align oneself (a)	1
beam	2	blinding	1	angle	1
brightness	1	bloody	1	appear	1
cinder	1	bright	9	avoid (the sun)	2
climate	1	buttery	1	bake (a)	1
cloud	13	clear	1	bathe (a)	2
coin	1	cold	2	be down (a)	2
crescent	1	constant	1	be high	3
darkness	2	cool	1	be low (a)	1
dawn	5	cooling	1	be out	2
daylight	1	crepuscular	1	be up	4
descent	1	custardy	1	blaze down on (a)	1
earth	1	dazzling	1	blind (a)	1
east	4	direct	1	blink (p)	1
eclipse	2	distant	1	bounce off (a)	1
edge	1	dwindling	1	burn (a) /burn off (clouds)	8
exposure	1	fading	1	burn away (mist)	1
freckles	1	gilded	1	catch (a) (waterfall spray)	1
girder	1	glistening (p)	1	collect (the sun)	1
glow	1	glittering (p)	1	combust (p)	1
gold	2	golden	5	come out (a)	2
halo	2	gray	1	come through (the window)	2
haze	2	high	1	come up (a)	11
heat	3	hot	5	creep (a)	2
heaven	1	impressive	1	dazzle (a)	1
horizon	6	incandescent	1	explode	1
latitude	1	little	1	expose smth (to sunshine)	1
light	18	low	3	fall behind	1
melanoma	1	minor	1	fall	2
moon	5	orange	2	fill (a)	1
morning	4	pink	4	find (p)	1
nimbus	1	reddish pink	1	float	1
orange	1	rising	2	gaze (into the sun)	1
orb	1	ruby-tinged	1	glare (a)	1
orbit	1	scintillating (p)	1	glint (a)	2
patch	3	setting	3	glint (p)	1
pink	2	shining	1	glisten (p)	2
prism	1	sweltering	1	glitter (a)	3
quarter	1	tan	2	glitter (p)	4
radiance	1	tarnished	1	glitter off smth (one's skin)	1

rain	1	thick	1	glow (p)	2
rainbow	3	warm brown	1	go (behind a cloud)	1
raindrops	1	warm	4	go down (a)	9
ray	1	white	2	guild (a)	1
red	2	yellow	3	heat (a)	1
retina	1			hit (a)	1
shadows	5			hold (on to the sun)	1
shaft	2			hurt (a)	1
shimmer	1			illuminate (a)	2
shine	1			look (into the sun)	1
sky	15			look up at (the sun)	1
sparkle	1			lower (a)	1
star	2			orbit (a)	1
streak	4			orbit (p)	1
stream	1			penetrate (a)	1
sunward	1			play (sunlight)	2
treasure	1			pour through (sunlight)	1
vitamin d	1			proclaim	1
warmth	1			punish (a)	1
weather	1			reflect (a)	2
west	4			reflect off (the rooftops)	1
white	1			a	
yellow	2			ripen (p)	1
zenith	1			rise	10
				sail across (a)	1
				set	5
				shade (eyes)	2
				shine (a) through a leaf)	17
				slant through (the blinds)	1
				slip through (light)	1
				sparkle (p)	1
				squint at (the sunlight)	1
				stand	1
				stare at (the sun)	1
				sting (eyes)	1
				streak (a)	1
				stream (a) (about light)	5
				strobe (wings)	1
				sweat (p)	1
				taint (a)	1
				touch	1
				warm (a)	2
				wear through (clouds)	1
	154		79		167
Всього: 400					

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

1. Розвод Е. В. Роль стереотипів у формуванні та реалізації лінгвокультурних концептів (на прикладі концепту «SUN») // Актуальні питання іноземної філології: наук. журн. / [редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2. С. 172–178.

2. Rozvod E. Lexicographical representation of the concept SUN in different types of dictionaries // International Journal. Vol. 1/ 2016. Language-Culture-Politics. Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2016. P. 23–33 (ISSN 2450-3576, ISBN 978-61149-79-98).

3. Розвод Е. В. Міфологічне та символічне значення концепту «SUN» як основна форма вираження соціокультурного буття американського етносу // Актуальні питання іноземної філології: наук. журн. / [редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 4. С. 128–134.

4. Розвод Е. В. Типи концептів та їх класифікація у сучасному мовознавстві // Актуальні питання іноземної філології: наук. журн. / [редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 3. С. 145–151.

5. Розвод Е. В. Вербалізація концепту «SUN» у художній літературі (на матеріалі художньої літератури США та Англії) // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2017. № 2. С. 162–167.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Розвод Е. В. Будова та структурні особливості лінгвокультурного концепту // Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (12–13 травня

2015 р.) : у 2 т. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. Т. 1. С. 425–427.

7. Розвод Е. В. Методи дослідження лінгвокультурних концептів // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. Вип. 4 (305). С. 90–95.

8. Rozvod E. Understanding of Concept in Foreign Linguistics // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – Вип. 5 (330). – С. 80–83.

9. Розвод Е. В. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження концепту // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. Вип. 3 (352). С. 61–67.

Наукові праці, які додатково відображають матеріали дисертації:

10. Розвод Е. В. Концепт «SUN» як фрагмент мовної картини англійців // SCENTIA EST POTENTIA: молодіжний науковий вісник Інституту іноземної філології: наук. журн. / уклад. Л. Л. Макарук. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 1. С. 51–53.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. ІХ Міжнародна науково-практична конференція студентів та аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 2015р., очна форма участі);

2. ІХ Міжнародна наукова конференція «Пріоритети романського та германського мовознавства» (Світязь, 2015р., очна форма участі);

3. Х Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2016р., очна форма участі);

4. X Міжнародна наукова конференція «Пріоритети романського та германського мовознавства» (Світязь, 2016р., очна форма участі);
5. XI Міжнародна наукова конференція «Пріоритети романського та германського мовознавства» (Світязь, 2017р., очна форма участі);
6. III Міжнародна конференція «Challenges of Psycholinguistics and Psychology of Language and Speech» (Луцьк-Світязь, 2017р., очна форма участі).